

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**Jolanta BUTKUTĖ
Agnė MARTINKUTĖ**

**LIETUVOS EKONOMINĮ IŠSIVYSTYMĄ APIBŪDINANČIŲ
MAKROEKONOMINIŲ RODIKLIŲ TYRIMAS
2002-2005 METAIS**

Magistro darbas

Šiauliai, 2007

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

**LIETUVOS EKONOMINĮ IŠSIVYSTYMĄ APIBŪDINANČIŲ
MAKROEKONOMINIŲ RODIKLIŲ TYRIMAS
2002-2005 METAIS**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, ekonomika (04S)**

Magistro darbo autorės: Jolanta Butkutė, Agnė Martinkutė

Vadovas: prof. habil. dr. Algis Šileika
.....

Recenzentas:
.....

SANTRAUKA

Jolanta Butkutė, Agnė Martinkutė

Lietuvos ekonominę išsivystymą apibūdinančių makroekonominių rodiklių tyrimas 2002 – 2005 metais. Magistro darbas

Baigiamajame magistro darbe analizuojama ekonominio vystymosi koncepcija, remiantis užsienio ir lietuvių autorių pateiktais ekonominio augimo modeliais, darnaus vystymosi teorija bei ekonominių išteklių klasifikacija. Analitinėje-tiriamajoje darbo dalyje pateikiamas Lietuvos ekonomikos augimą indikuojančių rodiklių kompleksinis vertinimas, pagrindinių mokėjimų balanso straipsnių dinamikos analizė bei daugiakriterinis vertinimas Baltijos šalių kontekste. Remiantis gautais tyrimo rezultatais, atliktas šalies ekonomikos augimo ir jį apibūdinančių veiksnių perspektyvinis vertinimas. Konstruktyviojoje darbo dalyje žmogiškųjų, materialinių ir finansinių išteklių pagrindu išskiriamos ekonominio augimo tobulinimo kryptys.

SUMMARY

Jolanta Butkutė, Agnė Martinkutė

Research of Macroeconomic Indicators Impacting Lithuanian Economic Development 2002 – 2005. Master's work.

There is analyzed economic development conception according to economic growth models that were presented by foreign and local scientists, principals of sustainable development and classification of economic resources in this final Master's work. The analytic part of this final paper represents complexing research of indicators impacting Lithuanian economic growth, the analyse of the main items of the balance of payments, multicriterial evaluation of Lithuania's position according to the Baltic countries. Hereudering the results of the research, there is made perspective evaluation of the main factors of economic development. According to human, material and financial resources basics, there are presented the main trends in Lithuanian economic growth.

TURINYS

PAVEIKSLAI.....	7
LENTELĖS	8
IVADAS	9
1. EKONOMINIO IŠSIVYSTYMO SAMPRATA	14
1.1 MAKROEKONOMIKOS SAMPRATA SISTEMINIŲ POŽIŪRIU	14
1.2 VALSTYBĖS EKONOMINIO IŠSIVYSTYMO KONCEPCIJA IR IŠSIVYSTYMO LYGĮ APIBŪDINANTYS RODIKLIAI.....	19
1.2.1 <i>Ekonomikos augimo teorijos</i>	19
1.2.2 <i>Darnaus vystymosi samprata</i>	22
1.2.3 <i>Ekonominį išsivystymą apibūdinantys veiksniai ir jų pagrindimas</i>	29
1.2.3.1 Ekonominio išsivystymo veiksnių klasifikacija	29
1.2.3.2 Žmogiškieji ištekliai	31
1.2.3.3 Materialiniai ištekliai	35
1.2.3.4 Finansiniai ištekliai.....	39
2. LIETUVOS EKONOMINĮ IŠSIVYSTYMĄ INDIKUOJANČIŲ RODIKLIŲ ANALIZĖ 2002 – 2005 METAIS	44
2.1 TYRIMO METODOLOGINIS PAGRINDIMAS	44
2.2 NEDARBO LYGIO DINAMIKOS ANALIZĖ	45
2.3 ŽMOGAUS SOCIALINĖS RAIDOS INDEKSO DINAMIKA	53
2.4 IŠLAIDŲ MOKSLINIAMS TYRIMAMS IR EKSPERIMENTINEI PLĖTRAI ANALIZĖ.....	57
2.5 INFLIACIJOS DINAMIKOS VERTINIMAS	58
2.6 MOKĖJIMŲ BALANSO PAGRINDINIŲ STRAIPSNIŲ ANALIZĖ	62
2.7 BENDROJO VIDAUS PRODUKTO KOMPLEKSINIS VERTINIMAS.....	71
2.8 LIETUVOS EKONOMINĖS PLĖTROS DAUGIAKRITERINIS ĮVERTINIMAS BALTIJOS ŠALIŲ KONTEKSTE	80
3. LIETUVOS ŪKIO VYSTYMOSI PERSPEKTYVINIS VERTINIMAS	85
3.1 PAGRINDINIŲ MAKROEKONOMIKOS RODIKLIŲ PROGNOZAVIMAS	85
3.2 EKONOMIKOS AUGIMO TOBULINIMO KRYPTYS	91
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	96
LITERATŪRA.....	99

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ANALIZĖ.....	106
PRIEDAI	
1 priedas. Pagrindinės valstybės naudojamos ekonomikos stabilizavimo priemonės.....	111
2 priedas. Ekonominio augimo sąvokos apibūdinimas	112
3 priedas. Ekonominio augimo veiksniai ir jų charakteristika	113
4 priedas. Darbo išteklių ekonominėje sistemoje klasifikavimas ir vertinimas.	114
5 priedas. Darbo rinką sąlygojantys veiksniai.....	115
6 priedas. Nuosmukio tarpsnis bendrosios paklausos ir nacionalinio produkto pusiausvyros sąlygomis.....	116
7 priedas. Infliacinis tarpsnis bendrosios paklausos ir nacionalinio produkto pusiausvyros sąlygomis	117
8 priedas. Pinigų rinkos pusiausvyra	118
9 priedas. Nedarbo lygis ir užimtumo lygis.....	119
10 priedas. Užimti gyventojai pagal ekonominės veiklos rūšis.....	120
11 priedas. Tiesinės koreliacijos apibūdinimas	121
12 priedas. Infliacijos skaičiavimo metodika	122
13 priedas. Mokėjimų balanso struktūra.....	123
14 priedas. Einamosios sąskaitos balanso ir jo sudedamųjų dalių pokyčiai bei juos lėmę veiksniai 2003 – 2005 metais.....	124
15 priedas. Einamosios sąskaitos disbalanso scenarijai ir jų vertinimas.....	125
16 priedas. Pagrindinių prekių grupių eksporto bei importo pokyčiai ir juos nulėmę veiksniai.....	130
17 priedas. Paslaugų struktūra ir kitimo tempai 2003 – 2005 metais.....	131
18 priedas. Kapitalo ir finansinės sąskaitų balanso, jį sudarančių balansų pokyčiai ir šių sąskaitų pokyčių nulėmę veiksniai 2003 – 2005 metais	132
19 priedas. Sukauptosios tiesioginės Lietuvos investicijos užsienyje pagal ekonominės veiklos rūšis.....	133
20 priedas. Tiesioginių užsienio investicijų ir tiesioginių užsienio investicijų, tenkančių vienam gyventojui, kitimas 2003 – 2005 metais.....	134
21 priedas. Tiesioginių užsienio investicijų struktūra pagal ekonomines veiklas 2003 – 2005 metais	135
22 priedas. Pagrindinės šalys investuotojos	136
23 priedas. Klasterinė analizė.....	137

24 priedas. Bendrojo vidaus produkto pokyčiai pagal ekonomines veiklos rūšis 2002 – 2005 metais	139
25 priedas. Bendrojo vidaus produkto išlaidų komponentų augimo tempai pagal 2002 – 2005 metais	140
26 priedas. Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, kitimo tempai lietuvoje 2002 – 2005 metais.....	141
27 priedas. Baltijos šalių ekonominės plėtros rodiklių reikšmės.....	142

PAVEIKSLAI

1 pav. Požiūris į makroekonominę sistemą	15
2 pav. Socialinis ekonominės sistemos veikimo mechanizmas.....	18
3 pav. Požiūriai į darnų vystymąsi.....	23
4 pav. Darnumo kategorijų tetraedras	24
5 pav. Skirtumo tarp DEGI ir BNP didėjimas ekonominės plėtros metu.....	28
6 pav. Ekonominę išsivystymą apibūdinančių išteklių klasifikacija.....	30
7 pav. Optimalus gyventojų skaičius.....	32
8 pav. Technologijos pažangos įtaka ekonominei plėtrai.....	36
9 pav. Nacionalinio konkurencingumo didėjimo stadijos	38
10 pav. Ekonominio augimo sudedamieji elementai.....	39
11 pav. Nedarbo ir užimtumo lygio dinamika 2002 – 2005 metais	46
12 pav. Nedarbo lygio ir BVP, tenkančio vienam gyventojui, tarpusavio priklausomybė 1999 – 2005 metais.....	52
13 pav. Lietuvos ŽSRI ir užimamos vietos dinamika 2002 – 2005 metais	53
14 pav. ŽSRI ir santykinio skurdo lygio tarpusavio priklausomybė	54
15 pav. ŽSRI ir besimokančiųjų skaičiaus tarpusavio priklausomybė.....	55
16 pav. ŽSRI ir namų ūkių bei įmonių, turinčių kompiuterius, tarpusavio priklausomybė	56
17 pav. Išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai kaip BVP dalis ir verslo sektoriaus finansavimo dalis.....	57
18 pav. Infliacijos dinamika 2002 – 2005 metais.....	59
19 pav. Nedarbo lygio ir infliacijos tarpusavio priklausomybė Lietuvoje 1999 – 2005 metais.....	61
20 pav. Mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficito santykis su BVP 2003 – 2005 metais	62
21 pav. TUI srauto, eksporto ir ekonomikos augimo tarpusavio priklausomybė.....	70
22 pav. Bendrojo vidaus produkto struktūra išlaidų metodu 2002 – 2005 metais	76
23 pav. Bendrojo vidaus produkto struktūra pajamų metodu 2002 – 2005 metais	77
24 pav. Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, dinamika 2002 – 2005 metais....	78
25 pav. BVP prognozė 2006 – 2007 metams	90
26 pav. Užimtųjų skaičiaus prognozė 2006 – 2007 metams	90
27 pav. Galimos ekonominio augimo tobulinimo kryptys	92

LENTELĖS

1 lentelė. Pagrindinės rodiklių grupės, naudojamos šalies ekonominei būklei įvertinti.....	16
2 lentelė. Pinigų politikos poveikio BNP mechanizmas	40
3 lentelė. Lietuvos nedarbo nuostoliai 2002 – 2005 metais	50
4 lentelė. Latvijos nedarbo nuostoliai 2002 – 2005 metais	51
5 lentelė. Estijos nedarbo nuostoliai 2002 – 2005 metais	51
6 lentelė. Koreliacijos koeficientų reikšmės, vertinant veiksnių įtaką ŽSRI.....	56
7 lentelė. Koreliacijos koeficientų reikšmės, vertinant TUI, eksporto ir ekonomikos augimo tarpusavio priklausomybę.....	71
8 lentelė. Bendrasis vidaus produktas Lietuvoje 2002 – 2005 metais.....	72
9 lentelė. Bendrosios pridėtinės vertės struktūra gamybos metodu 2002 – 2005 metais.....	73
10 lentelė. Europos Sąjungos šalių bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui 2002 – 2005 metais.....	79
11 lentelė. Šalių ekonominiai plėtros veiksniai ir jų svoriai.....	81
12 lentelė. Baltijos šalių ekonominės plėtros daugiakriterinio vertinimo rezultatai	83
13 lentelė. Pagrindinių makroekonominių rodiklių projekcijos	85
14 lentelė. BVP ir jo elementų projekcijos.....	87
15 lentelė. BVP ir užimtųjų sk. kiekybinio prognozavimo rezultatų palyginimas su kokybiniu vertinimu 2006 – 2007 metams	91

IVADAS

Dabartiniu metu Lietuvos ekonominiame bei socialiniame gyvenime vyksta įvairūs struktūriniai pokyčiai, kuriuos lemia ne tik konvergencija Europos Sąjungoje, „perėjimas“ iš uždaros nedemokratinės visuomenės sistemos į atvirą su liberalia rinkos ekonomika, bet ir visame pasaulyje pasireiškiantys globalizacijos bei rinkų internacionalizacijos procesai. Šalies pažangą lemiantis ekonominis augimas turi didelę reikšmę ne tik tolimesniam ekonominiam, bet ir socialiniam, kultūriniam, technologiniam vystymuisi, todėl svarbu sudaryti palankias sąlygas integruoti ekonomiką į globalias rinkas, derinti makroekonominės politikos instrumentus, greitai ir adekvačiai reaguoti į pokyčius pasaulinėje ekonomikoje.

Mokslinė problema. Ekonominio išsivystymo koncepcija bei rodikliai, apibūdinantys ekonominį augimą, kelia didelį mokslininkų susidomėjimą. Įvairūs autoriai skirtingai interpretuoja ekonominės plėtros šaltinius ir jų maksimizavimo problemą, todėl siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, apžvelgtos pagrindinės ekonominio augimo doktrinos. XX a. šeštame-septintame dešimtmečiuose vienas žinomiausių ekonominių augimo teorijų pradininkų R. M. Solow savo sukurtame modelyje pagrindė gamybos funkcijų teoriją, numatančią du ekonominio augimo šaltinius: gyventojų skaičiaus didėjimą ir techninę pažangą. Neokeinsistiniai augimo modeliai (Dž. M. Keinso ir jo pasekėjų R. Harodo ir E. Domaro) daugiausia dėmesio skyrė dvejomis – investicijų ir santaupų – vaidmeniui. R. Rostou suformulavo augimo stadijų teoriją, pagal kurią augimo stadijų kriterijus yra techninė ekonominė visuomenės raidos charakteristika.

Visuomenei vis labiau suvokiant žinojimo ir technologijų svarbą ūkio plėtrai, XX a. devintame dešimtmetyje, susiformavo sąvoka žiniomis grįsta ekonomika. Valstybių ekonominis vystymasis vis labiau priklauso nuo žinių kūrimo, jų sklaidos ir naujovių panaudojimo greičio (V. Daujotis, R. Radžvilas, kt.). Remiantis modifikuotu Solow ir Kobo-Duglaso modeliu, išsamiai analizuojamas žmogiškojo kapitalo vaidmuo ekonominiam augimui. Paskutiniaisiais dešimtmečiais mokslininkai taip pat daug dėmesio skiria subalansuotam ekonomikos vystymuisi (B. Dalal-Clayton, R. Čiegis, J. Bivainis, R. Jucevičius).

Dėl gamybos kompiuterizacijos, globalizacijos įvairiapusiškų padarinių, informacinių technologijų sąlygojamų pokyčių ekonominės veiklos srityse ir nesustabdomo gamtos išteklių naudojimo mokslininkams tenka tirti ir spręsti vis daugiau ekonominio augimo problemų ir ieškoti esamų augimo modelių tobulinimo būdų, nuolatos modifikuoti, keisti kintamus išorinius veiksnius.

Dėl to kuriami nauji augimo modeliai yra vis sudėtingesni, tačiau didėja jų naudojimo praktikoje galimybės ir svarba.

Tyrimo aktualumas. Lietuva, siekdama įgyvendinti ekonomikos raidos strateginę tikslą – sumažinti, o ateityje ir visiškai panaikinti atsilikimą nuo ekonomiškai išsivysčiusių valstybių ekonomikos lygio, turi siekti spartesnio ekonominio augimo. Lietuva yra maža valstybė, tačiau atvira tarptautiniams ekonominiams santykiams šalis, veikiama konjunktūrinių svyravimų. Ji negali savo ekonominės politikos ir išorės ekonominių ryšių politikos laikyti savarankiškoms, todėl jai ypač svarbu įsijungti į tarptautinį darbo pasidalijimą ir dalyvauti globalios ekonominės konvergencijos procesuose. Dėl vykstančių pokyčių Lietuvos ūkio sistamai tampa aktualu iš naujo įvertinti svarbiausius ekonomikos raidą lemiančius veiksnius – darbo (arba žmogiškojo kapitalo), materialinio kapitalo, finansinius išteklius, bendrą gamybos veiksnių našumą, t.y. technologinę pažangą, bei kitus veiksnius, turinčius įtakos pridėtinės vertės kūrimui.

Naudojantis makroekonominė analize, galima išanalizuoti bei įvertinti ekonominę šalies vystymąsi, jo ypatumus, nustatyti pagrindines tendencijas ekonominio augimo srityje. Makroekonominių parametrų pagalba galima išsamiau palyginti valstybės ekonominių procesų dinamiką kitų šalių kontekste bei nusakyti įvairių vertinimo kriterijų reikšmingumą šalių plėtrai. Lietuva neseniai pradėjo naująjį savo ekonomikos gyvavimo etapą, todėl tampa aktualu atlikti *šalies išsivystymo lygį apibūdinančių pagrindinių makroekonominių rodiklių bei jų tarpusavio ryšių lyginamąją analizę kiekybinio ir kokybinio aspektais*.

Keičiantis požiūriui į socialekonominę vystymąsi bei didėjant pasaulio poreikiams, tradiciniai ekonominės plėtros modeliai bei makroekonominiai rodikliai nebeįvertina visų priemonių, kuriomis būtų galima sėkmingai įgyvendinti visuomenės problemas. Todėl aktualu įvertinti darnaus socialinio ekonominio, spartaus ir kartu socialiai bei ekologiškai darnaus, vystymosi aspektus. Tam reikia kokybiškai naujo, subalansuoto ekonomikos augimo įvertinimo bei pagrindimo.

Tyrimo naujumas. Kompleksiniai tyrimai, atspindintys Lietuvos makroekonominių rodiklių pokyčius, dažniausiai atliekami remiantis tradiciniais kiekybiniais įvertinimais, įvairiomis ekspertų apklausomis. Šalies ekonominio išsivystymo lygį apibūdinančių makroekonominių indikatorių klasifikacija bei jų svarba įvairiuose moksliniuose leidiniuose interpretuojama nevienodai. Šiame darbe, remiantis mokslinėje literatūroje pateiktomis ekonominio vystymosi interpretacijomis, autorių sudaryta ir pagrįsta susisteminta ekonominę augimą lemiančių išteklių klasifikacija, palyginama ekonomistų, formulavusių ir modeliavusių ekonomikos augimo teorijas, nuomonė.

Siekiant įvertinti žmogaus socialinės raidos indekso dinamikos ypatumus, atliktas šio rodiklio ir socialinio vystymosi indikatorių tarpusavio priklausomybės įvertinimas. Praktinėje darbo dalyje pirmą kartą atliktas daugiakriterinis Baltijos šalių ekonominės plėtros įvertinimas 2002 – 2005 metais, kurio metodologija suformuota atsižvelgiant į ekspertų nuomonių suderinamumo laipsnį.

Tyrimo objektas – makroekonominiai rodikliai, apibūdinantys šalies ekonominį išsivystymo lygį.

Tyrimo tikslas – remiantis mokslinėje literatūroje pateikiama ekonominio augimo koncepcija bei statistiniais metodais, išanalizuoti ir sistemiškai įvertinti Lietuvos ekonominio išsivystymo lygį indikuojančius makroekonominius rodiklius bei jų tarpusavio priklausomybę 2002 – 2005 metais.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti ekonominio išsivystymo pagrindinius principus bei ekonominę plėtrą apibūdinančių veiksnių naudojimo teorinius aspektus.
2. Atlikti Lietuvos pagrindinių makroekonominių rodiklių, indikuojančių šalies ekonominį vystymąsi, kompleksinę analizę, išanalizuoti jų pokyčius lėmusius veiksniai ir įtaką ekonomikos augimui.
3. Išnagrinėti Lietuvos mokėjimų balanso pagrindinių straipsnių dinamiką.
4. Atlikti daugiakriterinį Baltijos šalių ekonominės plėtros įvertinimą.
5. Remiantis atliktu tyrimu, pateikti makroekonominių procesų kiekybinį ir kokybinį prognostinį vertinimą bei numatyti priemones, kurios padėtų siekti makroekonominio subalansuotumo.

Tyrimo hipotezė. Naudojantis M. Porterio, J. Sachso ir J. Mcarthuro metodika apie ekonomikos išsivystymo lygį ir ekonomikos tolesnę raidą lemiančių veiksnių grupes, iškelta hipotezė: priklausomai nuo išsivystymo pakopos šiuo metu Lietuvoje dominuoja antroji ekonomikos augimo veiksnių grupė – žymus investicijų augimas.

Tyrimo metodai.

- Mokslinės literatūros analizė. Atsižvelgiant į tyrimo problemos sudėtingumą ir autorių skirtingą požiūrį nagrinėjama tema, analizuojama įvairi mokslinė literatūra ir objektyviai įvertinamos esminės charakteristikos, susijusios su analizuojama tema. Naudojami abstrakcijos, alternatyvų, analogijos, apibendrinimo, dedukcijos, indukcijos, lyginimo istorinis, sintezės teoriniai metodai.

- Statistiniai ir ekonometriniai metodai. Atliekant tyrimą, naudojami grafiniai, regresinės-koreliacinės analizės, klasteriniai, SAW (paprastasis pasvertų normalizuotų reikšmių sumos

metodas), prognozavimo metodai. (Skaičiavimams atlikti buvo naudojama kompiuterine MS Excel programa, socialinių mokslų statistinių programų paketu SPSS).

- Ekspertinis vertinimas. Atliekant makroekonominių rodiklių tyrimą bei perspektyvinį vertinimą, naudojama ekspertų nuomonė. Naudojantis šiuo metodu, detalizuojami šalies ekonominio augimo veiksniai bei palyginami kiekybiniai ir kokybiniai įvertinimai.

Atliekant tyrimą, remiamasi įvairių vietinių ir tarptautinių institucijų pateikiamais statistiniais duomenimis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Lietuvos darbo biržos prie Socialinės ir darbo apsaugos ministerijos, Eurostato, Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos, Lietuvos laisvosios rinkos instituto, Pasaulio banko, Lietuvos banko, SEB Vilniaus banko, UNESCO Statistikos instituto, kt. pateiktomis ataskaitomis ir atliktų tyrimų rezultatais.

Tyrimo rezultatai. Darbo konceptualiojoje dalyje pateikiami makroekonomikos sistemos ypatumai ekonominio augimo kontekste, apibūdinami pagrindiniai ekonominio vystymosi koncepcijos dėsningumai. Išanalizavus ekonominio augimo teorijas ir ekonominio augimo veiksnių klasifikacijas, autorių sudarytas ekonominių išteklių – žmogiškųjų, materialinių ir finansinių – suskirstymas. Remiantis ekonominio subalansuotumo principais, pagrįsti ekonominis, socialinis ir ekologinis požiūriai į šią koncepciją.

Analitinėje-tiriamojame dalyje atlikta Lietuvos ekonominę išsivystymo lygį indikuojančių rodiklių analizė 2002 – 2005 metais bei šių rodiklių tarpusavio priklausomybės įvertinimas. Siekiant ištirti Lietuvos tarptautinių ekonominių santykių būklę, išanalizuota pagrindinių Lietuvos mokėjimų balanso straipsnių dinamika. Atliekant Lietuvos ekonominio vystymosi analizę bei vertinant jos pasiekimus Latvijos ir Estijos atžvilgiu, atliktas daugiakriterinis ekonominės plėtros įvertinimas.

Konstruktiviojoje darbo dalyje atliktas pagrindinių rodiklių, apibūdinančių šalies ekonomikos vystymąsi, kokybinis ir kiekybinis prognostinis vertinimas. Įvertinus Lietuvos ekonomikos plėtros rezultatus ir ekonominę augimą lemiančius veiksniai, pateiktos prioritutinės šalies ūkio plėtros tobulinimo kryptys. Jų pasirinkimas pagrįstas ekonominio augimo veiksnių klasifikacija ir eiliškumu.

Tyrimo problema. Įvairių Europos Sąjungos žinybų teikiama statistika apie socialinę ir ekonominę plėtrą sukelia daug diskusijų apie tikrąją šalies padėtį. Lyginant šalių išsivystymo lygį ir tuo pagrindu darant apibendrinamąsias išvadas, atsiranda adekvatumo problema tiek atliekant makroekonominių rodiklių kompleksinę analizę, tiek pasirenkant jų skaičiavimo metodiką. Kitais

atvejais pateikiama daug lokalinių rodiklių, kurių reikšmės kiekvienoje šalyje yra gana skirtingos. Netgi agreguoti rodikliai, kuriais dažniausiai remiamasi, neapima visų šalies plėtros aspektų. Analizuojant Lietuvos makroekonominių rodiklių dinamiką, taip pat galima pastebėti, jog įvairių institucijų pateikiami statistiniai duomenys skiriasi, be to, skaičiuojami remiantis nevienoda metodika ir standartais, todėl siekiant įvertinti Lietuvos makroekonominę situaciją apibūdinančius rodiklius, susiduriama su duomenų, o kartu ir atliktų skaičiavimų, tikslumo problema. Be to, šalies makroekonominėse apžvalgose nėra išsamiai pateikiamos šių rodiklių kitimo priežastys bei pasekmės šalies ekonomikai, atliekant daugiakriterinį įvertinimą.

1. EKONOMINIO IŠSIVYSTYMO SAMPRATA

1.1 Makroekonomikos samprata sisteminiu požiūriu

Ekonominių procesų susidarymas bei jų vystymasis priklauso nuo įvairių šalies ūkį veikiančių vidinių ir išorinių veiksnių. Atsižvelgiant į daugiakriterinį vertinimą, formuojama ir vykdoma valstybės politika, kurios pagrindinis tikslas – makroekonomikos stabilumas ir efektyvus ekonominis augimas.

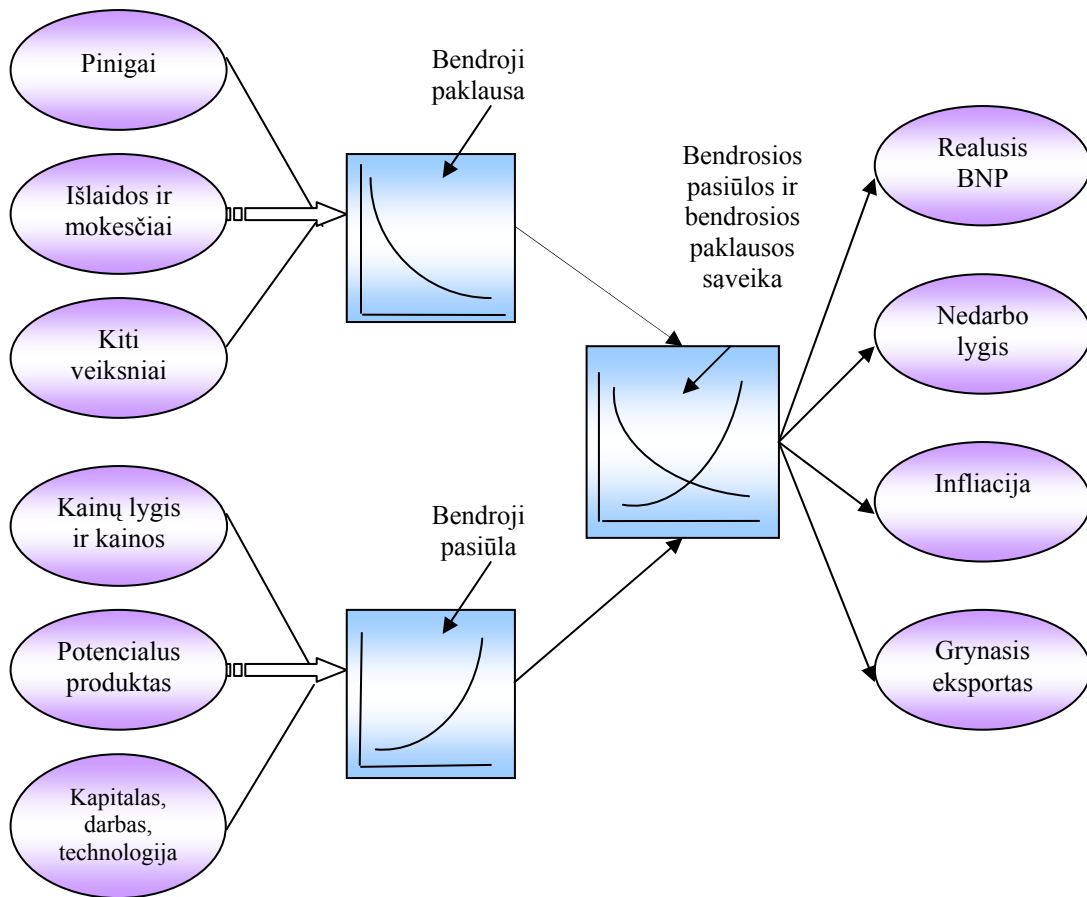
Šalies ir užsienio ekonominėje literatūroje pateikiami įvairūs termino *makroekonomika* apibūdinimai: vienur labiau akcentuojama šios ekonominės disciplinos mokslinė prigimtis, kitur – jos reikšmė tiriant šalies ekonominį išsivystymo lygį. Pasak M. Bronfenbrenner, W. Cichel ir W. Gardner (1990), makroekonomika yra ekonominės analizės dalis, kuri nagrinėja agreguotą ekonominę veiklą. B. Martinkus, V. Žilinskas (2001) makroekonomiką apibūdina kaip ekonominių tyrimų metodą visuomeninio ūkio socialiniams ekonominiams procesams apibendrinti. Z. Pagirskienės (2003) teigimu, šis mokslas padeda suvokti, nuo ko priklauso šalies ekonomikos augimas, ir ką reikia daryti, kad būtų pasiekti pageidaujami rezultatai valstybėje – ekonominė laisvė, žemas nedarbo lygis, gyvenimo lygio kilimas ir kt.

T. J. Sargent (2004) pabrėžia, jog pagrindiniai makroekonomikos uždaviniai yra apibūdinti tiriamą ekonominę visumą, sąlygojamą vidinių ir išorinių veiksnių, bei prognozuoti vyriausybės vykdomos alternatyvios ekonominės politikos pasekmes. Makroekonomikos teorija analizuoja bendras ekonomines problemas, pasireiškiančias rinkos ekonomikos sąlygomis. Rinkoje vykstant dinaminiais procesams, pakankamos ekonomikos plėtros, visiško užimtumo ir kainų stabilumo suderinamumas yra labai sudėtingas uždavinys, todėl reikalingos tam tikros priemonės, galinčios subalansuoti ekonominius procesus. Šalies išdo (fiskalinė) politika tvarkant valstybės pajamas bei išlaidas, ir pinigų (monetarinė) politika, kontroliuojant visuomenės aprūpinimą pinigais, yra pagrindinės ekonomikos reguliavimo priemonės, kuriomis galima siekti didesnio ekonominio efektyvumo (Martinkus, Žilinskas, 2001, p. 94).

Makroekonomikos teorijoje nagrinėjami reiškiniai ir procesai susiformuoja sąveikaujant daugeliui ekonominių dalyvių ar jų grupių, todėl makroekonominę sistemą galima nagrinėti įvairiais lygiais (Jėčiuvienė, 2003, p. 75):

- aukščiausiu, kaip globalinę sistemą;
- vidutiniu, kaip atskirų tarpusavyje susijusių valstybių grupių, ekonomiką;
- kaip atskiros valstybės makroekonomikos sistemą.

1 paveiksle pateiktas ekonomistų P. A. Samuelson ir W. D. Nordhaus požiūris į makroekonominę sistemą.

1 pav. Požiūris į makroekonominę sistemą

Šaltinis: Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (1989). *Economics*. JAV: McGraw-Hill

Bendrosios pusiausvyros pajamos makroekonomikoje yra apibrėžiamos bendrosios pasiūlos ir bendrosios paklausos sąveika. Nacionalinis produktas, kainų lygis, visiškas darbo jėgos panaudojimas nustato lygį, atspindintį kiekį, kurį verslo subjektai pasiruošę parduoti potencialiems pirkėjams. Tokie svarbūs veiksniai, kaip darbo pasiūla, kapitalo atsargos, technologijos, monetarinė, fiskalinė politikos daro svarbią įtaką bendrajai pasiūlai (AS) ir bendrajai paklausai (AD). AS ir AD sąveika parodo rezultatą, kurį analizuojame: BNP lygį, nedarbo bei infliacijos lygį (Samuelson, Nordhaus, 1989, p. 89). Diagramoje pateikti pagrindiniai veiksniai, veikiantys makroekonomiką. Kairėje esantys pagrindiniai kintami dydžiai apibūdina AS ir AD: fiskalinė ar monetarinė politika pasirenkama priklausomai nuo kapitalo atsargų ir darbo išteklių. AD ir AS kreivių susikirtimo taškas

parodo gamybos apimtį, kurią sąlygoja panaudotų išteklių kiekis, bei atspindi sukurtą produktą – nulemia makroekonominius rodiklius, kurie pateikti dešinėje diagramos pusėje.

Norint įvertinti makroekonominius reiškinius ir jų kitimo tendencijas, reikalinga tam tikra matų sistema. Šalių ekonominę raidą apibūdina įvairūs rodikliai. Vieni jų kai kuriose šalyse apibūdinami kaip didinantys ekonomikos augimą, kiti – atvirkščiai, kaip slopinantys, t.y. veikimo kryptys nesutampa. Tokioje prieštaringoje situacijoje, anot R. Ginevičiaus, A. Butkevičiaus ir V. Podvezko (2005), sudėtinga nustatyti, kurių šalių ekonominis išsivystymo lygis yra aukščiausias. Todėl siekiant objektyviai įvertinti šalių dinaminę plėtrą, naudojami apibendrinamieji rodikliai. Pagrindinės rodiklių grupės, naudojamos šalies ekonominei būklei įvertinti ir ekonominei analizei atlikti, pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė

Pagrindinės rodiklių grupės, naudojamos šalies ekonominei būklei įvertinti

RODIKLIAI		
<i>Apibūdinantys gamybos apimtį šalyje</i>	<i>Apibūdinantys kainų lygį</i>	<i>Apibūdinantys darbo išteklių naudojimo efektyvumą</i>
Bendrasis nacionalinis produktas (BNP), Bendrasis vidaus produktas (BVP), Nacionalinės pajamos (NP)	BNP kainų indeksas bei kiti kainų indeksai, rodantys infliacijos lygį	Užimtumo ir nedarbo lygio rodikliai

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Davulis, G. (2003). *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas

Be minėtų makroekonominių rodiklių, naudojami ir kiti matai, kurie padeda įvertinti šalies ekonominę situaciją, bei naudojami nacionalinėje apskaitoje, t.y. nedarbo lygis, mokėjimų balansas ir kt.

Norint užtikrinti šalies BVP augimą, didinti užimtumą, siekti gyventojų perkamosios galios ir vartojimo augimo, tiesioginių užsienio investicijų didėjimo bei siekti kitų makroekonominių rodiklių gerėjimo, šalyje būtina formuoti ekonominę politiką, padedančią efektyviai panaudoti veiksnius, lemiančius makroekonominių procesų subalansavimą. Todėl būtina aptarti *makroekonominę stabilumą*.

S. Gurėjevas šią sąvoką apibūdina kaip ūkio būklę valstybėje, kurią galima laikyti normalia, daugiau ar mažiau palankia, stabilia, t.y. be didelių svyravimų (Gurėjevas, 2004, p. 122). Ekonomikos stabilizavimas yra labai svarbi valstybės ekonomikos funkcija, nes rinkos ekonomika vystosi cikliška, nuolat pasikartojant ūkio vystymosi pakilimams ir nuosmukiams. Dėl šios

priežasties valstybė įvairiais būdais ir metodais stengiasi, kad ekonomikos augimas būtų kuo tolygesnis, t.y. stabilizuotų vykstančius ekonominius procesus.

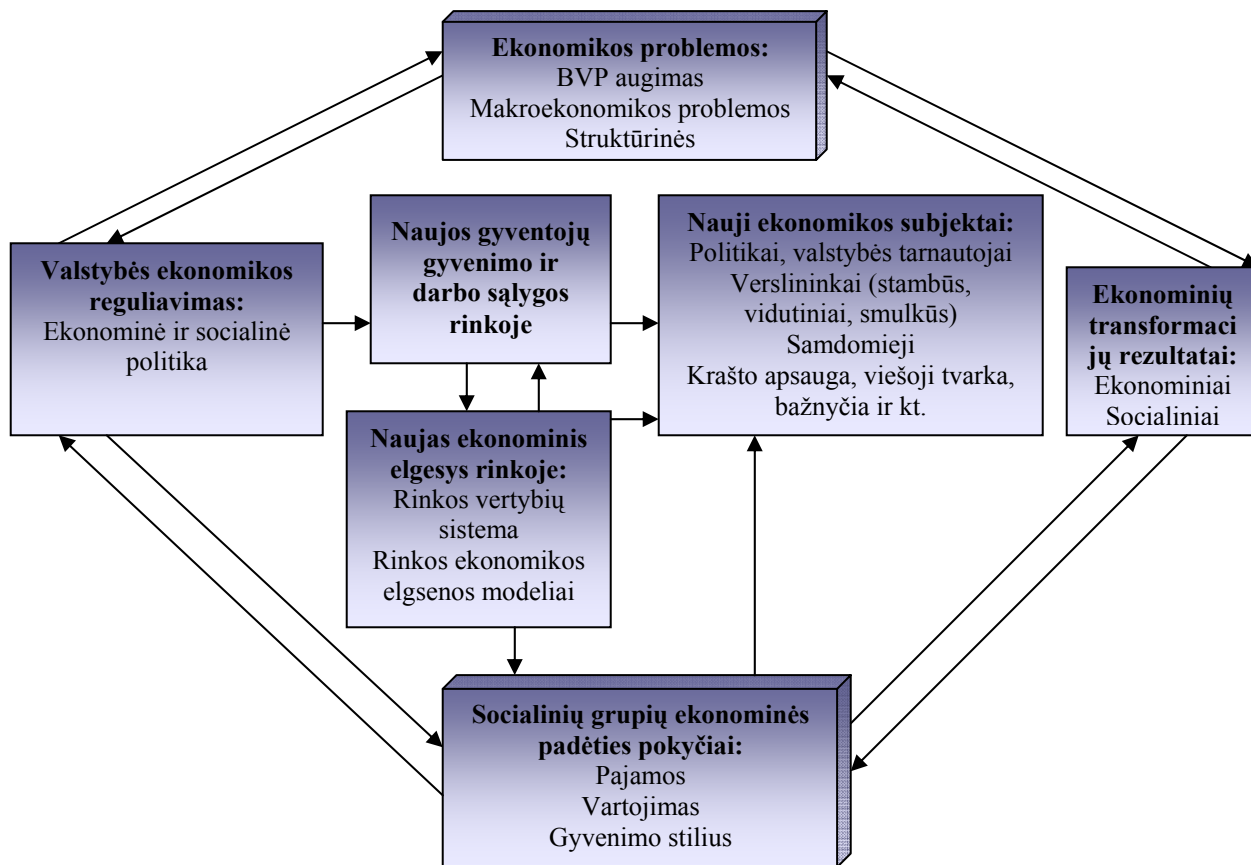
Pasak Z. Lydekos, *ekonomikos stabilizacija* – tai užimtumo, infliacijos ir ekonomikos augimo stimuliavimas (Lydeka, 2001, p. 65). Pagrindinės valstybės naudojamos ekonomikos stabilizavimo priemonės pateikiamos 1 priede. Pastebėta, kad subalansuotam ūkiui būdingos savybės yra plėtra, atsinaujinimas ir ekonomikos augimas, kuris palankus gyventojų gyvenimo lygio kilimui. Nė viena koncepcija neneigia ūkio plėtros tikslų, jos tikslingumo ir kryptingumo, tačiau skiriasi tik šio tikslingumo siekimo būdų bei metodų suvokimas. Taigi makroekonominis stabilumas – tokia šalies ūkio būklė, kuriai esant užtikrinama stabili, dinamiška, pažangi plėtra, atsižvelgiant į visuomenės strategiją ir prioritetus (Rakauskienė, 2002, p. 15). Tolygus ekonominis augimas ilgalaikėje ekonominėje politikoje pasireiškia stabiliu ir ilgalaikiu BVP augimu, ekonominės ir socialinės plėtros suderinamumu, užimtumo didinimu, laipsnišku teritorinių skirtumų mažinimu, gyventojų pajamų ir vartojimo augimu, aplinkos apsauga ir efektyviu išteklių panaudojimu.

Pasaulinėje ekonomikoje yra daug pavyzdžių, kurie patvirtina, kad mažesnis BVP vienam gyventojui lemia didesnius BVP augimo tempus. Antra vertus, šiuolaikinėmis ekonominės globalizacijos sąlygomis spartūs augimo tempai, pasiekti užsienio investicijomis, paskolomis ir pan., gali sukelti ekonomikos „perkaitimą“: greiti augimo tempai skatina atskirų ekonomikos sektorių disproporcijas (vidaus bei išorės, finansų, gamybos ir pan.). Pagrindiniu rizikos veiksniu ekonomikoje laikomas didėjantis einamosios sąskaitos deficitas (ESD), ypač jeigu dominuojantis jo augimo veiksnys yra ne ilgalaikis kapitalas (tiesioginės investicijos), o trumpalaikis kapitalas (portfelinės investicijos ir paskolos). Griežta fiskalinė politika gali padėti trumpam išlaikyti nedidėjantį ESD, tačiau negali sumažinti jo ilgą laiką. Pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas įplaukiantiems į šalį kapitalo srautams skatinti ir jų poveikiui vertinti (Gurėjevas, 2004, p. 122).

Socialinis ekonominės sistemos veikimo mechanizmas pateiktas 2 paveiksle. Šios sistemos elementai yra susieti daugeliu ryšių: augant šalies BVP, kuriam įtakos turi didėjančios gyventojų pajamos, vartojimas, besikeičiantis gyvenimo stilius, pasireiškia ir grįžtamasis ryšys, t.y. ekonominė plėtra daro poveikį šalies ekonominei situacijai. Didelę įtaką vykstantiems procesams turi valstybės ekonominis reguliavimas, padedantis spręsti ekonomikos problemas ir taip pat darantis poveikį socialinių grupių ekonominės padėties pasikeitimams bei formuojantis naujas gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygas rinkoje.

Socialinis ekonominės sistemos veikimo mechanizmas parodo, jog makroekonominis stabilumas yra būtina sąlyga, nuo kurios priklauso visų kitų struktūrinių reformų įgyvendinimas.

Vienas pagrindinių svertų siekiant makroekonominio stabilumo yra pinigų politika, kurios svarbiausia funkcija – užtikrinti kainų stabilumą. Makroekonominė stabilizacija gali padėti išlaikyti nedidelę infliaciją ir pasiekti išorinį balansą (sumažinti ESD) (Gurėjevas, 2004, p. 122-124).

2 pav. Socialinis ekonominės sistemos veikimo mechanizmas

Šaltinis: Gurėjevas, S. (2004). Lietuvos ekonomikos augimas ir makroekonominis stabilumas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla

Ekonominėje literatūroje pateikiami įvairūs ekonominių procesų veikimo principai bei jų tarpusavio sąveikai analizuoti naudojami metodai. Makroekonomikos tiriamų problemų įvairovę sąlygoja šalies ūkyje egzistuojančios problemos, todėl nėra vienintelio ekonomikos modelio, tinkančio visiems ūkio plėtros sprendimo atvejams (Snieška, 2003, p. 23).

1.2 Valstybės ekonominio išsivystymo koncepcija ir išsivystymo lygį apibūdinantys rodikliai

1.2.1 Ekonomikos augimo teorijos

Per paskutinius dešimtmečius pasaulio ekonomistai daug dėmesio skiria ekonominiam augimui. Ekonominio augimo sąvoka įvairiuose literatūros šaltiniuose yra apibūdinama skirtingai (žr. 2 priedą). Bendrąja prasme *ekonominis augimas (plėtra)* – tai procesas, pasireiškiantis, realaus bendrojo nacionalinio produkto didėjimu (Lukoševičius, Stankevičius, 2002, p. 81). S. Gurėjevas ekonominį augimą apibūdina kaip centrinį visų valstybių ekonominės plėtros tikslą; ekonominio gyvenimo judėjimą; ekonomikos elementų (gamybos apimtys, kainų, nedarbo lygio ir kt.) pokyčių tendencijas; procesą, apimančią kilimo ir nuosmukio laikotarpius, kiekybinius ir kokybinius pokyčius (Gurėjevas, 2004, p. 119).

Ekonominio augimo teorijos tiria veiksnius, užtikrinančius realiojo BNP (o taip pat ir BVP) didėjimą ir pastovų šalies gamybinio pajėgumo kilimą; nagrinėja ir atskleidžia pakankamai spartaus ir sėkmingo ekonominio augimo šaltinius. Šios krypties teorijos sprendžia pagrindinę augimo problemą – augimo teikiamos naudos ir kaštų problemą. Ekonominio augimo teorijų kūrėjai daug dėmesio skiria ir kitoms visapusiškai svarbioms augimo problemoms, tokioms kaip: „nulinio augimo“ problema, pastovaus augimo tempų užtikrinimas, augimo tendencijų ir tempų bei subalansuoto augimo optimalios trajektorijos nustatymas; augimo veiksnių ir jų indėlio į augimą apskaičiavimas; gautų augimo rezultatų ir pasekmių įvertinimas; papildomų spartaus augimo šaltinių paieška ir kt. (Snieska, 2005, p. 378-379).

Mokslinėje literatūroje dominuoja dvi pagrindinės ekonominio augimo teorijų grupės – *neoklasikinė ekonominio augimo teorija* ir *neokeinsistinė ekonominio augimo teorija*. XX amžiaus devintajame dešimtmetyje, padidėjus susidomėjimui ekonomikos augimo teorijomis, susiformavo nauja augimo modelių banga. Dėl to atlikta nemažai tyrimų, siekiant išsiaiškinti pagrindinius ekonominį augimą lemiančius veiksnius. Šioje srityje dirbo nemažai mokslininkų (Feldstein, Horioka, 1980; Levine, Renelt, 1992; Klenow, Rodriguez, 1997; Hall, Jones, 1999). Išsiaiškinus pagrindinius veiksnius, lemiančius ekonominį augimą, didelis dėmesys sutelktas ir analizei veiksnių, kuriais galima būtų kontroliuoti augimą veikiančius veiksnius (Bosworth, 1993; Dekle, 1993; Poterba, 1994; Carroll, Weil, 1994, 1997, 2000; Edwards, 1995; Rodrik, 1999; Attanasio, 2000, Loyza, 2000). Analizuojant šios srities literatūrą, išryškėja nuomonių skirtumai. Kita vertus, atlikti

tyrimai, siekiant išsiaiškinti svarbiausius ekonominio augimo veiksnius, rodo, kad rezultatus ne visada gali paaiškinti teoriniai modeliai.

Dabartiniu metu susiformavo ekonominio augimo teorijų sintezė, vadinama *endogenine augimo teorija*. Pirmasis šios sintezės elementas yra anksčiau vyravęs Solow-Swan ir Cass-Koopmans modelis, pagal kurį augimas buvo susietas su kapitalo ir darbo indėlio padidėjimu, dar labiau sustiprinamu egzogenine technologijos pažanga. Svarbiausias indėlis to laikotarpio tyrimams priklauso R. Solow, išvysčiusiam neoklasikinę teoriją. Pagal šią teoriją, stabilų pajamų lygį lemia santaupų norma ir gyventojų skaičiaus didėjimas. Jei nėra techninių pasikeitimų, stabilios valstybės augimo tempai yra lygūs gyventojų skaičiaus augimo tempams. Santaupų normos didėjimas laikinai padidina ekonomikos augimo tempus. Esant naujai stabilumo būklei, augimo tempai išlieka nepakitę, bet didėja tenkanti vienam gyventojui BVP dalis. Vykstant technologijos pasikeitimams, BVP vienam gyventojui didėja tokiu pat tempu kaip ir technikos pažanga.

Remdamiesi šiais teiginiais, neoklasikinės teorijos šalininkai suformavo savo požiūrį į šalių konvergenciją. Jei dviejose šalyse yra vienodas gyventojų skaičiaus augimo tempas, tokia pati santaupų norma ir galimybė pasinaudoti tokia pačia technologija, šios šalys galiausiai pasieks tokį patį pajamų lygį. Be to, jei šalių santaupų norma yra skirtinga, pagal paprastą neoklasikinę teoriją stabilios valstybės pasieks skirtingą pajamų lygį, bet jei jų technikos pažangos ir gyventojų skaičiaus augimo tempas yra vienodas, ekonomikos augimo tempai bus tokie patys (Starkevičiūtė, Tabor, 2000, p. 46-47). Tačiau empiriniai duomenys nepatvirtino šių teiginių, rodančių, jog egzistuoja teigiamas koreliacinis ryšys tarp investicijų lygio ir ilgalaikio ekonominio augimo.

Antrasis sintezuotos augimo teorijos sudedamasis elementas yra daugelis XX amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje sukurtų modelių, kuriuos apibendrina Romer (1990), o vėliau Barro ir Sala-i-Martin (1994). Išsaugodami gamybos veiksmų indėlio vaidmenį, šie modeliai padėjo geriau suprasti technikos pažangą remdamiesi didėjančia grąža, tyrimais ir vystymusi bei netobula konkurencija, žmogiškuoju kapitalu ir vyriausybės politika. Tai vadinamieji *endogeninio augimo modeliai*. J. Čiburienės, D. Pabijansko teigimu, šie modeliai atsisako neoklasikų prielaidos apie pastovią pelno dalį, o kapitalo kaupimą vertina kaip didėjančio pelningumo šaltinį (Čiburienė, Pabijanskas, 2002, p. 71).

Endogeninio augimo teorijos tikslas yra siekti, kad augimo tempas būtų endogeninis, t.y. lemiamas endogeninės augimo teorijos, kuri remiasi teiginiu, kad vyriausybės politika ir ekonominiai veiksmai paprastai laikui bėgant pradeda daryti įtaką ekonomikos augimo tempams, todėl jos šalininkai ieško sprendimų, leidžiančių tam įvykti. Kai kurie mokslininkai mano, kad

ekonomikos pažanga priklauso nuo švietimo ir mokymo sistemos būklės ir kad vyriausybė, įgyvendindama švietimo politiką, gali daryti esminę įtaką, sparčiau taikyti naujas technologines idėjas. Našumą galima sieti ir su išlaidų tyrimams bei eksperimentinei plėtrai didėjimu.

1998 metais JAV mokslininkas A. Harbergeris paskelbė savo augimo proceso viziją, kuri teigia, kad augimą skatina ne vien technologiniai pokyčiai – jo priežastis gali būti geresnis valdymas, skverbimasis į naujas rinkas – viskas, kas mažina gamybos sąnaudas. Jo nuomone, ekonomikos augimo negalima paaiškinti tik tradiciniu gamybos veiksnių indėliu. Geriausia situacija, kai kiekvienas ekonomikos augimo veiksnys yra įvertintas pagal savo ekonominę grąžą. A. Harbergeris įvardija penkis skirtingus veiksnius, lemiančius ekonomikos augimą:

- ♦ darbo jėgos indėlio didėjimas;
- ♦ žmogiškojo kapitalo indėlio didėjimas;
- ♦ kapitalo indėlio didėjimas;
- ♦ kapitalo grąža, kurią duoda minėtas kapitalas;
- ♦ realių sąnaudų mažinimas įvairiais būdais.

Remiantis endogenine augimo teorija, šalyse, turinčiose skirtingas santaupų ir investicijų normas, turi būti skirtingi augimo tempai. Neoklasikinės teorijos šalininkų požiūriu, šie skirtumai turi įtakos ekonomikos augimo tempams tik pereinamuoju laikotarpiu. Su endogenine augimo teorija susiję tyrimai atskleidžia, kad investicijų norma – ypač investicijų į technologijas, infrastruktūrą ir žmogiškąjį kapitalą – yra pagrindinis veiksnys, darantis įtaką BVP augimo tempams trumpu laikotarpiu, o per ilgesnį laiką lemiantis stabilios valstybės pajamų lygį.

Trečiasis elementas paimtas iš vadinamojo *politinės ekonomikos augimo modelių*. Olson (1997) ypač gerai apibendrina koncepcinį platesnių šalies politikos sričių – turto teisės, teisinės santvarkos, institucijos ir korupcijos – vaidmenį. Autoriaus teigimu, abi ankstesnės teorijos darė neteisingas prielaidas, kad šalys visada efektyviausiai panaudoja išteklius ir turimas technologijas; daugelis šalių yra neturtingos todėl, kad švaisto didžiulius išteklius. Toks švaistymas didžiausias ten, kur mažiausiai išvystytas institucinis nuosavybės teisių ir teisinės santvarkos pagrindas arba kur jo nesilaikoma; tai asocijuojasi su aukštu korupcijos laipsniu.

M. Starkevičiūtė ir S. Tabor teigia, kad šiandien augimo teoriją apibūdina visų trijų elementų sintezė. Ilgalaikeje perspektyvoje pradinės sąlygos ir gamybos veiksnių augimas vis dar turi tam tikros įtakos, bet šių veiksnių plėtra, jų panaudojimo efektyvumas ir ilgalaikė technologinė pažanga, kuri taip pat didina efektyvumą, labai priklauso nuo ekonominės politikos. Pasak endogeninio augimo ir institucinių analitikų, stabilios, į išorę orientuotos ir konkurentinės makroekonominės

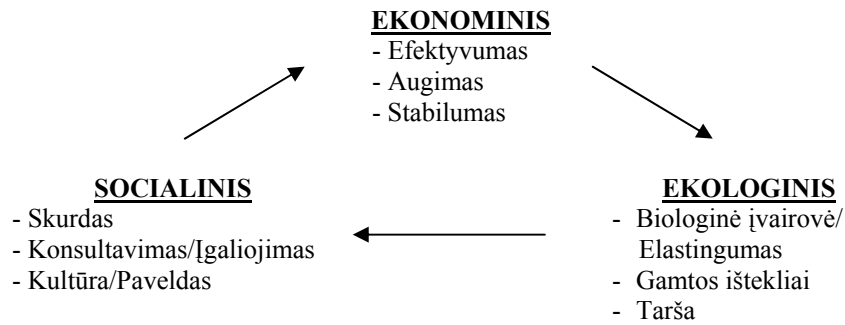
politikos vykdymas, gera žinių bazė, gerai funkcionuojančios institucijos, aplinka, skatinanti visuotinę mokymąsi, taip pat konkurencinė aplinka, skatinanti naujų technologijų generavimą ir pasklidimą, yra kelios iš būtinų sąlygų užtikrinti tinkamus ekonomikos augimo tempus (Starkevičiūtė, Tabor, 2000, p. 47-48).

Keičiantis požiūriui į ekonominio augimo teoriją apibūdinančius elementus, vis dažniau akcentuojama žinių, kaip vieno iš ekonominio augimo veiksnių, įtaka ekonominiam vystymuisi. „Naujoji augimo teorija“, lyginant su „Senąja augimo teorija“, pabrėžia investicijų į žinias ir kūrybingumą svarbą. Tačiau autoriai pripažįsta, kad yra sudėtinga atskleisti bei įvertinti kriterijus, kuriais remiantis būtų galima detalčiau apibūdinti žinių pasireiškimą ir įtaką ekonominiam augimui. Vienas iš tinkamiausių svertų, pasak B. R. Schiller, galėtų būti parama moksliniams tyrimams ir plėtrai. Tarp mokslinių tyrimų bei eksperimentinės plėtros ir kapitalo investicijų yra didelė tarpusavio priklausomybė. Kiekvienų metų bendrosios investicijos dažniausiai ne tik kompensuoja esančios įrangos vertės sumažėjimą, bet ir ją padidina (Schiller, 2006, p. 362).

1.2.2 Darnaus vystymosi samprata

Didėjant pasaulio poreikiams bei keičiantis požiūriui į socialekonominę vystymąsi, tradiciniai ekonominės plėtros modeliai bei makroekonominiai rodikliai nebeįvertina visų priemonių, kuriomis būtų galima sėkmingai įgyvendinti visuomenės problemas. Todėl dar 1987 metais Jungtinių Tautų Pasaulinė aplinkos ir plėtros komisija paskelbė *darnaus socialinio ekonominio vystymosi*, įvertinančio ir socialinius bei ekologinius veiksnius, *konceptiją*. Dėl to reikia kokybiškai naujo ekonomikos augimo – spartaus ir kartu socialiai bei ekologiškai darnaus. Pažymėtina, kad ši koncepcija neprieštarauja klasikinei ekonominio augimo teorijai. Ekologiškai darnus vystymasis priešingas mechanistiniam požiūriui į ekonominį augimą, ir taip suteikiama galimybė teisingesnei socialinei plėtrai (Čiegis, 2006, p. 297).

Pati darnaus vystymosi koncepcijos esmė yra pakankamai aiški, tačiau jos apibrėžimas sukėlė daug diskusijų. Apibrėžimo sunkumai iš dalies slypi pačioje darnaus vystymosi koncepcijos dvilypėje prigimtyje, apimančioje tiek vystymąsi, tiek darnumą. Ekonominėje literatūroje dabar pateikiama daug darnaus vystymosi apibrėžimų, išreiškiančių gana skirtingas darnaus vystymosi koncepcijas, kurias būtų galima suskirstyti į tris dideles grupes, išskiriant *ekonominę*, *socialinę* ir *ekologinę* požiūrį (žr. 3 pav.).

3 pav. Požiūriai į darnų vystymąsi

Šaltinis: Čiegis, R. (2006). Darnus vystymasis ir ekonomika. *Ekonomika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla

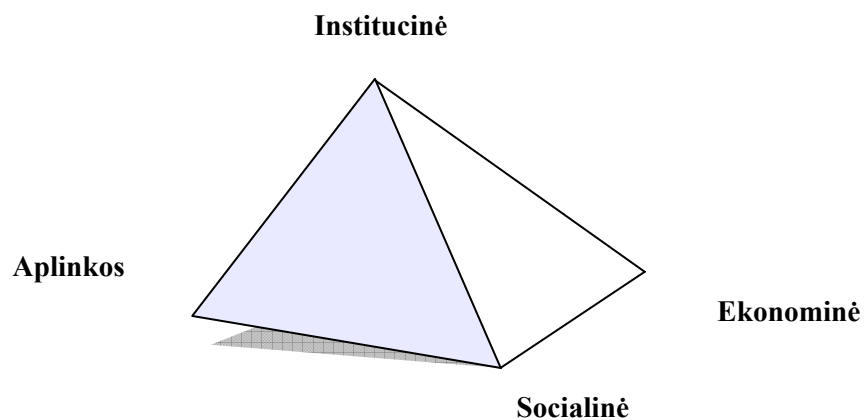
Visus juos suderinti ir panaudoti kaip priemones siekiant darnaus vystymosi – labai sudėtingas uždavinys, nes visi elementai turi būti vienodai vertinami (Čiegis, 2006, p. 294). R. Čiegio teigimu, *ekonominis* tolydumo traktavimas grindžiamas „eklektinio keinsizmo“ mokyklos atstovo R. Solow išplėtotą kapitalo pakeičiamumo teoriją bei Hicks-Lindahl maksimalių pajamų, kurios gali būti gautos išsaugant būtiną turto (kapitalo), atnešančio šią naudą, atsargas kitoms kartoms, koncepciją. Taip įgyvendinamas teisingo paskirstymo tarp kartų principas. Šis požiūris ypač paplitęs mokslinėje literatūroje, kurioje nagrinėjamas tolydus atsinaujinančių gamtinių išteklių naudojimas, nes tai pagrindinė optimalumo ir ekonominio efektyvumo teorija, pritaikyta ribotų išteklių naudojimui. Tačiau čia susiduriama su kapitalo, kuris turi būti išsaugotas rūšių (žmogaus sukurto, gamtinio, žmogiškojo ir socialinio kapitalo) nustatymo bei jo pakeičiamumo, taip pat atskirų turto rūšių, tarp jų ir ekologinių išteklių, įvertinimo sunkumais.

Tolydi plėtra kartais kritikuojama kaip nemaksimizuojanti grynios dabartinės vertės, kuri įmanoma išgaunant ir naudojant gamtos išteklius. Tuomet analogiškai galima kritikuoti įprastinę ekonominio veiksmingumo sampratą, kadangi ši negarantuoja ilgalaikės tolydžios plėtros. Nėra jokios garantijos, kad net tobula konkurencinė rinka tolydžiai paskirstys išteklius tarp vienos bei skirtingų žmonių kartų. Tradicinis ekonominis požiūris daugiausia nukreiptas į gerovės optimizavimą, taigi ir į išorinių aplinkos efektų optimizavimą, o ne minimizavimą. Iš tiesų tarp šių dviejų tikslų nėra didelės priešpriešos, turint omenyje tai, kad ekonominis veiksmingumas yra makroekonominis tikslas, susijęs su trumpalaikiu individualiu elgesiu, taip pat ir su šiandien vykdomu ekonominių išteklių paskirstymu. Tolydžios plėtros tikslai yra makroekonominiai ir susiję su ilgalaikiu elgesiu (Čiegis, 2002, p. 40).

Laikantis *ekologinio* darnaus vystymosi požiūrio, daugiausiai dėmesio skiriama biologinių ir fizinių sistemų stabilumui. Jis grindžiamas C. Hollingo ir jo kolegų darbais. Pagal šį požiūrį pirminis ekonominės plėtros uždavinys yra išsiaiškinti įvairiai ekonominei veiklai svarbių gamtinių sistemų ribas. Šiuo atveju tampa labai svarbu, ar sistemos, kurios yra kritinės (esminės) bendrosios ekosistemos globaliam stabilumui palaikyti, yra gyvybingos. Todėl ypač akcentuojama, kaip svarbu išsaugoti biologinę įvairovę, norint užtikrinti pusiausvyrą gamtoje, išsaugant sugebėjimą neprarasti daugelio ateities galimybių.

Kadangi darnumas riboja ne tik tarp visuomenės ir jos gamtinių sistemų vykstančius mainus, bet ir pačios visuomenės struktūrą, orientuotą į žmones, tai *socialinė* darnumo koncepcija atspindi ryšį tarp plėtros ir vyraujančių socialinių normų ir siekia palaikyti visuomeninių sistemų stabilumą, įskaitant lygybės tarp atskirų žmonių kartų bei kultūrinės įvairovės išsaugojimo užtikrinimą ir pražūtingų konfliktų galimybės sumažinimą. Anot R. Čiegio, demografinis ir materialusis ekonominis augimas galiausiai turi stabilizuotis, o kultūrinis ir dvasinis augimas nėra ribojami fizinių limitų.

Vykdant darnaus vystymosi politiką, reikia įvertinti ir organizacinius (institucinius matmenis), nes efektyvios, tinkamai funkcionuojančios institucijos yra darnaus vystymosi pagrindas. Visų keturių darnumo matmenų tolygų įvertinimą galima pavaizduoti darnumo kategorijų tetraedru, kuris pateiktas 4 paveiksle.

4 pav. Darnumo kategorijų tetraedras

Šaltinis: Čiegis, R. (2006). Darnus vystymasis ir ekonomika. *Ekonomika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla

Darnaus vystymosi apibrėžimas, geriausiai išreiškiantis pačią darnaus vystymosi idėją, yra suformuluotas Brundtland komisijos pranešime. Jame teigiama, kad *darnus vystymasis* – tai toks

vystymasis, kuris patenkina dabartinio laikmečio poreikius, nesudarydamas pavojaus būsimoms kartoms patenkinti savuosius. Darnaus vystymosi koncepcijoje numatytos ribos – ne absoliutūs limitai, bet apribojimai, uždedami esamos technologijų ir socialinio organizavimo būklės aplinkos ištekliams ir galimybės absorbuoti žmonių veiklos efektus. Taigi darnaus vystymosi koncepcijoje susiejami du labai svarbūs tikslai: a) užtikrinti tinkamą, saugų, gerą gyvenimą visiems žmonėms (*vystymosi tikslas*) ir b) gyventi ir dirbti, atsižvelgiant į biofizines aplinkos ribas (*darnumo tikslas*) (Čiegis, 2006, p. 298-300).

Ekonominio augimo ir subalansuoto (kokybinio) augimo sampratų skirtumas. Dažnai akcentuojama, kad subalansuotumas yra viena iš efektyvaus vystymosi prielaidų, todėl kita su subalansuota plėtra susijusi sąvoka yra *subalansuotas augimas*. Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad subalansuotas augimas gali būti traktuojamas ir kaip kokybinis augimas. J. Čepinskio, E. Smilgos ir V. Žirgučio teigimu, subalansuotas arba kokybinis augimas siejamas su stabilios gerovės padidėjimu, įvertinant jį tiek visos visuomenės, tiek atskiro individo atžvilgiu. Kokybinis augimas vyksta tada, kai ekonomikos augimas vyksta nedidinant gamtos išteklių sunaudojimo ir mažinant aplinkos taršą (Čepinskis, Smilga, Žirgūtis, 2002, p. 57).

Alternatyvistų nuomone, pačiu industrinės visuomenės pagrindu laikytas nuolatinis ekonomikos augimas, o *kokybinis vystymasis* – judėjimas tobulybės, harmonijos link. Norint geriau suprasti, kaip augimo ir vystymosi sąvokas supranta ekonomistai alternatyvistai, pravartu pacituoti H. Daly. Jis augimą laiko ekonomikos kiekybiniu judėjimu fizine ar monetaristine prasme. Žodis *vystymasis*, šio autorius nuomone, apibūdina kokybinius fizinių atsargų struktūros ir naudojimo pokyčius, tobulėjant žinioms ir ekonomikai plečiant bei realizuojant savo potencialą (t.y. pamažu pereinant į geresnę būklę (Čiegis, 2006, p. 300).

Darnaus vystymosi bei vieno svarbiausių ekonominių matų – BNP – augimo sąsajos labai sudėtingos. Analizuojant jas, pravartu įvertinti ir gamtinio kapitalo aspektą. Kadangi ekonomikos augimas „ardo“ gamtinį kapitalą, peržengus tam tikrą ribą, visuomenei tai gali kainuoti brangiau nei gaunama nauda. Pasiekus šį tašką, augimas tampa antiekonominis. Darnumas gali būti pasiektas tik stabilizavus kiekybinę produkcijos išeigos augimą ir pakeitus jį kokybiniu ekonomikos vystymusi.

Darnaus ekonomikos vystymosi negalima pasiekti nekeičiant būdų, kuriais planuojama ir grindžiama ekonominė veikla. Todėl norint, kad ekonomikos mastai neviršytų aplinkos galimybių ribų, būtinos naujos ekonominės institucijos. Taip pat reikia radikaliai pakeisti ekonominių sprendimų priėmimo procesus bei harmonizuoti požiūrius į ekonomiką. Gali būti labai naudingi rinkos ekonomikos instrumentai, kurie daugeliu atvejų tiek ekonomikos, tiek aplinkos apsaugos

požiūriu yra efektyvesni už valstybines reguliavimo priemonės. Antra vertus, įdiegti reguliavimo priemonės brangiai kainuoja, jos sunkiai užtikrins efektyviausią ribotų išteklių naudojimą, kadangi yra nelanksčios ir lėtai kinta (Čiegis, 2006, p. 303).

Makroekonominių rodiklių naudojimas darnumui matuoti. Norint makroekonomikos analizėje nagrinėti aplinkos interesus, būtinas naujas, netradicinis požiūris į ekonomikos teoriją, leidžiantis patobulinti standartinę nacionalinių pajamų apskaičiavimo metodiką. Tradiciškai suprantamas ekonominis efektyvumas dar negarantuoja darnaus ekonomikos vystymosi, nes naudojami ekonominiai rodikliai beveik visiškai neatspindi skirtumo tarp ekologiškai darnų vystymąsi užtikrinančio išteklių naudojimo ir tokio, kuris jį gauna, t.y. jie nėra ilgalaikio darnumo indikatoriai.

Pagrindinis šiandieninės ekonominės plėtros rodiklis – BNP – nėra universali priemonė išmatuoti šalių ekonominio išsivystymo lygį. Todėl kyla klausimas, kaip turi būti pakoreguotos nacionalinės pajamos norint rasti ilgalaikės visuomenės gerovės matą. Būtina atsižvelgti į tai, kad skaičiuojant BNP (Čiegis, 2006, p. 305-306):

- ♦ neįvertinama „gamtinio kapitalo amortizacija“;
- ♦ neįtraukiama pridėtinė vertė, sukuriama visuomeniniame sektoriuje ir natūrinėje ūkinėje veikloje;
- ♦ faktiškai ignoruojami netolygaus pajamų pasiskirstymo motyvai;
- ♦ neatsižvelgiama į daugelį su rinka nesusijusių veiksnių, kurie turi didelį poveikį mūsų gyvenimui, tarp jų padaryta žala žmonėms dėl aplinkos taršos;
- ♦ įvertinamos tik pajamos, o ne pajamos ir gerovė;
- ♦ neįvertinami ūkio mastai, lyginant juos su biosfera, nuo kurios jis priklauso;
- ♦ įvertinamas gamybos lygis, o ne vartojimo.

Taigi BNP nei pagal savo apibrėžimą, nei pagal sudėtį nėra gerovės rodiklis, o tik padeda nustatyti verslininkystės aktyvumo mastą rinkos sąlygomis. Kitaip tariant, BNP atveju neatsižvelgiama į tai, kad išeiga teigiamai koreliuoja su gerove tik begalinių išteklių ir neribotų teršalų absorbavimo galimybių pasaulyje, o ribotame pasaulyje su visiškai išnaudotu planetos ekologiniu talpumu išeiga jau tampa kaštais. Atsižvelgiant į tai, kad realiame gyvenime susiduriama su daugeliu socialinių, techninių, ekologinių, informacinių ir kitų ribojimų, skaičiuojant BNP reikėtų įvertinti visus ekonominės plėtros padarinius; t.y. ne tik teigiamus, bet ir neigiamus, dėl kurių reali ekonominė pažanga būtų gerokai mažesnė negu galima spręsti pagal tradicinius makroekonomikos rodiklius. R. Huetingo žodžiais tariant, darnus vystymasis galimas tik jį pakeitus tinkamesniu

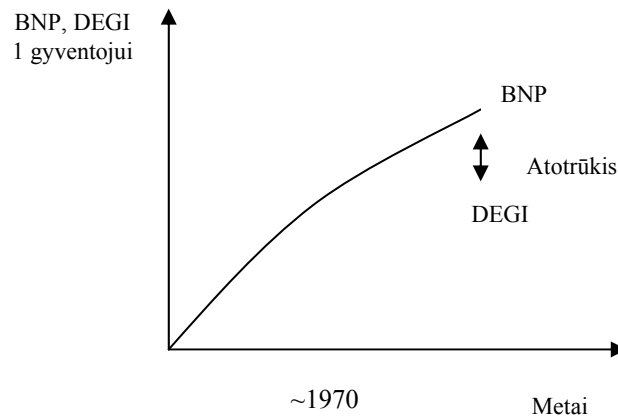
ekonominės sėkmės matu. Todėl akivaizdu, kad būtina sistema, kuri leistų apskaičiuoti ir kitais aspektais įvertintus makroekonominius rodiklius.

Siekiant, kad BNP rodiklis adekvačiai atspindėtų visuomenės gerovės lygį, esamą skaičiavimo sistemą mėginta atitinkamai modifikuoti. Istoriskumo vardan pirmiausia minėtina W. Nordhauso ir J. Tobino 1972 metais pasiūlyta modifikuota nacionalinių pajamų versija *Ekonominės gerovės matas*, kuri, įtraukus korekcijas su rinka nesusijusiomis paslaugomis (nors ir neatspindint gamtinio kapitalo ir aplinkos degradacijos), siekė geriau išreikšti ekonominę gerovę ir akcentavo, kad tikra gerovė turi būti darni: visuomenė, kuri gerai gyvena „pravalgydama“ savo kapitalo atsargas, nėra tokia klestinti kaip rodo metinių pajamų statistika (Čiegis, 2006, p. 306-307).

Pastaraisiais dešimtmečiais atlikta daug tyrimų, kuriais buvo siekiama tobulinti makroekonominę apskaitą ir mėginta išplėtoti įprastus nacionalinio produkto rodiklius taip, kad jie atspindėtų gamtos išteklių ir aplinkos degradaciją. Dabar populiariausias iš jų – 1990 metais H. Daly ir J. Cobbo pasiūlytas *DEGI (darnios ekonominės gerovės indeksas)*. Iš esmės tai yra ekologiniu požiūriu išplėstas W. Nordhauso ir J. Tobino indeksas, kuriame įvertintos pastarųjų ekonominės gerovės mato ignoruotos darnumo ir aplinkos problemos. DEGI susideda iš 21 kintamojo, tarp kurių 14 tradicinių ekonominių ir 7 aplinkos apsaugos rodikliai. Dėl šio indekso buvo išsakyta nemažai kritinių metodologinių pastabų. Tai vėliau mokslininkus C. Cobbo ir J. Cobbo paskatino patobulinti darnios ekonominės gerovės indeksą DEGI ir pavadinti jį *tikros pažangos indikatoriumi (TPI)*. TPI – tai gerovės ir darnaus vystymosi indeksas, kuris pateikia praktinį pažangos matavimo būdą, išsamesnį ir tikslesnį nei esami skaičiavimai, paremti BNP. TPI įvertina daugiau nei 20 ekonominio gyvenimo aspektų, kuriuos ignoruoja BNP. TPI pagrįstas fundamentaliu supratimu, kad socialinės, ekonominės ir aplinkos realijos yra neatskiriama susijusios. Nors paprastai klestėjimas yra matuojamas materialine nauda, TPI atskleidžia, kad tikras ilgalaikis klestėjimas ir gerovė galiausiai priklauso nuo socialinių ir aplinkos išteklių stiprinimo bei apsaugos. Jeigu jų būklė blogėja, visuomenė negyvena tausojančiai (darniai) ir ateinančioms kartoms palieka skurdesnį pasaulį.

Kiekvienas pažangos indeksas yra pagrįstas vertės matavimu ir turi padėti atsakyti į klausimą, kur mus veda pažanga. Skirtumas tarp BNP ir TPI augimo tempų parodo, kad rinkos kainos neatspindi tikrųjų ekonominės veiklos socialinių kaštų. Visa tai leido M. Max-Neefui iškelti vadinamąją *slenksčio hipotezę* apie ryšį tarp ekonominio augimo ir žmonių gerovės. Jis teigia, kad kiekvienai visuomenei būdingas periodas, kai ekonominis augimas gali iš tikrųjų padidinti žmonių gerovę, bet iki tam tikro slenkstinio taško. Už jo aplinkos ir socialinio augimo kaštai ima daryti

poveikį, žymiai mažinantį gerovę, nepaisant besitęsiančios ekonominės plėtros (Čiegis, 2006, p. 307-308). Skirtumo tarp DEGI ir BNP didėjimas per ekonominę plėtrą pateiktas 5 paveiksle.

5 pav. Skirtumo tarp DEGI ir BNP didėjimas ekonominės plėtros metu

Šaltinis: Čiegis, R. (2006). Darnus vystymasis ir ekonomika. *Ekonomika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla

Kaip pastebėjo R. Ayres, didžiausia „augimo sindromo“ blogybė yra jo tendencija vartoti medžiaginius išteklius, o tai, kad dabartinis augimo tipas, kuris vyksta JAV ir Europoje, nebedaro žmonių laimingesnių ir nebedidina jų realių gyvenimo standartų. Vis dėlto reikia pažymėti, kad dauguma socialinių agreguotų plėtros indikatorių sistemų, sukurtų tradicinėms nacionalinėms sąskaitybos elementams papildyti ir siekiančių teisingai atspindėti gerovę, vis dar yra ankstyvojoje savo raidos stadijoje ir neperžengė teorinio ekonomikos mokslo rato. O tos, kuriomis buvo bandyta praktiškai vadovautis ekonominėje politikoje, anksčiau ar vėliau buvo atmestos ar net nebuvo mėginamos įdiegti (Čiegis, 2006, p. 309).

Analizuojant darnaus ekonominio vystymosi tendencijas, svarbu išskirti ekonominės raidos įtaką žmonių socialinei raidai. *Žmogaus socialinės raidos indeksas (ŽSRI)*, dar vadinamas žmogaus vystymosi indeksu, yra žmogaus gerovę plačiau įvertinantis matas – apima ne tik pajamas, bet ir socialines pasirinkimo galimybes. Ilgo ir sveiko gyvenimo galimybę matematiškai galima išreikšti vidutine būsimo gyvenimo trukme (metais), žinių įsigijimo – įstojusių į mokyklas bei raštingų suaugusiųjų procentu, apsirūpinimo ištekliais galimybę – BNP vienam žmogui, išreikštu perkamosios galios paritetu JAV doleriais. Taigi ŽSRI įvertina bendruosius šalies laimėjimus pagal tris žmogaus vystymosi rodiklius (Snieska, 2005, p. 655):

- gyvenimo trukmė – gyvenimo galimybė, apskaičiuojama nuo gimimo;

- išsilavinimo lygis – suaugusiųjų raštingumo lygis ir bendras besimokančiųjų skaičius visų tipų ir formų mokymosi įstaigose;
- ekonominis augimas – BVP vienam gyventojui dalis, perskaičiuota, atsižvelgiant į perkamąją galią, JAV doleriais.

Kiekvienas ŽSRI komponentų apskaičiuojamas atskirai¹ ir gautos jų reikšmės sudedamos bei padalijamos iš trijų.

Padidėjusi žmogaus gyvenimo trukmė yra tolydi dirbančiųjų skaičiaus padidėjimui, nuo išsilavinimo priklauso darbo kokybė, technologijų pažanga ir t.t. Dėl šių priežasčių vyriausybė turi formuoti kryptingą socialinės raidos politiką. Nors ŽSRI tiksliai neišmatuoja žmogaus socialinės raidos, tačiau pakankami gerai atspindi pagrindines šalies raidos tendencijas. Jo sugretinimas su BNP, leidžia daryti prielaidą, ar šalies pajamos yra efektyviai transformuojamos į socialines galimybes.

Turint omenyje kokybines ŽSRI charakteristikas, reikia pabrėžti, jog nėra tokio metodo, kuris išmatuotų visas žmogaus galimybes, todėl šis indeksas susilaukia įvairios kritikos. S. Jaham pastebėjo, kad daugiausia diskusijų kyla dėl ŽSRI dimensijų ir indikatorių pasirinkimo, duomenų patikimumo, indikatoriums suteikiamo svorio bei pagrįstumo (Petkevičiūtė, Svirskaitė, 2001, p. 171).

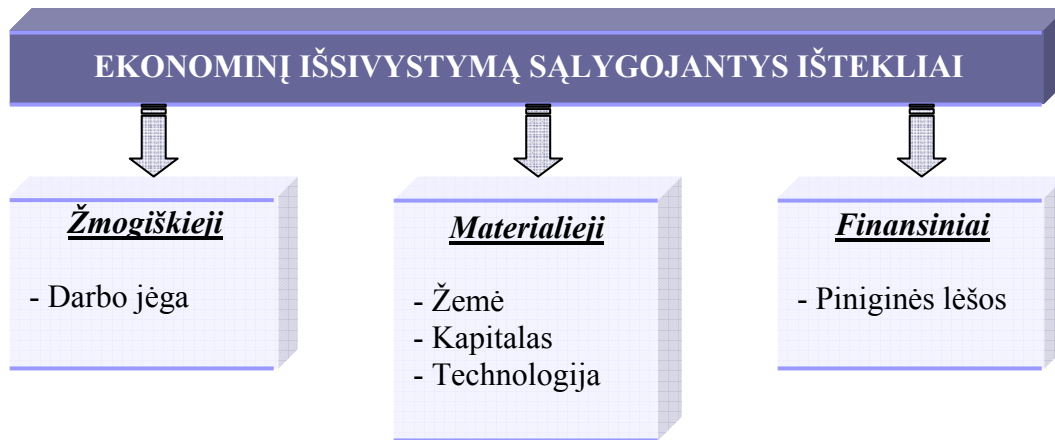
1.2.3 Ekonominę išsivystymą apibūdinantys veiksniai ir jų pagrindimas

1.2.3.1 Ekonominio išsivystymo veiksnių klasifikacija

Nagrinėjant ekonominio augimo teorijų raidą bei darnaus vystymosi pagrindinius principus, galima pastebėti, kad įvairių ekonominių mokyklų autoriai didelę dėmesį skiria ekonominę plėtrą lemiančių veiksnių analizei. Todėl aptariant ekonominio išsivystymo teorinius aspektus, svarbu išanalizuoti ekonomikos vystymuisi įtakos turinčius veiksnius. Mokslinėje literatūroje pateikiama įvairi šių veiksnių klasifikacija, jų kiekybinis įvertinimas. Remiantis ekonomikos teorija, matyti, kad naudojamos įvairios kategorijos, apibūdinančios ūkio plėtrą, o jų prioritentinė tvarka priklauso nuo to, koks ekonomikos augimo kelias pasirenkamas – ekstensyvus ar intensyvus. Be to, išskiriami skirtingi – tradiciniai ir netradiciniai – ekonomikos raidą lemiantys veiksniai, dažnai dar įvardijami ištekliais.

¹ Indeksas = $(X_i - \min X_i) / (\max X_i - \min X_i)$; čia: X_i – turima reikšmė, $\min X_i$ – minimali riba, $\max X_i$ – maksimali riba.

Atlikus užsienio ir lietuvių autorių analizę (R. D. Eckert, R. H. Leftwich (1988), P. A. Samuelson, W. D. Nordhaus (1989), R. G. Lipsey, C. Harbury (1990), C. R. McConnel, S. L. Brue (1999), D. Miles, A. Scott (2002), D. Andolfatto (2005), B. R. Schiller, (2006), V. Snieška (2003), Z. Gineitienė, D. Korsakaitė, N. Kučinskienė, J. Tamulevičius (2003), E. E. Jančiauskas (2006), V. Skominas (2006)), ekonominę išsivystymą lemiančius išteklius galima suskirstyti į žmogiškuosius, materialinius ir finansinius. 6 paveiksle pateikta autorių sudaryta šių išteklių klasifikacija.

6 pav. Ekonominę išsivystymą apibūdinančių išteklių klasifikacija

Šaltinis: sudaryta autorių

Įvairiuose literatūros šaltiniuose ekonominės plėtros veiksniai yra skirtingai detalizuojami, pabrėžiant jų tiesioginį ir netiesioginį poveikį ar kiekybinį ir kokybinį pasireiškimą bei efektą bendram ekonominiam augimui. V. Skominas išskiria šiuos pagrindinius tiesioginius veiksnius: darbo jėgos, gamtos išteklių, kapitalo kiekio didinimas ir kokybės gerinimas, efektyvesnis gamybos išteklių panaudojimas, didinant jų indėlį produkcijos apimčiai plėsti, techniškai pažangių gamybos metodų ir naujų gaminių projektavimas ir diegimas (technologinė pažanga), bendrosios paklausos lygis, kuris turi būti pakankamai didelis, kad būtų galima panaudoti padidėjusias ekonomikos našumo galimybes (3 priede pateikiamos tiesioginio poveikio ekonominiam augimui veiksnių charakteristikos). Prie netiesioginių ekonomikos plėtros veiksnių priskiriami darbo užmokesčio dydis ir jo dinamika, valstybės fiskalinė ir pinigų politika (Skominas, 2006, p. 183).

Analizuojant ekonominę išsivystymą lemiančius veiksnius, svarbu pabrėžti visų išteklių – žmogiškųjų, materialųjų bei finansinių – tarpusavio priklausomybę. Naudojimasis finansiniais resursais leidžia minimaliomis laiko sąnaudomis įsigyti ar parduoti tam tikrus materialinius išteklius. Be kapitalinių įrengimų ir pinigų, atliekančių mainų funkciją, vyktų sudėtingas darbo jėgos

pasidalijimas (Samuelson, Nordhaus, 1989, p. 884). Todėl aptariant ekonominę išsivystymą apibūdinančius išteklius, svarbi išsamesnė jų analizė bei poveikis ekonominiam augimui.

1.2.3.2 Žmogiškieji ištekliai

Mokslinėje literatūroje labai įvairiai interpretuojama žmogiškųjų išteklių sąvoka. Dažnai ji tapatinama su žmogiškojo kapitalo sąvoka, tačiau iš esmės šios kategorijos šiek tiek skiriasi. Ekonomikos terminų žodyne *žmogiškasis kapitalas* apibūdinamas kaip investicijos į žmogiškuosius išteklius siekiant pakelti darbo našumą. Analizuojant žmogiškuosius išteklius ekonominio vystymosi kontekste, svarbu pabrėžti, kad ne tik šių išteklių kiekybinė išraiška – darbo pasiūla, bet ir kokybinį aspektą apibūdinantys elementai (žinios, įgūdžiai, išsilavinimas, motyvacija, kt.) turi didelės įtakos šalies intensyviai ekonomikos augimui (Samuelson, Nordhaus, 1989, p. 885). Todėl aptariant žmogiškuosius išteklius bei jų poveikį ekonominei plėtrai, daug dėmesio turi būti skiriama ne tik darbo kieki, bet ir kokybę lemiančių veiksnių analizei.

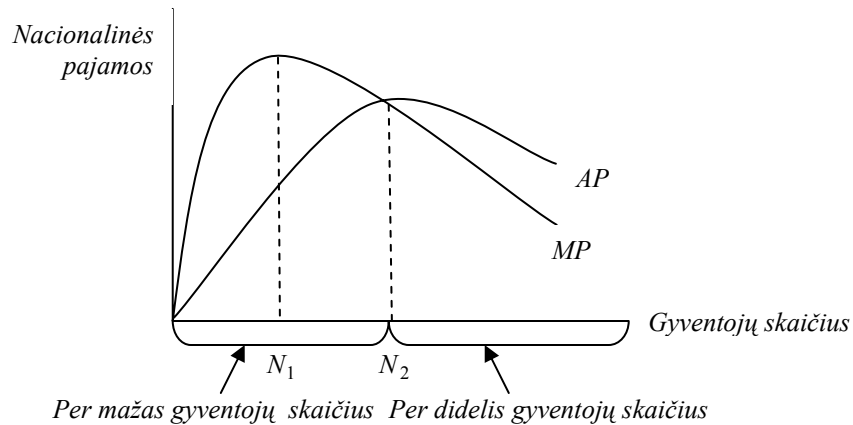
Ekonominėje literatūroje plačiaja prasme *žmogiškuosius išteklius* reiškia darbą, t.y. fizinį ir protinį žmogaus sugebėjimą, reikalingą prekių ir paslaugų gamybai (S. T. Ivlinas (1991), Th. J. Hailstones, F. V. Matrianna (1992), P. Wonnacott, R. Wonnacott (1994), R. D. Eckert, R. H. Leftwich (1998), B. Martinkus, V. Žilinskas (2001), B. Martinkus, A. Sakalas, A. Savanevičienė (2003), A. Jakutis, V. Petraškevičius, A. Stepanovas, L. Šečkutė, kt. (2005)). Dažnai fizinės ir protinės pastangos, kurios įdedamos kuriant prekes ir paslaugas, ekonomistai apibūdina kaip darbo jėgą, todėl šiuo atveju būtina skirti darbo ir darbo jėgos sąvokas. Pagal tarptautinius standartus sąvokos *darbo jėga* ir *ekonomiškai aktyvūs gyventojai* yra sinonimai, todėl darbo jėga vartojama dvejopa prasme: kaip žmogaus gebėjimas dirbti²; kaip statistinis rodiklis, apibūdinantis ekonomiškai aktyvių gyventojų skaičių³ (Schiller, 2006, p. 115, Snieska, 2003, p. 595, *Ekonomikos terminai ir sąvokos*, 1999, p. 31). Ryšį tarp darbo ir darbo jėgos būtų galima apibūdinti taip: darbas yra darbo jėgos funkcija (Jakutis, Petraškevičius, Stepanovas, Šečkutė, Zaicev, 2005, p. 23).

Darbo jėgos kiekis tiesiogiai priklauso nuo gyventojų skaičiaus, jų gyvenimo ir darbingo amžiaus trukmės. Jei kitų gamybos veiksnių (žemės, kapitalo ir verslumo) apimtys bei žmogiškojo kapitalo kokybė laikomi nekintančiais, tai ekonomika turi vienintelį ekonomikos augimo veiksnį – darbo jėgos kiekį. Remiantis gyventojų skaičiaus teorija, darbo jėgos kiekis turi būti optimalus: tai

² Tai fiziniai ir protiniai žmogaus sugebėjimai, kuriuos galima panaudoti ekonominėje ar kitoje visuomeniškai naudingoje veikloje.

³ Tai visi sulaukę darbingo amžiaus (16 metų) užimti ir aktyviai darbo ieškantys gyventojai.

toks gyventojų skaičius, kuriam esant pasiekiamas maksimalus BNP vienam gyventojui (Lukoševičius, Stankevičius, 2002, p. 82). 7 paveiksle grafiškai pavaizduotas optimalus gyventojų skaičius, kuris yra N_2 .

7 pav. Optimalus gyventojų skaičius

Šaltinis: Lipsey, R., G., Harbury, C. (1990). *First Principles of Economics*.

Esant tam tikram technologijos lygiui bei apsirūpinimui kapitalu, per mažas gyventojų skaičius nesudarys sąlygų efektyviausiam darbo jėgos pasiskirstymui ir visiškam šalies ekonominių išteklių panaudojimui. Padidėjus gyventojų skaičiui, kiekvienas naujas dirbantysis sukuria didesnę pridėtinę vertę negu ankstesnis dirbantysis. Taigi papildomo gyventojų sukuriama ribinis produktas, patenkantis į nacionalines pajamas, didėja. Didėjant gyventojų skaičiui, palaipsniui optimalaus gyventojų skaičiaus pasiskirstymo bei kitų išteklių panaudojimo masto galimybės pagaliau bus išnaudotos. Nuo taško N_2 kitų papildomų darbuotojų sukurtas pridėtinis produktas bus mažesnis negu prieš tai samdyto gyventojų sukurtas produktas. Todėl ribinis produktas ims mažėti. Pateiktame grafike ribinis produktas ima mažėti, kai gyventojų skaičius pasiekia tašką N_1 . Pagaliau mažėjantis ribinis produktas, sukuriama naujo gyventojų, sumažins vidutinį produktą, tenkiantį vienam gyventojui. Pagal grafiką vidutinis produktas, tenkantis vienam gyventojui, ima mažėti, kai dirbančiųjų skaičius pasiekia tašką N_2 . Gyventojų skaičius, maksimizuojantis BNP, tenkiantį vienam gyventojui, yra N_2 (Lipsey, Harbury, 1990, p. 478).

Sukuriama produktas priklauso ne tik nuo darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus. Darbo jėga yra ribotas išteklius, susijęs su paties žmogaus darbingo amžiaus riba, su jo parengimo lygiu,

išsimokslinimu. Darbo ištekliai⁴, jų paskirstymas ekonominėse veiklose daro tiesioginį poveikį šalies darbo rinkai (4 priede pateikiama darbo išteklių ekonominėje sistemoje klasifikavimo ir vertinimo schema, o 5 priede – darbo rinką sąlygojančių veiksnių struktūra, kurioje išryškėja darbo išteklių įtaka darbo rinkos funkcionavimo efektyvumui). Darbo išteklių pasiskirstymo procesas turi būti taip subalansuotas, kad darbo rinkoje būtų reikalingas užimtųjų skaičius reikiamoje vietoje, reikiamu laiku (Ehrenberg, Smith, 2005, p. 25). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad siekiant šalies darbo rinkos subalansuotumo, o taip pat ir ekonomikos spartesnio vystymosi, darbo jėgos struktūra turi atitikti paklausos reikalavimus. Kaip pažymėta anksčiau, šalies ekonomikos augimas priklauso nuo darbo jėgos kokybės: išsimokslinimo, profesinės kvalifikacijos ir jos tobulinimo bei pritaikymo galimybių (Mrazauskienė, Kazlauskienė, 2002, p. 53). Taigi šiuo atveju svarbi žmogiškojo kapitalo koncepcija. Ji plačiai taikoma pagrindžiant švietimo ir sveikatos apsaugos sąlygų gerinimo būtinumą ir šių veiksnių įtaką ekonominei plėtrai.

Žmogiškojo kapitalo teorijos branduolį sudaro teiginys apie analogiją tarp darbo jėgos ir kapitalo formavimo procesų. Šios teorijos šalininkai žmogiškąjį kapitalą supranta kaip žinias, įgūdžius ar kitus žmogaus sugebėjimus, lemiančius produkciją ir pajamas. T. Schultzas, vienas šios teorijos kūrėjų, savo veikale *Investavimas į žmones* (1998) teigia, kad žmogiškieji ištekliai vienais požymiais yra panašūs į gamtinius išteklius, kitais – į fizinį kapitalą. Iš pradžių neišsilavinęs žmogus, kaip ir pirminės formos gamtos ištekliai, neduoda ekonominio efekto. Tik gavęs tam tikrą žinių kiekį, žmogus tampa kokybiška darbo jėga (įgyja žmogišką kapitalą). Todėl didėjant išlaidoms darbo jėgos kokybei gerinti, darbas, kaip gamybos veiksnys, palaipsniui virsta žmogiškuoju kapitalu. Tokių samprotavimų pagrindu žmogiškojo kapitalo teorijos autoriai daro šias išvadas (Bagdanavičius, 2005, p. 28):

- Nėra principinių skirtumų tarp žmogiškojo ir fizinio kapitalo. Tai įrodo analogijos tarp minėtų kapitalų.
- Dėl gana didelio investicijų į žmogų padidėjimo pasikeitė darbo užmokesčio struktūra, kur didesnę vaidmenį dabar įgyja žmogiškasis kapitalas, o ne darbo produktas.
- Kiek investicijos į žmogiškąjį kapitalą viršija investicijas į fizinį kapitalą, tiek pastarosios „nustumiamos“ į antrą vietą. Taip pat pastebimas vienodų lėšų

⁴ Darbo ištekliai – tai visuomeninė darbo jėga, kurią sudaro visi sulaukę įstatymo numatyto amžiaus, užimti gyventojai ir bedarbiai, turintys būtinus ūkinei veiklai plėtoti fizinius, protinius, psichinius sugebėjimus, reikalingas žinias bei išsilavinimą ir tokiu būdu potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas (Paulavičius, 2002, p. 16, Martinkus, Beržinskienė, 2005, p. 84, Martinkus, Sakalas, Savanevičienė, 2006, p. 10, Griškevičienė, 2006, p. 7).

investavimas į individus, priklausančius skirtingiems visuomenės sluoksniams. O tai pagrindinis veiksnys, sumažinantis nelygybę paskiriant pajamas.

Didėjant investavimo į žmogiškąjį kapitalą mastui, ypač tampa aktualu įvertinti jo efektyvumą. Bendruoju požiūriu, pasak E. R. Stanciko, investavimo efektyvumas gali būti tiriamas vertinant darbo produktyvumo pasikeitimą ir šalies ekonomikos augimo tempą. Tačiau išsimokslinimo ir ekonomikos bei darbo produktyvumo didėjimo ryšys nėra pakankamai įrodytas ir visų autorių pripažįstamas. Investavimo į žmogiškąjį kapitalą efektyvumas tampa svarbia mokslo metodologine tyrimo problema, kadangi žmogiškojo kapitalo kūrimo procesas yra sudėtingas ir daugiapusis. Vieni iš pirmųjų šios problemos tyrinėtojų yra mokslininkai T. Schultz (1961) ir E. Denison (1962).

Moksliniuose tyrimuose plačiai naudojamas *tiesioginis* nustatymo metodas. Šiuo atveju tirama, kokią įtaką darbo produktyvumui ir ekonomikos pakilimui turi išsimokslinimo augimas, lyginant darbo produktyvumo, ekonomikos ir išsimokslinimo rodiklius. Atlikti tyrimai rodo, kad tose valstybėse, kur skiriama daugiau išteklių žmogiškajam kapitalui, užtikrinamas aukštesnis darbo jėgos išsimokslinimas, kartu jos produktyvumo ir ekonomikos kilimas.

Naudojant *netiesioginį* nustatymo metodą, išsimokslinimo ir darbo produktyvumo ryšys pakeičiamas į išsimokslinimo ir darbo užmokesčio ryšį. Tai grindžiama tuo, kad daugiau išsimokslinusių darbuotojų aukštesni atlyginimai rodo didesnę jų produktyvumą. Minėto ryšio tyrimas grindžiamas tokiomis prielaidomis: vienodų charakteristikų tokio pat produktyvumo darbuotojams mokamas vienodas atlyginimas; darbuotojams, kurių darbo produktyvumas didesnis, mokamas didesnis atlyginimas (Stancikas, 2000, p. 109-111).

Apibendrinant žmogiškųjų išteklių terminologijos interpretavimą ekonominiu požiūriu, galima pastebėti, jog ši sąvoka vartojama įvairiomis prasmėmis:

- plačiąja prasme – šalies gyventojai, darbo ištekliai;
- siaurąja prasme – darbo jėga;
- gamybos veiksnys, kurio kiekis ir kokybė didėja dėl švietimo ir sveikatos paslaugų vartojimo, t.y. žmogaus našumas, viršijantis nekvalifikuoto darbuotojo našumą, kitaip dar – žmogiškasis kapitalas.

Daugelio ekonomistų manymu, žmogiškųjų išteklių kokybė yra vienas svarbiausių veiksnių ekonomikos vystymuisi. Tačiau žmogiškųjų išteklių funkcionavimas bei panaudojimo efektyvumas priklauso ir nuo kitų ekonomikos augimą įtakojančių veiksnių – materialinių ir finansinių išteklių.

1.2.3.3 Materialiniai ištekliai

Materialiniai ištekliai ekonominėje literatūroje dažnai įvardijami kaip fizinę formą turintys ištekliai, skirti prekėms ir paslaugoms kurti. Pagrindinės šios išteklių grupės kategorijos yra žemė, kapitalas ir technologija.

Žemė ekonomikos teorijoje – visi gamtos ištekliai (žemė, miškai, vandenys, iškasenos). Šie ištekliai riboti ir neatkuriami, tačiau naudojant technologijas, jų ribotumo išraiška keičiasi⁵.

Mokslinėje literatūroje pateikiama įvairių *kapitalo* sąvokos apibrėžimų. Daugelyje šaltinių akcentuojama kapitalo, kaip gamybos veiksnio ir pinigų fondo, atliekamos funkcijos, tačiau šiame darbe, analizuojant kapitalą bei jo įtaką ekonominiam augimui, bus apsiribojama tik jo pirmąja funkcija⁶ (kartais kapitalu vadinami pinigai (finansinis kapitalas), tačiau išteklių analizėje ši kategorija priskiriama trečiajai išteklių grupei – finansiniams ištekliais). Taigi šiuo atveju *kapitalą* būtų galima apibūdinti kaip visus gamyboje naudojamus materialinius išteklius (Ivlinas, 1991, p. 26). Daugelis ekonomistų, pradedant A. Smitu ir D. Rikardu, kapitalu vadina procesą, kai gamintojas, atskirtas nuo gamybos priemonių, gamina naują prekę, kurios vertė didesnė negu vertėjo skirti gamybai, kitaip tariant, kuria naują vertę, vadinamą pelnu. Plečiantis mašininei gamybai, darbo veiksnio reikšmė vis didėja. Ją lemia kapitalo raida.

Analizuojant kapitalą, kaip ir anksčiau aptartus žmogiškuosius išteklius, svarbu pabrėžti jo kiekinį ir kokybinį aspektus. Gamybinio (produktyvaus) kapitalo kaupimas lieka vienu svarbiausių gamybos ir nacionalinių pajamų didinimo veiksniais. Kuo daugiau mašinų ir įrenginių naudoja visuomenė, kuo didesnis jų kiekis, tenkantis vienam dirbančiajam, tuo didesnis nacionalinis produktas. Jei ūkis išlaiko visišką užimtumą ir kapitalo išeigos santykis nekinta, nacionalinio produkto augimo tempai tiesiogiai priklauso nuo gamybinio kapitalo dalies nacionaliniame produkte.

Dalį nacionalinio produkto pavertus gamybiniu kapitalu, vis didesnę reikšmę turi ne tik jo kiekis (investicijų apimtis), bet ir jo elementų techninės bei ekonominės savybės, t.y. kapitalo kokybė. Galima įsivaizduoti ekonomikos augimą apskritai be kaupimo, t.y. be grynųjų investicijų; tai susidėvėję įrengimai bus atstatomi vien iš amortizacijos fondo lėšų, vietoj senųjų pakeičiant naujus, tiek pat kainuojančius, bet produktyvesnius. Šiuo atveju daug kas priklauso nuo mokslo ir technikos pažangos – plėtojantis mokslui, gamybos priemonės ir technologija tobulėja, dėl to tas

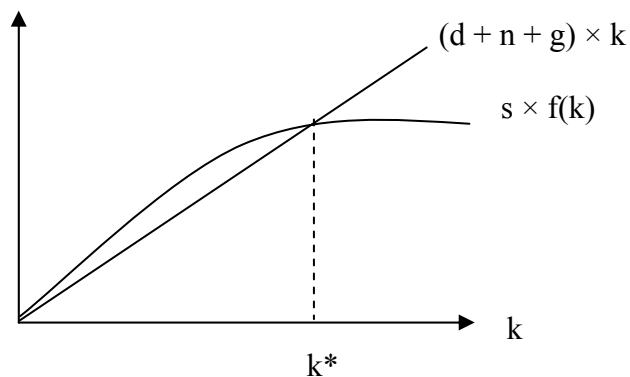
⁵ Gamtiniai ištekliai darbe plačiau neanalizuojami, kadangi mokslinėje literatūroje jų reikšmė ekonominiam augimui vis mažiau akcentuojama.

⁶ Toks kapitalas dar vadinamas fiziniu kapitalu.

pats, bet visiškai atnaujintas kapitalas teikia galimybių gauti daugiau nacionalinio produkto skaičiuojant kapitalo vienetui (Jakutis, Petraškevičius, Stepanovas, Šečkutė, kt., 2005, p. 250).

Kapitalo formavimas ir technologijos pažanga dažnai yra to paties proceso dalis (McConnel, Brue, 1999, p. 821). Tai galima paaiškinti tuo, kad formuojant kapitalą, svarbu naudoti pažangias technologijas.

Analizuojant *technologijos pažangos* įtaką ekonomikos plėtrai, galima remtis patobulintu Solow ekonomikos plėtros modeliu, kuris parodo, kad tik technologijos pažanga gali paaiškinti nuolatinį gyvenimo lygio kitimą. Būtent dėl technologijos pažangos ir kitų veiksnių poveikio didėja visuomeninis darbo našumas. Tokiu būdu didėja darbo efektyvumas, kuris ir rodo technologijos pažangą.

8 pav. Technologijos pažangos įtaka ekonominei plėtrai

Šaltinis: Skominas, V. (2006). *Makroekonomika*. Vilnius: VU leidykla

Esant stabiliai ekonomikos būsenai ir technologijos pažangai, galima pavaizduoti, kaip elgiasi pagrindiniai kintamieji. 8 paveiksle pavaizduotas grynasis ribinis kapitalo produktas d yra lygus bendrosios paklausos produkcijos didėjimo tempui $(n + g)$, kur n yra gyventojų skaičiaus didėjimo tempas ir jis analogiškas darbą didinančios technologijos pažangos tempui g . Vienam efektyviam darbo vienetui tenkantis kapitalas išreiškiamas simboliu k . Kaip matome iš aukščiau pateikto paveikslo, mažinti k tendenciją turi efektyvaus darbo vienetų skaičiaus didėjimas dėl technologijos pažangos. Čia investicijos $s \times f(k)$ kompensuoja k sumažėjimą dėl kapitalo nusidėvėjimo, gyventojų skaičiaus padidėjimo bei technologijos pažangos.

Taigi matome, kad į Solow modelį įtraukus technologijos pažangos didėjimo tempą, galima paaiškinti ilgalaikį gyvenimo lygio augimą, nes, esant stabiliai ekonomikos būsenai, produkcijos

vienam dirbančiajam didėjimo tempas priklauso tik nuo technologijos pažangos tempo, kuris ir paaiškina nuolatinį gyvenimo lygio kilimą.

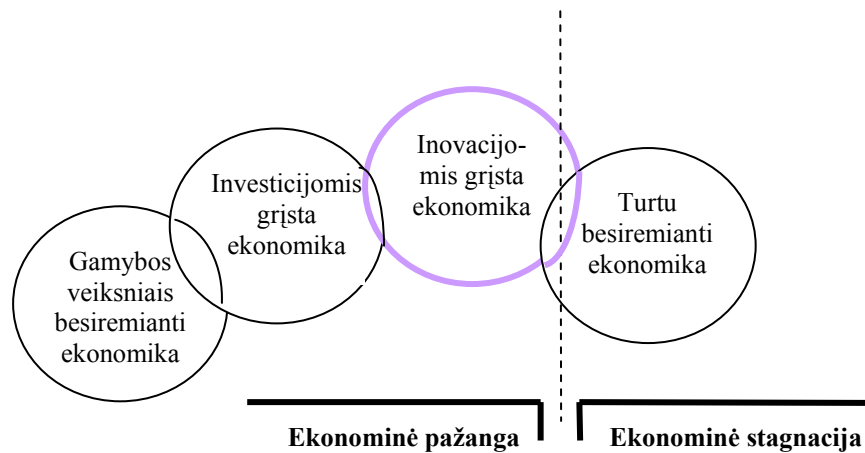
Siekiant gyvenimo lygio kilimo, svarbu aptarti mokslo laimėjimų ypatumus, nes mokslo plėtra tarsi kapitalo kokybės augimo šaknys. Analizuojant kapitalo įtaką ekonominei plėtrai, galima paminėti, jog dabartiniu metu vis didesnė dalis visuomeninių išteklių skiriama moksliniams tyrimams ir mokslo taikomajai veiklai. Investicijos į mokslinius tyrimus ir technologijų plėtrą vis labiau lemia šalies ekonominę išsivystymą. Apskaičiuota, kad moksliniai tyrimai ir naujos technologijos lemia iki pusės ekonomikos prieaugio ir ši dalis didėja. Technologinis progresas kuria rytdienos darbo vietas, o moksliniai tyrimai – porytdienos darbo vietas. Esant tokiam dinamiškam procesui, turi būti įvertintos susijusios veiklos sritys, tokios kaip pramonės ir mokslo ryšiai bei naujovių diegimas. Įvairiose šalyse naudojami panašūs mokslinės veiklos vertinimo rodikliai, tačiau kai kurių rodiklių prasmė šiek tiek skiriasi priklausomai nuo šalies tradicijų. Norint palyginti šalių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) pasiekimus, turėtų būti įvertinti šie rodikliai (Daujotis, 2002, p. 42):

- visų MTEP išlaidų santykis su BVP;
- pramonės finansuojamų MTEP išlaidų santykis su pramonės vidaus produktu;
- valstybės metinio biudžeto dalis moksliniams tyrimams;
- mažų ir vidutinių įmonių dalis valstybės finansuojamame MTEP, vykdomoje verslo sektoriuje;
- rizikos kapitalo investicijų pradinėse stadijose apimtys santykis su BVP.

Didelis MTEP intensyvumas, ryški jo dinamika yra žiniomis grįstos ekonomikos greito augimo pagrindas. Tačiau vien tik rinkos jėgos nepadeda pasiekti optimalaus MTEP investicijų į ekonomiką lygio. Valstybinės mokslo ir technologijų politikos uždavinys yra įveikti šį atotrūkį – paremti investicijas tiek moksliniams tyrimams, tiek atskiro verslo sektoriaus mokslinei veiklai. Taigi MTEP išlaidų didėjimas tam tikru mastu parodo šalyje panaudotų politinių priemonių veiksmingumą. Ūkinėje veikloje mokslo laimėjimai realizuojami inovacijų⁷ forma – keičiant gamybos procesus pagal mokslo pasiūlytus ir eksperimentine tvarka nurodytus principus. Kuo greičiau inovacijos išplinta šalies ūkyje, tuo labiau teigiamai paveikia makroekonominius rodiklius. Tokiu būdu yra skatinamas konkurencingumas ir investicijų pritraukimas, kurie priklauso nuo gamybos pažangos ar tokių veiksnių, kaip moderni ryšių infrastruktūra, aukštos kvalifikacijos ir

⁷ Inovacija – tai naujų žinių panaudojimas įmonėse, skatinant gaminti ir pateikti rinkai technologiškai naujus produktus bei tobulinti procesus išeinant į rinką su nauja produkcija. Tai gali būti ne tik nauji produktai ar procesai, bet ir esamų atnaujinimas (Valentinavičius, 2006, p. 111).

modernių specialybių darbo jėga, universitetų mokslinių tyrimų bazė, tyrimų institutų infrastruktūra
šiuolaikinių tyrimų kryptyse, mokslininkų skaičius ir kuriamų žinių kiekis.

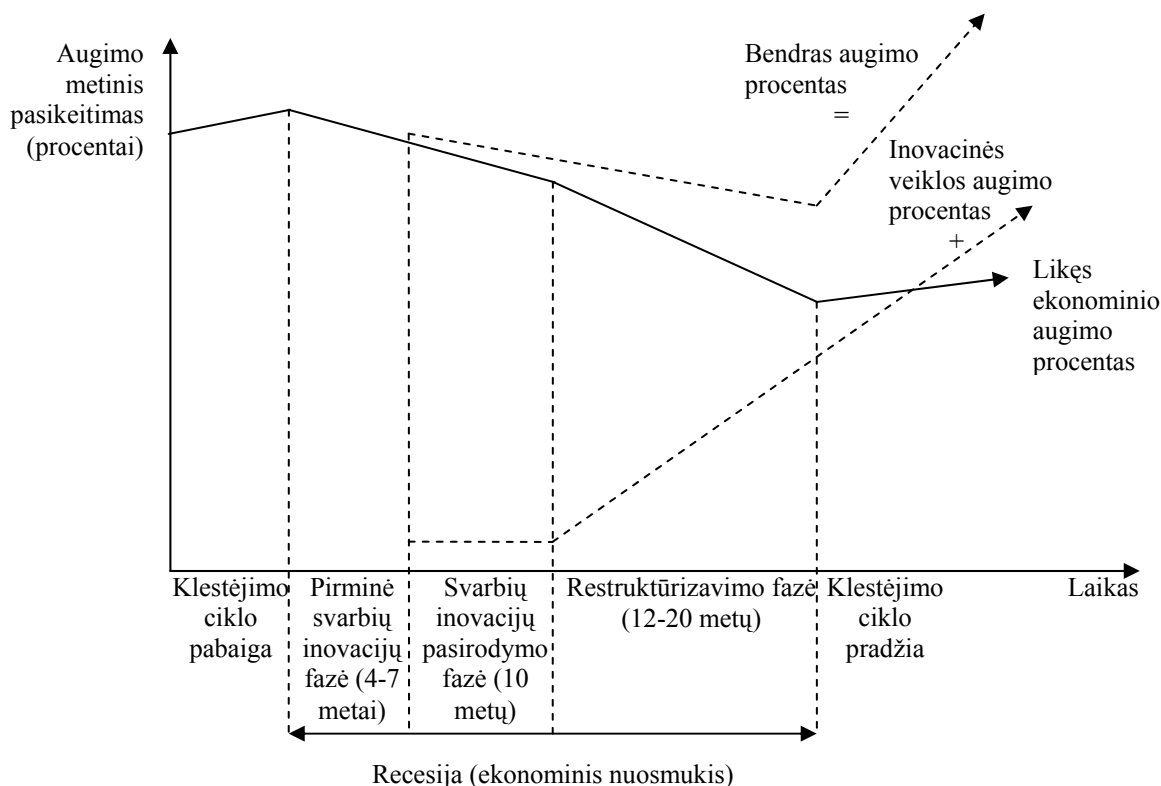
9 pav. Nacionalinio konkurencingumo didėjimo stadijos

Šaltinis: Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York

M. E. Porteris išskiria keturias nacionalinio konkurencingumo stadijas (žr. 9 pav.). Bendroje konkurencingumo ir ekonominio augimo evoliucijoje valstybės ekonominė plėtra ekonominės pažangos stadijoje pereina tris etapus: *gamybos veiksnių, investicijų ekonomikos ir inovacijomis grįstos ekonomikos*.

Gamybos veiksnių ekonomikoje baziniai gamybos veiksniai lemia konkurencingumą. Investicijų ekonomikos stadijai būdingas greitas savų ir užsienio investicijų į modernius, pritaikytus plačiam asortimentui gaminti įrengimus didėjimas. Inovacijomis pagrįstos ekonomikos stadijoje įmonės ne tik naudoja ir gerina įsigytas technologijas bei gamybos metodus, bet svarbiu veiksnium tampa sugebėjimas kurti naujoves, t.y. naujus produktus, technologijas ir metodus (Valentinavičius, p.110-111).

Inovacijų įtaka ekonominei pažangai charakterizuojama 10 paveiksle, kur pateikiama ekonominio augimo sudedamieji elementai, esant skirtingoms ekonominio augimo fazėms.

10 pav. Ekonominio augimo sudedamieji elementai

Šaltinis: Valentinavičius, S. (1997). *Inovacinio proceso teoriniai principai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla

10 paveiksle pateiktoje schemoje matomas inovacijų bei viso ekonominio augimo dialektinis ryšys. Itin ryški inovacijų įtaka ekonominio ciklo restruktūrizavimui bei klestėjimo fazėms, kai dėl pasirodžiusių pakankamai efektyvių inovacijų skaičiaus, pradeda veikti galingi technikos ir socialiniai veiksniai, kurie pirmiausiai amortizuoja bendrą kritimo tendenciją ir vėliau sudaro žymią ekonominio augimo prieaugio dalį.

1.2.3.4 Finansiniai ištekliai

Apžvelgus mokslinę literatūrą, pastebima, kad labai retai apibrėžiama finansinių išteklių sąvoka makro lygmenyje. Apibendrinant pateiktus apibūdinimus, galima teigti, kad *finansiniai ištekliai* – tai piniginės formos išraiškos dalis, skiriama ekonominio, ūkinio vystymo finansavimui. Finansiniams išteklių šaltiniams priklauso (Martinkus, Žilinskas, 2001, p. 524; Gineitienė, Korsakaitė, Kučinskienė, Tamulevičius, 2003, p. 153-155):

- *piniginių lėšų šaltiniai* – tai uždirbti ir pasiskolinti pinigai;

- *vertybiniai popieriai* – tai akcijos, obligacijos ir kiti nuosavybės bei skolos dokumentai, kurie yra naudojami atliekant finansines operacijas;
- *iždo vekseliai* – trumpalaikės vyriausybės obligacijos;
- *pinigų rinkos fondai* (pinigai);
- *dotacijos, subsidijos ir kiti negrąžintini lėšų šaltiniai* (pavyzdžiui, lėšos gautos iš ES struktūrinių fondų) (Martinkus, Žilinskas, 2001, p. 524; Gineitienė, Korsakaitė, Kučinskienė, Tamulevičius, 2003, p. 153-155).

Analizuojant finansinius išteklius ir jų vaidmenį šalies ekonominiame vystymuisi, apsiribojama vienu iš šių išteklių elementu – pinigineis lėšomis. Pinigai nieko „negamina“, tačiau kaip atsiskaitymo mainais priemonė leidžia vykdyti prekių, paslaugų bei išteklių judėjimui. Lyginant su barteriniais mainais, pinigų dėka galima vykdyti efektyvesnius mainus tiek laiko, tiek sandorio kaštų prasme (Eckert, Leftwich, 1988, p. 7). Nors finansinis kapitalas neturi tiesioginio poveikio ekonomikos augimui, tačiau, kaip ir minėta anksčiau, jo netiesioginis poveikis per šalies fiskalinę ir monetarinę politiką gali būti priskiriamas prie ekonominę plėtrą lemiančių veiksnių.

2 lentelė

Pinigų politikos poveikio BNP mechanizmas

<i>Pinigų pasiūlos didėjimas</i>	<i>Pinigų pasiūlos didėjimo poveikio BNP mechanizmas</i>	<i>Poveikis BVP apimčiai (Y)</i>
1. $M^s \uparrow \rightarrow$	$i \downarrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
2. $M^s \uparrow \rightarrow$	$P_s \uparrow \rightarrow \text{Tobino } q \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
3. $M^s \uparrow \rightarrow$	$\text{Paskolos} \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
4. $M^s \uparrow \rightarrow$	$P_s \uparrow \rightarrow \text{Grynasis turtas} \uparrow \rightarrow \text{nepalankus pasirinkimas / moralinė rizika} \downarrow \rightarrow \text{paskolos} \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
5. $M^s \uparrow \rightarrow$	$i \downarrow \rightarrow \text{ilgo vartojimo reikmenų vartojimas} \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
6. $M^s \uparrow \rightarrow$	$P_s \uparrow \rightarrow W \uparrow \rightarrow \text{gyvenimo išteklių} \uparrow \rightarrow C \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
7. $M^s \uparrow \rightarrow$	$P_s \uparrow \rightarrow \text{finansiniai aktyvai} \uparrow \rightarrow \text{finansų iškraipymo galimybė} \downarrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
8. $M^s \uparrow \rightarrow$	$t. p. \rightarrow I_H \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$
9. $M^s \uparrow \rightarrow$	$i \downarrow \rightarrow e \downarrow \rightarrow NX \uparrow \rightarrow$	$Y \uparrow$

Šaltinis: Mishkin, F. S. (1995). The Economics of Money, Banking and Financial Markets. USA: Happer Colins College Publishers, New York

V. Skomino teigimu, pinigų politika yra svarbiausioji makroekonominės politikos sudedamoji dalis. Todėl pinigų politikos tikslai yra tie patys kaip ir makroekonominės politikos

tikslai. Tai – didelis užimtumas, ekonomikos plėtra, kainų stabilumas (santykinis), palūkanų normos stabilumas, finansų rinkos stabilumas, valiutos kurso stabilumas (Skominas, 2006, p. 231). Kadangi darbe analizuojamas išteklių poveikis šalies ekonominiam vystymuisi, todėl pinigų politikos poveikis nagrinėjamas tik ekonominio augimo prasme.

F. S. Mishkin išsamiai pagrindė pinigų teorijos atstovų nuomonę. Jo požiūris apie teigiamą pinigų pasiūlos M^s didėjimo poveikį BVP apibendrintai pateikiamas 2 lentelėje.

Pinigų politikos įgyvendinimas glaudžiai susijęs su vyriausybės vykdoma politika, kuri kartais gali suteikti ne tik kilimo, bet ir smukimo postūmį. Vyriausybė tai daro dviem „įrankiais“ arba strategijomis: vienas jų pasireiškia mokesčiais ir biudžeto išlaidomis, kitas – reguliuojant pinigų pasiūlą ir kreditus. Vyriausybės galia apmokestinti ir daryti išlaidas yra apibūdinama fiskaline politika, o jos galia reguliuoti pinigų ir kreditų pasiūlą – vyriausybės monetarinė politika.

Fiskalinė politika. Fiskalinė politika – tai valstybės finansų naudojimas, siekiant reguliuoti mokesčius ir benrąšias išlaidas. Valstybė per tam tikrus instrumentus gali padėti sumažinti ekonomikos ciklinius svyravimus, reguliuoti augimo tempus, nedarbo bei infliacijos lygį (Samuelson, Nordhaus, 1989, p. 385). Teorinis fiskalinės politikos pagrindas yra Dž. M. Keinso teorija apie aktyvų valstybės biudžeto ir valstybinių investicijų vaidmenį, siekiant sušvelninti konjunktūrinius svyravimus. Taigi fiskalinės politikos įgyvendinimas yra susijęs su valstybės biudžeto formavimu ir naudojimu (Snieska, 2003, p. 156). Jeigu vyriausybės išlaidų keitimas G^8 tiesiogiai paveikia bendrųjų išlaidų dydį, tai mokesčių lygio kitimas keičia vartotojų ir ūkio subjektų disponuojamų pajamų dydį, o kartu ir vartojimo išlaidas C bei investicijų apimtį I . Taigi vykdydama fiskalinę politiką, vyriausybė keičia bendrosios paklausos dydį, o per jį – ir pusiausvyros nacionalinio produkto apimtį (Schiller, 2006, p. 225).

Vyriausybės sektoriaus poveikio pusiausvyros nacionalinėms pajamoms analizė rodo, jog fiskalinė politika gali būti naudojama ekonomikai stabilizuoti. Galimi du fiskalinės politikos priemonių panaudojimo atvejai.

1. Ekonomika patiria nuosmukį, t.y. šalyje aukštas nedarbo lygis. Tokiu atveju teigiama, kad ekonomikoje yra nuosmukio tarpsnis (žr. 6 priedą). Jis rodo, koku dydžiu reikia padidinti bendrąją paklausą, kad pusiausvyros nacionalinės pajamos padidėtų ir pasiektų potencialųjį produktą. Tokiu atveju vyriausybė įgyvendina skatinančią fiskalinę politiką. Ji apima: vyriausybės išlaidų didinimą; mokesčių mažinimą arba transferinių išmokų didinimą; abiejų išvardytų priemonių derinimą.

⁸ Pagal lygtį $BNP = C + G + I + NX$, kur C – namų ūkio vartojimo išlaidos, G – vyriausybės išlaidos, I – bendrosios investicijos, NX – grynasis eksportas

Neišvengiama skatinančios fiskalinės politikos pasekmė – biudžeto deficito augimas. Biudžeto deficitas gali būti dengiamas iš dviejų šaltinių: 1) vyriausybė skolinasi trūkstamas lėšas iš šalies gyventojų. Tuo tikslu vyriausybė parduoda vertybinių popierių rinkoje vyriausybės paskolos lakštus – obligacijas. Obligacijų pirkėjai tampa vyriausybės kreditoriais. Naudojant šį biudžeto deficito finansavimo būdą, vyriausybės skola nuolat didėja; 2) vyriausybė kuria naujus pinigus. Šis deficito finansavimo būdas gali paskatinti spartų kainų lygio augimą šalyje. Manoma, jog deficito finansavimas, kuriant naujus pinigus, daro didesnę skatinamąją poveikį ekonomikai. Vyriausybinių obligacijų pardavimas rinkoje padidina palūkanų normą. Pastarajai kylant, dalis planuojamų privačių investicijų tampa nuostolingomis, t.y. investicinės išlaidos mažėja. Kartu mažėja fiskalinės politikos skatinamasis poveikis. Neigiamo poveikio investicinėms išlaidoms nebus, jei biudžeto deficitas bus finansuojamas kuriant naujus pinigus.

2. *Ekonomika patiria pakilimo būseną*, t.y. nedarbo lygis žemas, bet sparčiai auga infliacija. Tokiu atveju teigiama, jog tai ekonomikos infliacinis tarpsnis (žr. 7 priedą). Infliacinis tarpsnis rodo, koku dydžiu bendroji paklausa viršija bendrąją pasiūlą, esant potencialiajam produktui. Tokiu atveju vyriausybė įgyvendina stabdančią fiskalinę politiką. Ji apima tokias priemones: vyriausybės išlaidų mažinimą; mokesčių didinimą arba transferinių išmokų mažinimą; abiejų priemonių naudojimą kartu.

Stabdančiosios fiskalinės politikos pasekmė – biudžeto pertekliaus atsiradimas. Biudžeto pertekliaus antiinfliacinis poveikis priklauso nuo to, kaip vyriausybė panaudos sukauptas perteklines lėšas. Biudžeto perteklius gali būti naudojamas valstybės skolai mažinti arba išimtas iš apyvartos, tų lėšų laikinai nenaudojant. Išimant perteklines lėšas, ekonomikai daromas didesnis antiinfliacinis poveikis. Gražindama skolą, vyriausybė iš gyventojų išperka vertybinius popierius, taigi biudžete surinktos perteklinės lėšos vėl gražinamos į pinigų rinką (Snieska, 2003, p.184-185).

Taigi vyriausybės fiskalinė politika realizuojama mokesčiais bei biudžeto išlaidomis paveikiant bendrosios paklausos funkciją. Jei mokesčiai mažinami arba (ir) vyriausybės išlaidos didinamos, paklausos kreivė pasislenka dešinėn, sukeldama BNP augimą. Jei mokesčiai didinami arba (ir) vyriausybės išlaidos mažinamos, paklausos kreivė persikelia kairėn ir BNP sumažėja. Vadinas, keisdama mokesčius bei savo išlaidas, vyriausybė keičia bendrąją paklausą ir gali pašalinti arba sumažinti recesinį arba infliacinį tarpsnius (Jakutis, Petraškevičius, Stepanovas, Šečkutė, kt., 2005, p.221).

Monetarinė politika. Monetarinė politika – šalies centrinio banko (ar kitos institucijos) politika, kuria siekiama reguliuoti ekonomikos augimą per pinigų kiekio pasiūlą (Slavin, 1994, p.

330). Pinigų kiekio, cirkuliuojančio ekonomikoje, pokyčiai veikia bendrąją paklausą, tačiau ne tiesiogiai, o per palūkanų normą. Pinigų pasiūlai didėjant, palūkanų norma, atitinkanti pinigų rinkos pusiausvyrą, mažėja (žr. 8 priedą). Mažėjanti palūkanų norma (i) skatina investicijas (I), kurios, kaip sudėtinė bendrųjų išlaidų dalis, didina bendrąją paklausą (AD). Pakitusi bendroji paklausa pakeičia prekių ir paslaugų rinkos pusiausvyrą ir nustato didesnę pusiausvyros nacionalinio produkto apimtį (RBNP – ribinį BNP). Šį procesą galima pavaizduoti taip:

$$M \uparrow \rightarrow r \downarrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow AD \uparrow \rightarrow RBNP \uparrow$$

Priešingas procesas vyks, jei centrinis bankas mažins pinigų kiekį. Mažinant pinigų pasiūlą, palūkanų norma, ribojanti investicijas, didėja ir mažina bendrąją paklausą, kuri nustato ir mažesnį pusiausvyros nacionalinį produktą, šis procesas vaizduojamas tokia schema:

$$M \downarrow \rightarrow r \uparrow \rightarrow I \downarrow \rightarrow AD \downarrow \rightarrow RBNP \downarrow$$

Taigi centrinis bankas, reguliuodamas pinigų pasiūlą, didina arba mažina bendrąją paklausą ir kartu skatina arba riboja BNP gamybą. Centrinio banko veiksmų, reguliuojant pinigų pasiūlą, padariniai yra tokie pat kaip ir fiskalinės politikos. Skirtumas yra tas, jog monetarinės politikos atveju veikiamas BNP dydis ne tiesiogiai keičiant bendrąją paklausą, kaip fiskalinės politikos atveju, o reguliuojant pinigų pasiūlą (Davulis, 2002, p. 271-272).

Apibendrinant ekonominio vystymosi teorinius aspektus, galima teigti, kad įvairūs mokslininkai skirtingai interpretuoja ekonominį augimą apibūdinančius veiksnius. Jų įtaką šalies plėtrai galima analizuoti per ekonominių išteklių prizmę. Remiantis ekonominio subalansuotumo principais, šalies ekonominiam vystymuisi svarbūs ekonominis, socialinis ir ekologinis požiūriai.

2. LIETUVOS EKONOMINĮ IŠSIVYSTYMĄ INDIKUOJANČIŲ RODIKLIŲ ANALIZĖ 2002 – 2005 METAIS

2.1 Tyrimo metodologinis pagrindimas

Darbo teorinėje dalyje išryškėjo, kad analizuojant šalies ekonominio išsivystymo lygį apibūdinančius makroekonominius rodiklius, susiduriama su didele požiūrių įvairove jų parinkimo, įvertinimo bei struktūrizavimo srityse. Atsižvelgiant į užsienio ir lietuvių autorių mokslinę literatūrą, galima teigti, kad kiekybiniai bei kokybiniai ekonominės sistemos parametrai skirtingai detalizuojami. Todėl praktinėje šio darbo dalyje Lietuvos ekonominę išsivystymą apibūdinančių rodiklių įvertinimas atliekamas ne tik remiantis autorių darbuose pateikiamais makroekonominiais matais, bet ir tarptautinių bei vietos institucijų dažniausiai naudojamų indikatorių sistema, leidžiančia struktūriškai ištirti ekonominių ir socialinių rodiklių raidą bei atlikti jų pagrindimą, t.y. nustatyti veiksnius, lėmusius priežastinius rezultatus.

Pasirenkant ekonominę šalies išsivystymo lygį apibūdinančius rodiklius, buvo atlikta šių organizacijų (institucijų) pateikiamų ataskaitų analizė: Pasaulio banko, Europos Sąjungos statistikos tarnybos „Eurostat“, Lietuvos Statistikos departamento, Lietuvos banko, kt. žinybinių institucijų. Nustatyta, kad dažniausiai naudojami šie makroekonominiai rodikliai, nusakantys šalies ekonominę vystymąsi: BVP, tenkantis 1 gyventojui/BVP augimo tempas; nedarbo lygis; infliacijos lygis; tiesioginės užsienio investicijos/tiesioginės užsienio investicijos, tenkančios 1 gyventojui; valstybės skola; einamosios sąskaitos deficitas, proc. nuo BVP, kt. Tarp ekonominio darnumo matų vienu populiariausių rodiklių būtų galima laikyti žmogaus socialinės raidos indeksą.

Kaip teigiama ekspertų pastebėjimuose, būtent šie indikatoriai ne tik padeda įvertinti šalies ekonomikos raidą, bet atlikti lyginamąją analizę kitų valstybių atžvilgiu. Remiantis pateiktais rodikliais, jų koreliacine-regresine, SAW ir kita statistine, ekonometrine analize galima atlikti teorinėje dalyje apibūdintų žmoniškųjų, finansinių ir materialinių išteklių tarpusavio priklausomybės įvertinimą bei jų įtaką šalies ekonominei plėtrai.

Statistinėse duomenų suvestinėse retai pateikiami rodikliai, apibūdinantys darnų ūkio vystymąsi, t.y. dažniausiai pateikiama standartinė rodiklių apskaičiavimo metodika, neišskiriant papildomų kintamųjų išsamesniam jų skaičiavimui. Tai lemia ekspertų nesutarimai bei kritinės metodologinės pastabos dėl jų kiekybinio įvertinimo, kintamųjų parinkimo, tinkamų korekcijų įvedimo ir kt. Dauguma agreguotų plėtros indikatorių yra tik ankstyvojoje raidos stadijoje, todėl šiame tyrime bus analizuojami tik tradicinės nacionalinės sąskaitybos sistemą apibūdinantys rodikliai, siekiant išvengti metodologinių neatitikimų ir principų.

Atsižvelgiant į baigiamojo darbo rengimo metodikos reikalavimus dėl darbo apimties, baigiamojo darbo tiriamojoje-analitinėje dalyje apsiribojama tik keletu makroekonominių rodiklių. Indikatoriai parinkti remiantis konceptualiojoje darbo dalyje atlikta ekonominę išsivystymą apibūdinančių veiksnių analize, kurioje išskirtos pagrindinės išteklių grupės. Šiame tyrime analizuojami pagrindiniai Lietuvos ekonominę išsivystymo lygį indikuojantys rodikliai, apibūdinantys skirtingas veiksnių grupes: nedarbo lygis, užimtųjų skaičius, ŽSR indeksas – žmogiškuosius išteklius; lėšų, skiriamų moksliniams tyrimams ir eksperimentinei veiklai, dalis BVP – materialinius išteklius, infliacija – finansinius išteklius. Taip pat atliekama mokėjimų balanso pagrindinių straipsnių bei BVP dinamikos analizė, leidžianti įvertinti visų išteklių panaudojimą. Pasirinkto laikotarpio – 2002 – 2005 metų⁹ – vertinimas atskleidžia šalies vystymosi raidos tendencijas integracijos ir konvergencijos Europos Sąjungoje tarpsniu. Atliekant Lietuvos ekonominio išsivystymo analizę bei vertinant jos pasiekimus kitų Baltijos šalių – Latvijos ir Estijos – atžvilgiu, atliekamas daugiakriterinis ekonominės plėtros įvertinimas.

2.2 Nedarbo lygio dinamikos analizė

Vertinant šalies ekonominio augimo veiksnių poveikį bei kiekybinę ir kokybinę jų pasireiškimą, svarbu išanalizuoti žmogiškųjų išteklių įtaką bendram ekonomikos augimui. Nedarbo lygis bei užimtųjų skaičius – rodikliai, padedantys įvertinti darbo jėgos panaudojimą bei darbo rinkos struktūrą (šių rodiklių apskaičiavimo metodika pateikta 9 priede).

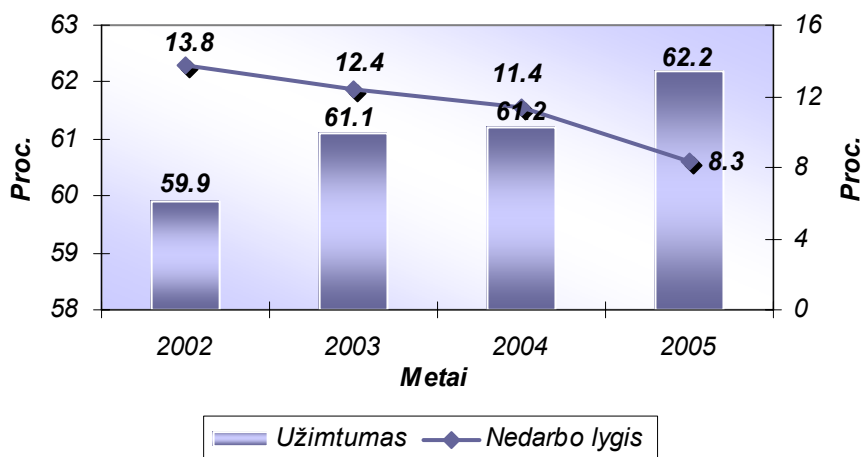
Įvairūs pokyčiai šalies ūkyje formuoja naują darbo jėgos užimtumo struktūrą. Naujos technologijos ir nauji valdymo metodai reikalauja kvalifikuotų ir išsilavinusių darbuotojų. Atsižvelgiant į susiklosčiusią situaciją Lietuvos darbo rinkoje iki 2002 metų, reikėtų pažymėti, kad gyventojų profesinė struktūra nebuvo pritaikyta prie ekonomikos pokyčių, todėl šalyje buvo didelis nedarbo lygis, kurį lėmė įvairūs veiksniai:

- nedidelis darbo jėgos mobilumas ir disbalansas tarp parengtų specialistų bei rinkos poreikių, t.y. vienoje srityse pastebėtas specialistų perteklius, kitose – trūkumas;
- padidėjęs žmonių, besiregistruojančių Darbo biržoje, skaičius dėl sumažėjusių galimybių užsidirbti „šešėlinėje“ ekonomikoje;
- valdžios nepadarytos struktūrinių reformų pasekmės;
- silpna vidaus rinka;

⁹ Analizėje neįtraukiami 2006 metų duomenys, kadangi įvairių institucijų pateikiami statistiniai duomenys už šį laikotarpį yra preliminarūs

- per mažas ekonomikos augimo veiksnių suaktyvinimas makrolygiu;
- nemažėjanti biurokratija bei mokesčių našta;
- apribotos galimybės užsiimti individualia ūkine-komercine veikla;
- mažas gyventojų aktyvumas steigiant naujas įmones;
- nepalankios sąlygos smulkiam ir vidutiniam verslui plėtoti, kt.

Toks aukštas nedarbo lygis turėjo nepalankų poveikį šalies ekonominiam ir socialiniam vystymuisi, todėl nedarbo lygio mažinimas tapo strateginiu valstybės užimtumo ir darbo rinkos politikos tikslu. Pastaraisiais metais Lietuva, dalyvaudama bendroje Europos Sąjungos ekonominėje erdvėje ir siekdama prisidėti prie Lisabonos strategijos įgyvendinimo tikslų, pasiekė gana gerų rezultatų šioje srityje. Gerėjanti makroekonominė situacija Lietuvoje taip pat darė teigiamą poveikį darbo rinkos procesams. 11 paveiksle pateikta šalies nedarbo ir užimtumo lygio dinamika 2002 – 2005 metais. Per visą analizuojamą laikotarpį užimtumas šalyje padidėjo 2,3 procentinio punkto, o nedarbo lygis sumažėjo 5,5 procentinio punkto.

11 pav. Nedarbo ir užimtumo lygio¹⁰ dinamika 2002 – 2005 metais, proc.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Nedarbo lygį sumažinti padėjo aktyvių ir preventyvių darbo rinkos reguliavimo priemonių įgyvendinimas. Įdiegti nauji paramos naujoms darbo vietoms kurti mechanizmai, kurių tikslas – didinti kapitalo verslo pradžiai prieinamumą, ugdyti gyventojų tarpe verslumo ir administracinius gebėjimus bei skatinti veikiančių įmonių investicinius pajėgumus. Pagerėjus verslo sąlygoms šalies ūkyje buvo sukurama vis daugiau darbo vietų. Svarbus žingsnis integruojantis į Europos Sąjungos

¹⁰ 15-64 m. amžiaus gyventojų grupėje

darbo rinką buvo 2004 metais Lietuvos Darbo biržos įsijungimas į valstybės užimtumo tarnybų (PES) sistemą EURES. 2001 – 2003 metais įgyvendintas PHARE/Dvynių projektas „Pasirengimas dalyvauti Europos užimtumo strategijoje“, kuris padėjo Lietuvai pasiekti Europos Sąjungos reikalavimus atitinkančią darbo rinkos administravimo kokybę. Kita vertus, šalies nedarbo lygio mažėjimui didelės įtakos turėjo didelis aktyvių gyventojų emigracijos srautas.

Lyginant 2003 metus su 2002 metais, galima pastebėti, jog užimtumas¹¹ šalyje padidėjo 1,2 procentinio punkto, o nedarbo lygis sumažėjo 1,4 procentinio punkto. Remiantis gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, vidutinis metinis užimtųjų skaičius per metus išaugo 4,0 proc. 2003 metais daugiausia žmonių dirbo apdirbamojoje pramonėje (18,5 proc.), žemės ūkyje (17,8 proc.), prekyboje (14,9 proc.) (žr. 10 priedą). Palyginti su 2002 metais, labiausiai sumažėjo dirbančių šiose ekonominės veiklos rūšyse: valstybės valdymo ir gynybos, privalomojo socialinio draudimo, švietimo, elektros, dujų ir vandens tiekimo¹². Kai kuriose ekonominės veiklos srityse užimtųjų padaugėjo: transporto, sandėliavimo ir ryšių, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo sferose, apdirbamojoje pramonėje, prekyboje.

Statistikos departamento tyrimo duomenimis, 2004 metais užimtumo lygis buvo 61,2 proc., t.y. 0,1 procentinio punkto mažesnis nei prieš metus. Analizuojamais metais užimtųjų struktūroje pastebėti teigiami poslinkiai: žymiai sumažėjo žemės ūkyje dirbančių žmonių skaičius – jų dalis nuo visų užimtųjų sumažėjo 16,2 proc. Daugiausia gyventojų 2004 metais dirbo apdirbamojoje pramonėje (18 proc.), žemės ūkyje ir prekyboje (po 16 proc.) visų užimtųjų. Šiuo laikotarpiu buvo teikiamos paraiškos paramai pagal Kaimo plėtros plano priemonę „Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos parama – svarbi priemonė, galėjusi pagerinti ūkių struktūrą, sudaryti sąlygas smulkiems ūkininkams pasitraukti iš prekinės žemės ūkio gamybos ir taip skatinti ūkių stambinimą bei konsoliduoti sklypus ir pagerinti likusių ūkių ekonominį gyvybingumą bei konkurencingumą.

Pastebimas spartus užimtųjų skaičiaus didėjimas statybose. Visų pagrindinių Lietuvos ūkio sektorių plėtra, laipsniškas ekonominio augimo skverbimasis į periferiją bei įstojimas į Europos Sąjungą 2004 metais paspartino nedarbo lygio mažėjimą. Nedarbo lygis, lyginant su 2003 metais, sumažėjo 1 procentiniu punktu ir siekė 11,4 proc. Remiantis Darbo biržos duomenimis, turimų laisvų darbo vietų skaičius viršijo įregistruojamų naujų bedarbių skaičių. Tai reiškia, kad paklausios

¹¹ Užimtumą geriausiai apibūdina vidutinis sąlyginis darbuotojų skaičius – tai visą darbo dieną dirbusių darbuotojų skaičius, perskaičiuotas į visą mėnesį visą darbo dieną dirbančių darbuotojų skaičių, suma.

¹² Užimtumo pagal ūkio veiklas pokyčiai pateikiami remiantis Statistikos departamento Darbo statistikos skyriaus tyrimų duomenimis, kai neįtraukiami individualių įmonių duomenys.

darbo jėgos kiekis viršijo darbo pasiūlos apimtį. Tačiau net ir esant perteklinei darbo jėgos paklausai, bedarbių skaičius išliko gana ženklaus. Struktūrinio nedarbo lygis buvo artimas natūraliam nedarbo lygiui. Išsivysčiusių valstybių praktika rodo, kad struktūrinis nedarbas nėra itin neigiamas reiškinys, nes jis atspindi techninę ir technologinę pažangą ekonomikoje – atsiranda nauji produktai, modernesnės technologijos ir pan., dėl kurių įvyksta pokyčiai darbo paklausos struktūroje. Jei šalyje išvystyta profesinio rengimo bei kvalifikacijos kėlimo ir perkvalifikavimo sistema, darbo pasiūlos struktūra gali gana greitai prisitaikyti prie paklausos. Lietuvoje nei švietimo, nei profesinio rengimo sistema dar nėra daug pažengusi šioje srityje, tačiau palaipsniui siekiama įgyvendinti struktūrinius pokyčius, kurie padėtų parengti ūkio poreikius atitinkančius specialistus. Pažymėtina, kad didžiąją naujų darbo vietų dalį (virš 80 proc.) sudarė darbo vietos neterminuotam darbui, o terminuoto siūlomo darbo dalis nuolat mažėjo. Tai yra stabilios Lietuvos ūkio plėtros požymis, kuris kartu atspindi ir gerėjančius įmonių vadovų lūkesčius.

Kai kurių ekspertų vertinimu, svarbiausiu nedarbo lygio mažėjimo veiksniu galima laikyti demografinius procesus, t.y. darbo jėgos emigraciją į labiau išsivysčiusias Europos Sąjungos šalis, kurios atvėrė savo darbo rinkas, bei Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimą. Kaip rodo prieš Lietuvą įstojusią į Europos Sąjungą valstybių patirtis, būtent pirmieji 2-3 metai pasižymi sparčiausiu „protų nutekėjimu“, kuris, viena vertus, mažina bedarbybę šalyje, kita vertus – neišvengiamai paaštrina darbo paklausos ir pasiūlos struktūros nesutapimo problemą, kadangi labiausiai reikalingų Lietuvoje profesijų darbuotojai yra paklausiausi ir Europos Sąjungoje.

Kaip rodo gyventojų užimtumo tyrimo duomenys, nepaisant spartaus ekonomikos augimo, užimtųjų skaičius Lietuvoje 2005 metais padidėjo tik 1 procentiniu punktu. Nedarbo lygis šalyje ir toliau kito neigiama kryptimi: per 2005 metus jis sumažėjo 3,1 procentinio punkto. Daugiausia žmonių dirbo apdirbamojoje gamyboje (20,8 proc.), švietime (16,0 proc.), prekyboje (13,6 proc.). Palyginti su 2004 metais, labiausiai sumažėjo dirbančiųjų šiose ekonominės veiklos srityse: elektros, dujų ir vandens tiekimo, sveikatos ir socialinio darbo, žemės ūkyje. Kai kuriose ekonominės veiklos srityse užimtųjų padaugėjo: viešbučiai ir restoranai, prekyba, statyba, nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla.

Analizuojant šalies darbo rinką 2002 – 2005 metais, svarbu detaliau išnagrinėti nedarbo lygiui didelės įtakos turėjusio disbalanso tarp kvalifikuotos darbo jėgos paklausos ir pasiūlos ypatumus. Specialistų trūkumas, ypač didžiuosiuose šalies miestuose, turėjo neigiamos įtakos ūkio plėtrai. Ši priežastis lėmė naują tendenciją – vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo didėjimą, o kartu didėjančią darbo jėgos vidutinį amžių. Kvalifikuotų darbuotojų augančio vidutinio amžiaus

tendencijos „nekompensavo“ paruoštų naujų specialistų srautas. Gyventojų senėjimas sąlygojo didėjančią sveikatos priežiūros, socialinių ir kitų viešųjų paslaugų poreikį. 2004 metais Pasaulio banko atliktoje Lietuvos investicinio klimato studijoje nurodoma, kad apklausti įmonių vadovai kaip vieną didžiausių kliūčių investicijoms įvardijo būtent kvalifikuotų specialistų stoką. Minėtoje studijoje akcentuojama, kad švietimo ir mokymo kokybė tampa esminiu Lietuvos ekonomikos veiksnium. Lietuvoje darbo jėga yra kvalifikuota ir kol kas konkurencinga, diplomuotų specialistų skaičius 1000 gyventojų atitinka išsivysčiusių šalių vidutinį lygį, tačiau darbo užmokestis yra vienas iš mažiausių tarp Europos Sąjungos šalių.

Išsivysčiusios šalys yra pralenkusios Lietuvą pagal darbo jėgos kokybę. Tai lemia ne tik anksčiau minėtas veiksnys – darbo jėgos kvalifikacijos neatitikimas darbo rinkos poreikiams, bet ir kitos darbo rinkoje išliekančios problemos:

- darbo jėga neturi reikiamų įsidarbinimo gebėjimų ir verslumo;
- darbo jėgos profesinis ir geografinis mobilumas šalies viduje išlieka žemas;
- nepakankamai sparčiai daugėja labiausiai kvalifikuotų, mokslo laimėjimus gamyboje diegiančių, darbuotojų;
- „protų nutekėjimas“ silpnina šalies intelektualinį potencialą, ūkio plėtros, ypač daug žinių reikalaujančiose srityse, perspektyvas;
- netinkama profesinio rengimo techninė bazė neužtikrina parengtų absolventų praktinių žinių bei įgūdžių atitikties darbo rinkos poreikiams;
- trūksta darbuotojų bendradarbiavimo su darbdaviais;
- Lietuva atsilieka nuo Europos Sąjungos vidurkio pagal mokinių srautą į profesinį mokymą: maža baigiančių pagrindinę mokyklą jaunų žmonių dalis ateina mokytis į profesinę mokyklą bei įgyja profesinę kvalifikaciją;
- mokymosi visą gyvenimą lygis išlieka gana žemas dėl nepakankamai kokybiškų mokymosi visą gyvenimą paslaugų, jų neatitikimo verslo poreikiams; neišplėto to mokymosi darbo vietoje.

Šios ir kitos problemos šalies darbo rinkoje formuoja nepalankią aplinką ekonominiam šalies vystymuisi. Nors Lietuva turi gana platų švietimo ir mokslo institucijų tinklą, bet paslaugų teikimo sistema ir valdymas yra nepakankamai optimalūs. Kita vertus, situaciją darbo rinkoje gerina palankesnės sąlygos verslo plėtrai, didėjantis investicijų srautas bei emigravusių gyventojų dalies grįžimas į Lietuvą.

Nedarbo nuostoliai Baltijos šalyse

Siekiant išsamiau įvertinti nedarbo lygio poveikį Lietuvos ekonominiam vystymuisi, apskaičiuoti šalies nedarbo nuostoliai bei atlikta lyginamoji analizė Baltijos šalių kontekste¹³. Skaičiuojant nedarbo nuostolius, priimama prielaida, kad natūralusis nedarbo lygis yra 4 proc.

3 lentelė

Lietuvos nedarbo nuostoliai 2002 – 2005 metais

Metai	Nedarbo lygis, proc.	Faktinis realusis BVP*, mln. EUR	Potencialusis BVP, mln. EUR	Nedarbo nuostoliai (nepagamintas BVP)	
				proc. nuo faktinio BVP	mln. EUR
2002	13,8	14076	17525	24,50	3449
2003	12,4	15531	18793	21,00	3262
2004	11,4	16668	19752	18,50	3084
2005	8,3	17928	19855	10,75	1927
Iš viso:					11722
Pirsono koreliacijos koeficientas ¹⁴ = 0,976					

* faktinis BVP skaičiuojamas 2000 metų kainomis

Šaltinis: apskaičiuota autorių

3 lentelėje pateikiami analizuojamų šalių nedarbo nuostoliai, jei šalių ekonomika funkcionuotų visiško užimtumo (natūralaus nedarbo) sąlygomis¹⁵. Lentelėje matyti, kad nuo 2002 metų sumažėjęs nedarbas Lietuvoje sumažino ir BVP nuostolius dėl nedarbo 2002 – 2005 metais. Analizuojamu laikotarpiu didžiausi nedarbo nuostoliai šalyje buvo 2002 metais, kai nedarbo nuostoliai absoliutine išraiška siekė 3449 mln. EUR¹⁶ arba 24,5 proc. faktinio BVP. Remiantis atliktais skaičiavimais, per visą nagrinėjamą laikotarpį mažiausi nuostoliai dėl nedarbo šalyje buvo 2005 metais, kai užfiksuotas žemiausias nedarbo lygis (sudarė 1927 mln. EUR arba 10,75 proc. faktinio BVP). Tokia nedarbo nuostolių dinamika leidžia teigti, kad mažėjantis nedarbas šalyje ne tik daro teigiamą poveikį šalies darbo rinkai, bet ir kuriant pridėtinę vertę, nes skirtumas tarp faktinio ir potencialiojo BVP mažėja.

Kaip rodo 4 lentelės duomenys, Latvijoje BVP nuostoliai dėl nedarbo nagrinėjamu laikotarpiu kasmet mažėjo (procentine išraiška): 2003 metais, lyginant su praėjusiais, šie nuostoliai sumažėjo 4,25 procentinio punkto, 2004 metais – 0,25 procentinio punkto, 2005 metais – 3,75

¹³ Siekiant išsamiau įvertinti nedarbo nuostolių dydžio reikšmę ekonominiam augimui, atlikta Baltijos šalių lyginamoji analizė

¹⁴ Apskaičiuotas koreliacijos koeficientas rodo nedarbo lygio įtaką nedarbo nuostoliams (absoliutine išraiška)

¹⁵ Potencialaus BVP nuostoliai apskaičiuojami pagal formulę $a \times (U_r - U_n)$, kur a – koeficientas, apskaičiuotas empiriniu būdu ($a = 2,5$), U_r – faktinis nedarbo lygis šalyje, U_n – natūralus nedarbo lygis visiško užimtumo sąlygomis.

¹⁶ Siekiant atlikti palyginamąją analizę, nedarbo nuostoliai apskaičiuoti eurai

procentinio punkto. Didžiausi nuostoliai dėl nedarbo Latvijoje patirti 2002 metais, esant didžiausiam šalies nedarbo rodikliui analizuojamu laikotarpiu (2032 mln. EUR), mažiausi – 2005 metais (1514 mln. EUR).

4 lentelė

Latvijos nedarbo nuostoliai 2002 – 2005 metais

Metai	Nedarbo lygis, proc.	Faktinis realusis BVP*, mln. EUR	Potencialusis BVP, mln. EUR	Nedarbo nuostoliai (nepagamintas BVP)	
				proc. nuo faktinio BVP	mln. EUR
2002	12,2	9912	11944	20,50	2032
2003	10,5	9975	11596	16,25	1621
2004	10,4	11144	12927	16,00	1783
2005	8,9	12359	13873	12,25	1514
Iš viso:					6950
<i>Pirsono koreliacijos koeficientas = 0,936</i>					

Šaltinis: apskaičiuota autorių

Remiantis 5 lentelės duomenimis, matyti, kad 2005 metais, lyginant su 2002 metais, nedarbo nuostoliai sumažėjo 6 procentiniais punktais arba 226 mln. EUR. Didžiausi nedarbo nuostoliai Estijoje buvo 2002 metais – 15,75 proc. faktinio BVP arba 1177 mln. EUR, mažiausi – 2005 metais (951 mln. EUR).

5 lentelė

Estijos nedarbo nuostoliai 2002 – 2005 metais

Metai	Nedarbo lygis, proc.	Faktinis realusis BVP*, mln. EUR	Potencialusis BVP, mln. EUR	Nedarbo nuostoliai (nepagamintas BVP)	
				proc. nuo faktinio BVP	mln. EUR
2002	10,3	7473	8650	15,75	1177
2003	10,0	8140	9361	15,00	1221
2004	9,7	7930	9060	14,25	1130
2005	7,9	9754	10705	9,75	951
Iš viso:					4479
<i>Pirsono koreliacijos koeficientas = 0,961</i>					

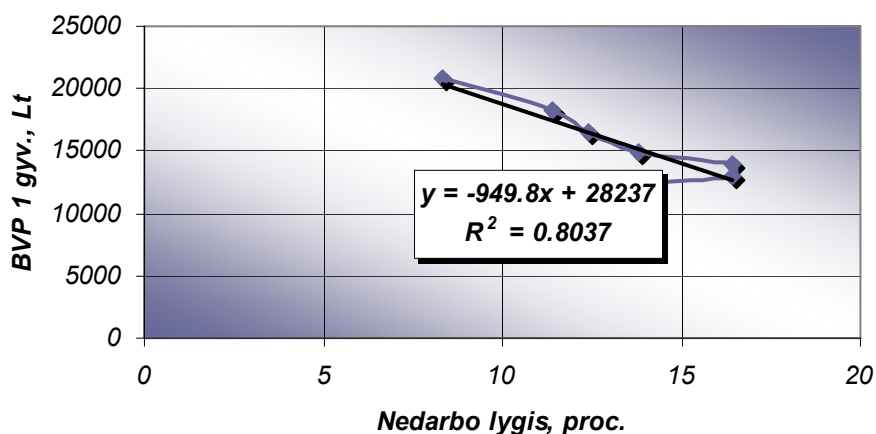
Šaltinis: apskaičiuota autorių

Apibendrinant atliktos analizės rezultatus, galima teigti, kad didžiausius nedarbo nuostolius Baltijos šalyse analizuojamu laikotarpiu patyrė Lietuva (11722 mln. EUR), kadangi 2002 – 2005 metais jos nedarbo lygis buvo aukščiausias. Be to, Lietuvos faktinis BVP, lyginant su kitomis Baltijos šalimis, taip pat buvo didžiausias, o tai taip pat turėjo įtakos didesniems nedarbo nuostoliams absoliutine išraiška. Apskaičiuotos Pirsono koreliacijos koeficientų reikšmės

(apskaičiavimo metodika pateikta 11 priede) rodo, kad yra labai glaudus tarpusavio ryšys tarp nedarbo lygio ir patiriamų nedarbo nuostolių (šis rodiklis didžiausias skaičiuojant Lietuvos nedarbo nuostolius, t.y. 0,976).

Nedarbo ir BVP 1 gyventojui tarpusavio priklausomybės kiekybinis įvertinimas

Siekiant atlikti šalies nedarbo lygio ekonominę įvertinimą kitų makroekonominių rodiklių atžvilgiu, darbe atlikta šalies nedarbo lygio ir BVP, tenkančio 1 gyventojui, tarpusavio priklausomybės analizė¹⁷.

12 pav. Nedarbo lygio ir BVP, tenkančio vienam gyventojui, tarpusavio priklausomybė 1999 – 2005 metais

Šaltinis: sudaryta autorių

12 paveiksle pateikta Lietuvos nedarbo lygio ir BVP, tenkančio 1 gyventojui, tarpusavio priklausomybė 1999 – 2005 metais¹⁸. Kaip rodo paveikslo duomenys, tarp šių makroekonominių rodiklių pastebimas atvirkštinis tarpusavio ryšys. Regresijos koeficiento reikšmė rodo, kad analizuojamu laikotarpiu Lietuvoje nedarbo lygiui sumažėjus 1 proc., BVP 1 gyventojui turėjo išaugti 949,8 Lt. Vertinant šalies nedarbo lygio ir BVP vienam gyventojui rodiklių tarpusavio priklausomybę, apskaičiuotas koreliacijos koeficientas tarp šių rodiklių rodo, kad tarp analizuojamų makroekonominių rodiklių yra atvirkštinė tarpusavio priklausomybė (Pirsono koreliacijos koeficiento reikšmė lygi -0,897). Tuo tarpu determinacijos koeficientas rodo, kad nedarbo lygio kitimas lemia 80,37 proc. BVP, tenkančio 1 gyventojui, variacijos. Remiantis šiais statistiniais

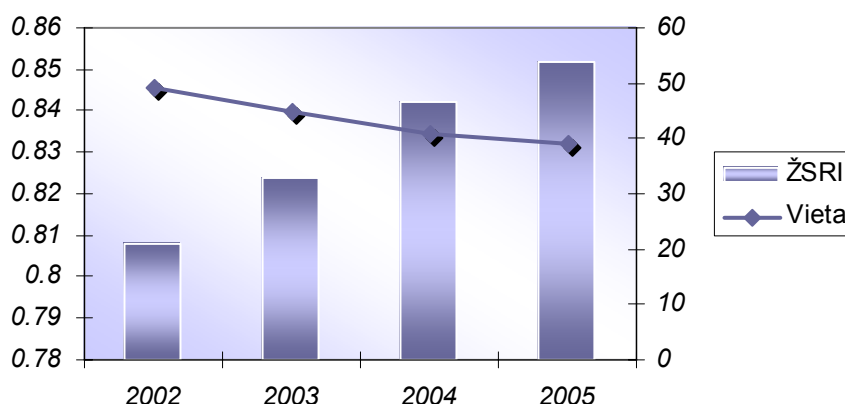
¹⁷ Nedarbo ir infliacijos tarpusavio priklausomybės analizė atlikta 2.5 skyriuje

¹⁸ Norint atlikti tikslesnius paskaičiavimus, charakterizuojančius makroekonominių procesų ryšių glaudumą, pasirinkta ilgesnė dinaminė eilutė

rodikliais, galima teigti, kad ryšys pagal tarp analizuojamų makroekonominių indikatorių yra glaudus.

2.3 Žmogaus socialinės raidos indekso dinamika

Analizuojant Lietuvos ekonominio vystymosi tendencijas, svarbu įvertinti žmogaus galimybių plėtrą, kurią indikuoja ŽSRI, apimantis ne tik pajamas, bet ir socialines pasirinkimo galimybes. Remiantis 2002 – 2005 metų Pasauliniais pranešimais apie žmogaus socialinę raidą, galima teigti, kad ŽSRI 2005 metais, lyginant su 2002 metais, padidėjo 0,044 ir iš 49 vietos pakilo į 39 vietą¹⁹ (žr. 13 pav.).

13 pav. Lietuvos ŽSRI ir užimamos vietos dinamika 2002 – 2005 metais

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis JTVP pranešimais apie žmogaus socialinę raidą

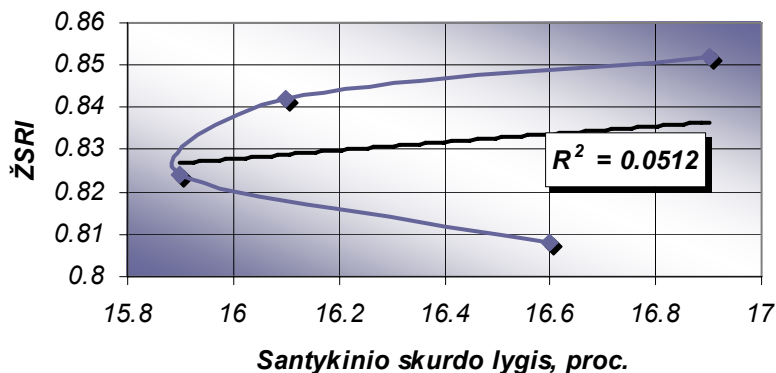
Pagal ŽSRI Lietuva per visą analizuojamą laikotarpį buvo išsivertinusi valstybių, turinčių aukštą ŽSRI (t.y. didesnę kaip 0,800), grupėje. Šis rodiklis įvertina vidutinius šalies laimėjimus, t.y. tris pagrindinius ŽSR komponentus, kurių pokyčiai rodo, kad įvyko teigiamų poslinkių vertinant šias sritis:

- ilgą ir sveiką gyvenimą, kurį liudija vidutinė būsimo gyvenimo trukmė (padidėjo nuo 72.3 iki 72.5 metų);

¹⁹ Nuo 2004 metų vertinamos 177 šalys. Skaičiuojamas visų Jungtinių Tautų valstybių narių, galinčių pateikti patikimos informacijos apie reikalingas sritis, ŽSRI

- žinias, kurias liudija suaugusiųjų raštingumo lygis, taip pat bendras siekiančiųjų pradinio, vidurinio ir aukštojo išsilavinimo koeficientas (padidėjo nuo 85 proc. iki 90 proc.²⁰)
- gerą gyvenimo lygį, kurį liudija BVP (padidėjo nuo 7,520 iki 11,130²¹).

Pajamų didėjimas yra labai svarbi, bet ne vienintelė sąlyga pagrindinių žmogaus galimybių plėtimui. Tai patvirtina šalių vykdytos politikos ir skaičiavimų metodologijos išvados. Todėl analizuojant šalies ŽSRI dinamiką, tikslinga įvertinti šio indekso kitimą priklausomai nuo tam tikrų socialinio vystymosi rodiklių: santykinio skurdo lygio, besimokančiųjų skaičiaus, informacinės visuomenės kūrimą apibūdinančių indikatorių kitimo tempų. 14 paveiksle pateikta ŽSRI ir santykinio skurdo lygio²² apskaičiuota tarpusavio priklausomybė.

14 pav. ŽSRI ir santykinio skurdo lygio tarpusavio priklausomybė

Šaltinis: sudaryta autorių

Remiantis atliktais skaičiavimais, galima teigti, kad tarp pateiktų indikatorių yra silpna tiesioginė tarpusavio priklausomybė, t.y. didėjant santykinio skurdo lygiui, didėja ŽSRI (šiuo atveju apskaičiuotas tik Pirsono koreliacijos koeficientas, kuris lygus 0,23²³). Toks rezultatas tarsi prieštarauja loginiams dėsningumams. Kita vertus, tai parodo, kad ŽSRI tik apibendrintai parodo žmogaus galimybių didėjimą visos visuomenės atžvilgiu. Tokiems poslinkiams įtakos turi stiprėjanti

²⁰ Remiantis UNESCO Statistikos instituto skaičiavimais

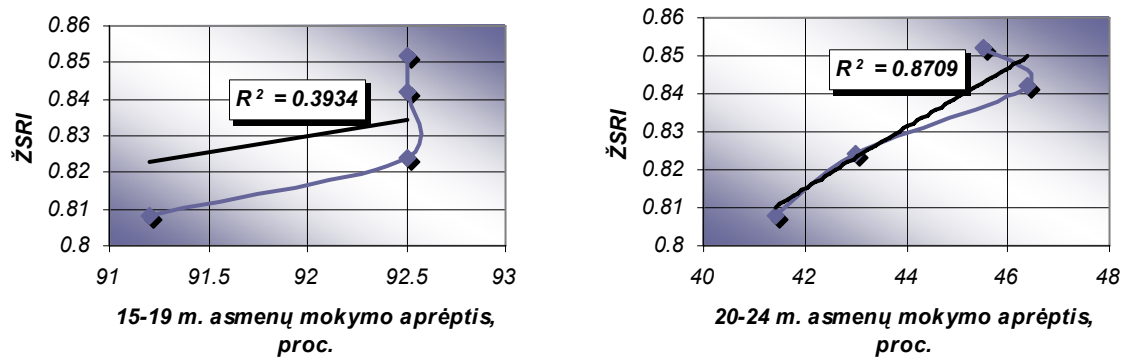
²¹ Apskaičiuota pagal perkamosios galios paritetą JAV doleriais

²² Asmenų, kurių vartojimo išlaidos mažesnės už 50 proc. vidutinių vartojimo išlaidų, dalis. Vartojimo išlaidos skaičiuojamos ekvivalentiniam vartotojui, taikant „klasikinę“ EBPO skalę, kur pirmam namų ūkio nariui suteikiamas svoris 1, kiekvienam paskesniai suaugusiam asmeniui – 0,7, o kiekvienam vaikui iki 14 m. amžiaus – 0,5.

²³ Šiuo atveju regresijos koeficiento reikšmę netikslinga skaičiuoti

diferenciacija tarp įvairių visuomenės sluoksnių uždirbamų pajamų. Apskaičiuotas determinacijos koeficientas rodo, kad santykinio skurdo lygio kaita lemia 5,12 proc. ŽSRI variacijos.

Kadangi išsimokslinimas atveria didesnes žmogaus galimybes, reikšminga apskaičiuoti ŽSRI ir besimokančiųjų skaičiaus tarpusavio priklausomybę. 15 paveiksle pateikta ŽSRI ir 15–19 metų bei 20–24 metų amžiaus asmenų mokymo aprėpties tarpusavio priklausomybė. Pagal paveikslo duomenis matyti, kad 20–24 metų amžiaus besimokančiųjų skaičiaus kitimo tempai turi didesnės įtakos ŽSRI dinamikai. Determinacijos koeficientas rodo, kad 20–24 metų besimokančiųjų skaičiaus kaita lemia 87,09 proc. ŽSRI variacijos, o 15–19 metų – tik 39,34 proc. Tai rodo, kad jaunimo, besimokančio aukštosiose ar aukštesniosiose mokyklose, skaičiaus kaita daro didesnę poveikį ŽSRI.

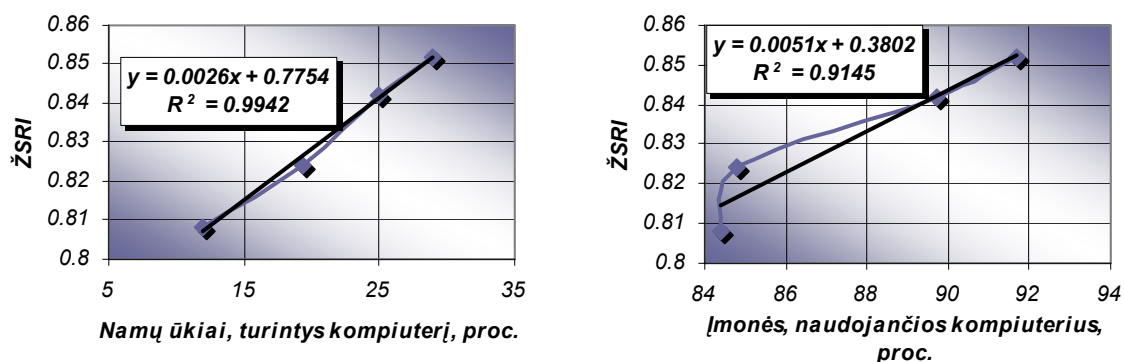

15 pav. ŽSRI ir besimokančiųjų skaičiaus²⁴ tarpusavio priklausomybė

Šaltinis: sudaryta autorių

Įvertinant informacinės visuomenės kūrimo įtaką ŽSRI, iš šios indikatorių grupės pasirinkti šie rodikliai: namų ūkiai, turintys kompiuterius (proc.) ir įmonės, turinčios kompiuterius (proc.). Apskaičiavus šių rodiklių tarpusavio priklausomybę atspindinčius rodiklius, galima teigti, kad pagal regresijos koeficientą didesnis tarpusavio ryšys yra tarp įmonių, naudojančių kompiuterius, koeficiento ir ŽSRI (tam įtakos turi šio veiksnio didelė santykinė reikšmė, kurios tas pats pokytis, lyginant su namų ūkių atveju, lemia didesnę ŽSRI pasikeitimą), pagal determinacijos koeficientą – tarp namų ūkių, naudojančių kompiuterius, koeficiento ir ŽSRI (žr. 16 pav.).

²⁴ Palyginti su bendru to amžiaus jaunimo skaičiumi, proc.

16 pav. ŽSRI ir namų ūkių bei įmonių, turinčių kompiuterius (proc.), tarpusavio priklausomybė
Šaltinis: sudaryta autorių

Remiantis 16 paveikslu duomenimis, matyti, kad įmonių, naudojančių kompiuterius, padidėjimas 1 proc. lemia 0,0051 ŽSRI padidėjimo, o namų ūkių, naudojančių kompiuterius, padidėjimas 1 proc. lemia 0,0026 ŽSRI padidėjimo. Determinacijos koeficiento apskaičiuotos reikšmės rodo, kad namų ūkių kompiuterizacijos lygis lemia 99,42 proc. ŽSRI variacijos, o įmonių kompiuterizacijos lygis – 91,45 proc.

Apibendrinant aptartų veiksnių poveikį ŽSRI, sudaryta lentelė, kurioje pateiktos koreliacijos koeficientų reikšmės, apskaičiuotos vertinant šių veiksnių ir ŽSRI tarpusavio priklausomybę.

6 lentelė

Koreliacijos koeficientų reikšmės, vertinant veiksnių įtaką ŽSRI

<i>Kintamieji</i>	<i>Pirsono koreliacijos koeficientas</i>	<i>Ryšio stiprumo charakteristika</i>
Santykinio skurdo lygis	0.230	Silpnas
15–19 metų amžiaus asmenų mokymo aprėptis, proc.	0.804	Stiprus
20-24 metų amžiaus asmenų mokymo aprėptis, proc.	0.930	labai stipus
Namų ūkių, turinčių kompiuterius, proc.	0.997	labai stipus
Įmonių, turinčių kompiuterius, proc.	0.956	labai stipus

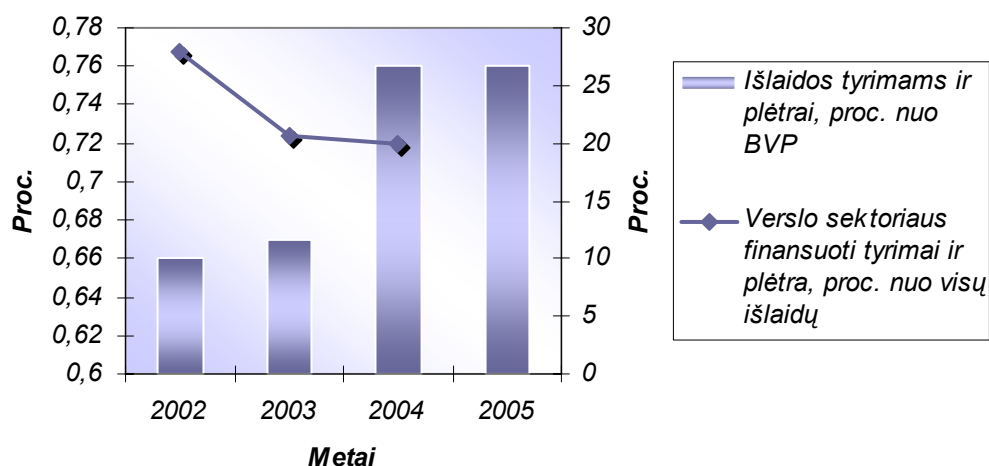
Šaltinis: apskaičiuota autorių

Remiantis lentelės duomenimis, galima teigti, kad didžiausia tarpusavio priklausomybė analizuojamu atveju yra tarp ŽSRI ir 20-24 metų besimokančiųjų skaičiaus, namų ūkių ir įmonių, turinčių kompiuterius. Pagal ryšio stiprumo charakteristiką šių veiksnių tarpusavio ryšius su ŽSRI

galima įvertinti kaip labai stiprų. O tai leidžia daryti prielaidą, kad šalies pajamos yra efektyviai transformuojamos į šias socialines galimybes: švietimą ir informacinės visuomenės kūrimą.

2.4 Išlaidų moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai analizė

Stiprėjant tarptautiniam konkurencingumui, inovacijos ir jas labiausiai sąlygojantis naujų žinių kūrimas yra vieni svarbiausių ekonomikos augimą skatinančių veiksnių. Todėl vertinant šalies materialinių išteklių panaudojimą, pasirinktas šis rodiklis – išlaidų mokslo tiriamajai veiklai santykis su BVP, išreikštas procentais²⁵. 17 paveiksle pateiktos Lietuvos išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) kaip BVP dalis ir verslo sektoriaus finansavimo dalis.

17 pav. Išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai kaip BVP dalis ir verslo sektoriaus finansavimo dalis

Šaltinis: European Commission. Statistical pocketbook. Innovation and research

Remiantis paveikslo duomenimis, galima teigti, kad 2002 – 2005 metais, esant dideliame ekonomikos augimui, išlaidos MTEP, proc. nuo BVP kasmet didėjo, išskyrus 2005 metus. Didžiausias šių išlaidų padidėjimas pastebimas 2004 metais (lyginant su 2003 metais, rodiklis pakito 0,09 procentinio punkto), kada šiek tiek sumažėjo ekonomikos augimas. Išlaidų inovacinei veiklai struktūra būtų tokia: mašinų, įrengimų įsigijimas inovacinei veiklai, inovacijų rinkodara, personalo apmokymas ir kitos išlaidos inovacinei veiklai, patentų ir nepatentuotų išradimų, licencijų, programinės įrangos įsigijimas, įmonėje ir už įmonės ribų atliekami tyrimai ir eksperimentiniai

²⁵ Rodiklis atskleidžia materialinių išteklių panaudojimo lygį remiantis technologine pažanga ir inovacijų plėtra. Atsižvelgiant į moderniąsias ekonominio augimo teorijas, šie veiksniai materialinių išteklių klasifikacijoje įgyja didžiausią lyginamąjį svorį

darbai. Įvertinant dabartinę Lietuvos išlaidų MTEP lygį bei bendras šalies ūkio raidos tendencijas, galima teigti, kad Lietuvai bus sudėtinga, kad 2010 metais šis rodiklis siektų 3 proc. BVP (toks rodiklis pateiktas parengtoje Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje).

Analizuojant MTEP diegimą pagal finansavimo šaltinius, matyti, kad privataus sektoriaus iniciatyva šioje srityje kasmet mažėja. Tai lemia valstybės aktyvesnis dalyvavimas skatinant inovacinę verslą per įvairias skatinimo programas. Didžioji dalis lėšų atitenka infrastruktūriniais inovaciniais projektams, valstybinėms mokslo institucijoms arba paskirstoma dar kitiems subjektams. Pagal Lisabonos strategijoje išsakytą tikslą, du trečdaliai inovacinio verslo turėtų būti finansuojama iš verslo sektoriaus.

Aptariant inovacinio verslo finansavimą, labai reikšmingas yra rizikos kapitalas. Tačiau palyginti statistikos duomenis apie rizikos kapitalą yra problematiška, nes Lietuvoje ši sritis nebuvo išsamiai analizuota.

Apskaičiavus MTEP skiriamų lėšų dalies ir BVP tarpusavio priklausomybę, galima teigti, kad šie veiksniai glaudžiai tarpusavyje koreliuoja: apskaičiuotas Pirsono koreliacijos koeficientas lygus 0,983.

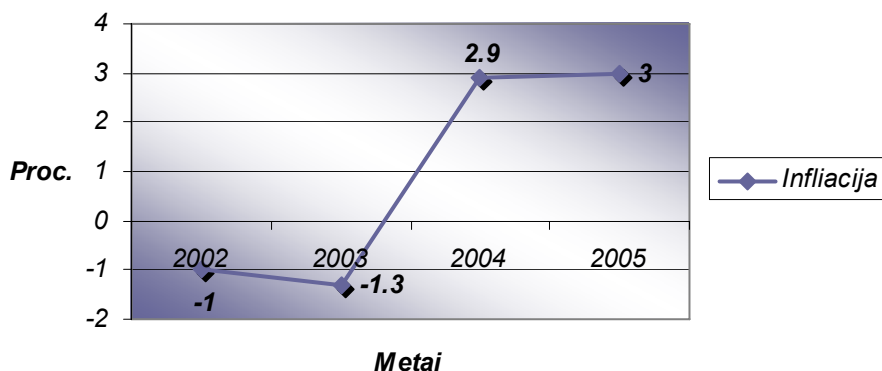
Vertinant fundamentiniams tyrimams, taikomiesiems tyrimams ir eksperimentinei plėtrai²⁶ skiriamų lėšų sklaidą nuo vidurkio, matyti, kad pagal variacijos koeficientą reikšmės MTEP skiriamų lėšų dalis išskiriamoms kryptims kasmet vis tolydžiau pasiskirsto: nuo 88,50 proc. iki 15,46 proc.

2.5 Infliacijos dinamikos vertinimas

Siekiant išanalizuoti šalies ekonominių procesų pokyčius, svarbu įvertinti infliacijos (šio rodiklio apskaičiavimo metodika pateikta 12 priede), kaip vieno pagrindinių makroekonominių rodiklių, kitimo tempus bei išnagrinėti veiksniai, turėjusius įtakos šiems pasikeitimams.

Šiuo metu tarptautinei rinkai būdingos didėjančios žaliavų ir naftos kainos, valiutų rinkų kintamumo atvejai, reikšmingas pasaulio nesubalansuotumas ir daugelio naujų kylančios ekonomikos šalių sparti plėtra, todėl šaliai svarbu vykdyti pinigų politiką, kuria būtų siekiama palaikyti kainų stabilumą. 18 paveiksle pateikti Lietuvos infliacijos tempai 2002 – 2005 metais. Vidutinė infliacija nagrinėjamu laikotarpiu buvo lygi 0,9 proc.

²⁶ Šios kryptys sudaro MTEP

18 pav. Infliacijos²⁷ dinamika 2002 – 2005 metais, proc.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Remiantis Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateiktais duomenimis, matyti, kad 2002 – 2003 metais šalyje užfiksuota defliacija. 2003 metais, lyginant su 2002 metais, infliacijos lygis šalyje sumažėjo 0,3 procentinio punkto. Taigi analizuojamu laikotarpiu šalies ekonomikos augimas vyko defliacinėmis sąlygomis. Tai rodo pasiūlos ir paklausos struktūrinį išsibalansavimą. Kita vertus, į kainų stabilumo siekimą orientuota pinigų politika taip pat turėjo įtakos defliacijos procesui.

2003 metais metinės defliacijos lygį lėmė atpigusios ryšių grupės prekės ir paslaugos, maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai, būsto priežiūros grupės prekės ir paslaugos. Šių kainų mažėjimą iš dalies kompensavo pabrangę alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai ir pabrangusios sveikatos priežiūros grupės prekės ir paslaugos. Kitų prekių ir paslaugų kainų pokyčių įtaka nebuvo didelė. Visos parduotos pramonės produkcijos kainos per metus sumažėjo 0,2 proc. Didžiausios įtakos bendram kainų lygiui turėjo sumažėjusios rafinuotų naftos produktų, guminių ir plastikinių dirbinių, radijo, televizijos ir ryšių įrangos bei aparatūros kainos ir padidėjusios chemikalų ir chemijos pramonės gaminių kainos. Vidaus rinkoje parduotų gaminių kainos 2003 metais, lyginant su 2002 metais, padidėjo 0,1 proc. Eksportuotų gaminių kainos per analizuojamus metus sumažėjo 0,4 proc.

2004 metais pastebimas staigus kainų šuolis – metinė infliacija siekė 2,9 proc., t.y. padidėjo 4,2 procentinio punkto, lyginant su praėjusiais metais. Tam turėjo įtakos ne tik prasidėjusi narystė Europos Sąjungoje, bet ir pasaulinėje rinkoje pakilusios naftos kainos, kurios sukėlė degalų kainas. Abu šie veiksniai didino sąnaudas, tačiau sunku nurodyti individualų šių veiksnių poveikį. Maisto kainos padidėjo dėl integravimo į bendrąją žemės ūkio politiką ir dėl buvusių prekybos barjerų panaikinimo. Be to, buvo padidinti netiesioginiai ir akcizo mokesčiai, siekiant juos suderinti su

²⁷ Gruodžio mėn., palyginti su praėjusių metų gruodžio mėn.

Europos Sąjungoje esančių šių mokesčių lygiu. Dėl numatomų mokesčių, nulemtų didesnių kainų įstojus į Europos Sąjungą, didinimo, 2004 metų pradžioje padidėjo paklausa, o tai taip pat padidino ir infliaciją. Administruojamų kainų ir netiesioginių mokesčių pokyčiai per 2004 metus lėmė 0,3 procentinio punkto metinės infliacijos tempą Lietuvoje, lyginant su kitomis naujomis Europos Sąjungos narėmis, lėmė gana ilgą laiką buvęs „užšaldytas“ darbo užmokestis, kuris tiesiogiai turėjo įtakos iki tol buvusiam žemam infliacijos lygiui.

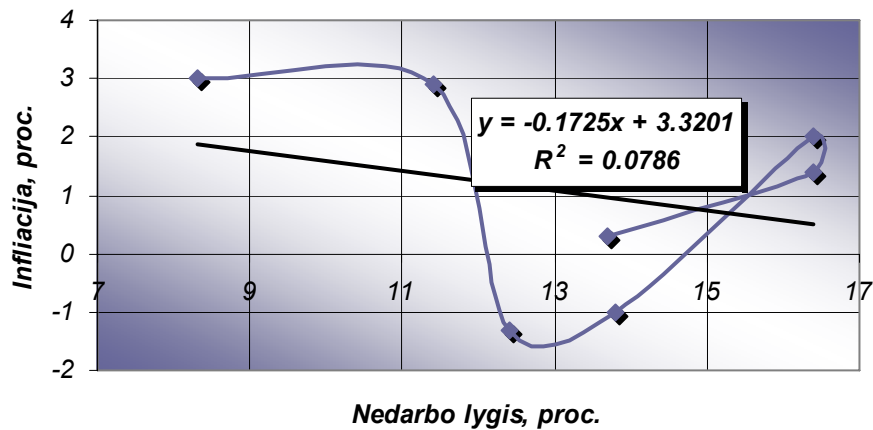
2004 metais, lyginant su 2002 – 2003 metais, tiek vartojimo, tiek gamintojų perkamų prekių ir paslaugų kainos augo žymiai sparčiau: vartotojų kainos išaugo 3,3 proc., o gamintojų 3,6 proc. 2002 – 2003 metais importo kainos mažėjo daugiausia dėl brangstančio lito. Tačiau 2004 metais dėl naftos kainų šuolio ir stabilesnio JAV dolerio kurso euro atžvilgiu ši tendencija pasikeitė, ir importo kainų metinis didėjimas tapo teigiamas (0,4 proc.). Importuojamų mineralinių produktų kainų didėjimas lėmė 2 procentinius punktus metinio importo kainų didėjimo. Didelę įtaką importo kainų kitimui turėjo ir importuojamų mašinų bei mechaninių įrenginių kainų mažėjimas, kuris 2004 metais importo kainų metinę didėjimo spartą sulėtino 1,3 procentinio punkto.

Infliacijos didėjimo tempas 2005 metais, lyginant su 2004 metais, nebuvo spartus (padidėjo 0,1 procentinio punkto), tačiau metinis infliacijos lygis išliko gana aukštas – 3 proc. Didelę įtaką infliacijai darė sparčiai didėjantis BVP. Didėjant vidaus paklausai, esant intensyviui kredito augimui, pradėjo reikštis antrinė infliacijos įtaka. Metinės infliacijos lygį lėmė pabrangusios transporto grupės prekės ir paslaugos, maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai, būsto, vandens, elektros, dujų ir kito kuro grupės prekės ir paslaugos, drabužiai ir avalynė, alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai. Vartojimo prekių kainos per 2005 metus padidėjo 2,8 proc., paslaugų – 3,5 proc. Visos parduotos pramonės produkcijos kainos per metus padidėjo 13,5 proc. Didžiausią įtaką tam turėjo padidėjusios rafinuotų naftos produktų, maisto produktų ir gėrimų, nevalytos naftos,– chemikalų ir chemijos pramonės gaminių kainos, sumažėjusios kainos radijo, televizijos ir ryšių įrangos bei aparatūros, siūtų drabužių kainos. Vidaus rinkoje parduotų gaminių kainos per metus padidėjo 7,7 proc. Eksportuotų gaminių kainos per analizuojamus metus padidėjo 19,0 proc.

Nedarbo ir infliacijos tarpusavio priklausomybės kiekybinis įvertinimas

Siekiant išsamiau įvertinti šalies infliacinius procesus, svarbu išanalizuoti infliacijos ir nedarbo tarpusavio priklausomybę. Pagal teoriškai pagrįstą ekonomisto A. Philips išvadą, ryšys tarp šių makroekonominių rodiklių trumpuoju laikotarpiu yra atvirkštinis, t.y. kuo šalyje sparčiau didėja

infliacija, tuo mažesnis nedarbo lygis, ir atvirkščiai²⁸. 19 paveiksle pateikta Baltijos šalių nedarbo lygio ir infliacijos tarpusavio priklausomybė 1999 – 2005 metais²⁹.

19 pav. Nedarbo lygio ir infliacijos tarpusavio priklausomybė Lietuvoje 1999 – 2005 metais

Šaltinis: apskaičiuota autorių

Remiantis paveikslo duomenimis, galima teigti, kad Lietuvoje tarp šių makroekonominių rodiklių vyrauja netiesioginė tarpusavio priklausomybė. Regresijos koeficiento reikšmė rodo, kad nedarbo lygiui Lietuvoje sumažėjus 1 proc., infliacija padidėjo 0,17 proc. Pagal apskaičiuotą determinacijos koeficientą matyti, jog nedarbo lygio pokyčiai lėmė 7,86 proc. infliacijos variacijos, o Pirsono koreliacijos koeficiento reikšmė (-0,28) rodo, kad tarp nagrinėjamų rodiklių yra silpnas tarpusavio ryšys. Vadinas, šiuo atveju teorinė prielaida tik iš dalies pasitvirtina. Šių makroekonominių indikatorių silpnai tarpusavio priklausomybei iš dalies įtakos turėjo analizuojamo laikotarpio pradžioje buvusi stagfiliacija bei 2001 – 2003 metais mažėjęs tiek nedarbas, tiek infliacija. Galima daryti prielaidą, kad racionalių lūkesčių teorija, neigianti nedarbo ir infliacijos tarpusavio priklausomybę, esant sparčiam ekonomikos augimui turi vis didesnę tendenciją pasitvirtinti.

²⁸ A. Philips vietoje infliacijos dydžio naudojo nominalaus darbo užmokesčio kitimo tempą. Vėlesni tyrėjai (M. Friedman ir E. Phelps darbo užmokesčio kitimo tempus pakeitė infliacijos kitimo tempais, nes šie dydžiai yra glaudžiai susiję: nominalaus darbo užmokesčio kilimas reiškia paklausos, kartu ir kainų kilimą.

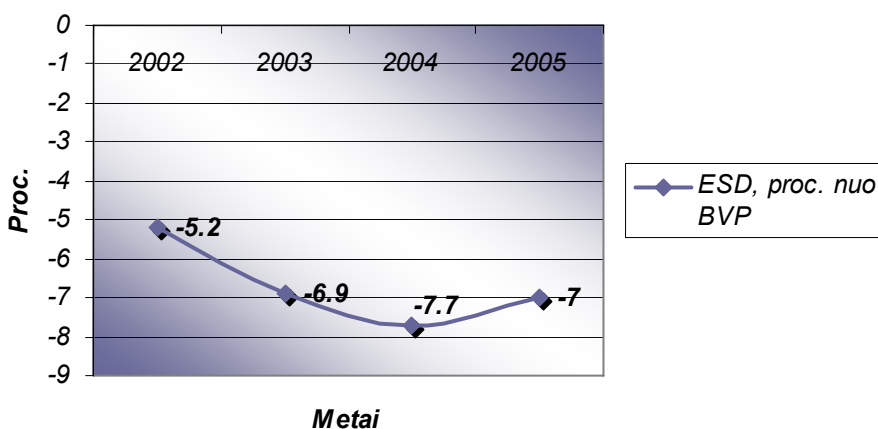
²⁹ Norint atlikti tikslesnius paskaičiavimus, charakterizuojančius makroekonominių procesų ryšių glaudumą, pasirinkta ilgesnė dinaminė eilutė

2. 6 Mokėjimų balanso pagrindinių straipsnių analizė

Lietuvos ekonominiam išsivystymo lygiui didelės įtakos turi tarptautinių ekonominių santykių būklė, t.y. prekybos ir finansinių sandėrių sudarymas su kitomis pasaulio šalimis. Mokėjimų balanso, kaip valstybinio reguliavimo objekto, rodikliai yra susiję su daugeliu pagrindinių ekonominių vystymąsi apibūdinančiais rodikliais: BVP, nacionalinėmis pajamomis, užimtumu, kainų lygiu ir kt. Remiantis Lietuvos mokėjimų balanso pagrindinių straipsnių (mokėjimų balanso struktūra pateikta 13 priede) analize, galima įvertinti svarbiausius šalies ekonominio augimo veiksnius, išnagrinėti nacionalinės prekių, paslaugų, kapitalo ir finansinių išteklių judėjimo ypatumus bei spręsti apie tarptautinės ekonominės veiklos efektyvumą. Mokėjimų balanso tyrime naudojamas trumpesnis laikotarpis – 2003 – 2005 metai³⁰. Toliau pateikta šalies mokėjimų balanso pagrindinių straipsnių analizė.

Einamosios sąskaitos deficito analizė

Mokėjimų balanso einamosios sąskaitos disbalanso scenarijai padeda įvertinti šalies ekonomikos potencialo vystymąsi. Todėl svarbu išanalizuoti einamosios sąskaitos balanso ir BVP santykio dinamiką, darant alternatyvias prielaidas apie šalies einamosios sąskaitos nesubalansuotumą ir ekonomikos augimo tempus. Nors Lietuvos BVP augimo tempas yra spartus, tačiau dėl didelio atotrūkio tarp vidaus investicijų ir nacionalinio taupymo susidarė aukštas einamosios sąskaitos deficitas (ESD).

20 pav. Mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficito santykis su BVP
2003 – 2005 metais, proc.

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys

³⁰ Daugelio straipsnių analizėje pasirinktas trumpesnis laikotarpis, atsižvelgiant į šios balansinės tarptautinių operacijų sąskaitos sudėtingumą

20 paveiksle matyti, jog Lietuvos mokėjimų balanso ESD santykis, proc. nuo BVP, 2003 – 2005 metais kito netolygiai. 2003 metais, palyginti su 2002 metais, šalies ESD, proc. nuo BVP, padidėjo 1,7 procentinio punkto (ESD sudarė 3,85 mlrd. Lt). Šio rodiklio pokyčius 2003 metais lėmė žymiai padidėjęs neigiamas pajamų balansas ir prekybos deficito padidėjimas (žr. 14 priedą). Išskirtinis 2003 metų pajamų balanso bruožas – žymiai padidėjusios dividendų išmokos nerezidentams (už tiesiogines užsienio investicijas) ir reinvesticijos. Dividendų išmokų padidėjimą lėmė didesnis užsienio kapitalo įmonių Lietuvoje pelningumas, 2002 metais iki 15 proc. sumažėjęs pelno mokesčio tarifas ir įsigaliojusi palanki dividendų apmokestinimo tvarka. Einamosios sąskaitos padidėjimui įtakos turėjo ir teigiamo paslaugų balanso sumažėjimas.

2004 metų šalies mokėjimų balanso ESD sudarė 4,81 mlrd. Lt. Palyginti su 2003 metais, šis rodiklis padidėjo 0,8 procentinio punkto. 2004 metais ESD augo dėl padidėjusio užsienio prekybos deficito, o šį rodiklį daugiausia mažino padidėjęs teigiamas paslaugų balanso perviršis. Sparti šalies ūkio raida, didėjančios pajamos, palankesnės skolinimosi sąlygos didino vidaus paklausą. Išaugini vidaus paklausa skatino vartojimo prekių importą ir didesnę užsienio prekybos deficitą.

Remiantis 2005 metų šalies mokėjimų balanso duomenimis, ESD sudarė 4,94 mlrd. Lt. Palyginti su 2004 metais, šis rodiklis sumažėjo 0,7 procentinio punkto. Per 2005 metus ESD padidėjo dėl padidėjusio užsienio prekybos deficito, tačiau pagerėję teigiami paslaugų ir einamųjų pervedimų balansai žymiai sumažino prekybos balanso padidėjimo įtaką. Neigiama einamosios sąskaitos balanso dalis iš esmės nepakito: lyginant su BVP, užsienio prekybos deficitas padidėjo 0,6 procentinio punkto, o pajamų deficitas sumažėjo 0,3 procentinio punkto. Analizuojant santaupų ir investicijų balanso veiksnius, galima teigti, kad ESD ir BVP santykis sumažėjo dėl sparčiau už vidaus investicijas didėjusį taupymą. Augustą bendrąją santaupų normą iš dalies lėmė santykinai padidėjusios valdžios sektoriaus pajamos, o vidaus investicijų normą – didėjusios privačios investicijos. 2005 metais ESD daugiausia buvo finansuojamas komercinių bankų prisiimtais įsipareigojimais patrunuojantiems užsienio bankams³¹. Dėl sparčios kredito plėtos bankams reikėjo finansinių išteklių, o kadangi turto grąža Lietuvoje didesnė negu patrunuojančių bankų šalyse, didėjo kapitalo srautas į Lietuvą. Pažymėtina, kad skolinimasis iš patrunuojančių užsienio bankų yra vienas iš patikimiausių skolinimosi būdų, todėl egzistuoja tik nedidelė tikimybė, kad paskolų sutartys bus nutrauktos. Įvertinus šalies ūkio subjektų tiesiogines investicijas užsienyje (TUI), grynosios tiesioginių investicijų įplaukos 2005 metais sudarė 1,86 mlrd. Lt, arba tik 2,6 proc. BVP,

³¹ Šie įsipareigojimai mokėjimų balanse patenka į eilutę „Kitos investicijos“

ir finansavo 37,7 proc. ESD. TUI ir kapitalo pervedimų srautas į Lietuvą, t.y. užsienio skolos nedidinantys kapitalo srautai, finansavo 57,8 proc. ESD.

Apibendrinant galima teigti, kad aukšto išorinio nesubalansuotumo priežastys yra įvairios. Spartų vartojimo augimą, aukštą investicijų lygį, dėl kurių ir susidarė didelis ESD, lėmė daugelis veiksnių (Čiočytė, 2006, p. 49):

- Lietuvoje pajamų vienam gyventojui lygis yra žemas, palyginti su Europos Sąjungos vidurkiu, ir tikimasi, kad pajamos Baltijos valstybėse augs sparčiau nei senosiose narėse ir artės prie Europos Sąjungos vidurkio – pagerėję lūkesčiai dėl pajamų augimo ateityje turėjo įtakos sparčiam vidaus paklausos augimui. Vidaus paklausos skatinimą lėmė ir susidariusios palankios skolinimosi sąlygos (žemos palūkanų normos, mažas gyventojų išiskolinimas).
- Lūkesčiai dėl spartaus ekonominio augimo ateityje skatina investuoti į šalies ekonomiką. Be to, įstojimas į Europos Sąjungą, planuojamas įstojimas į euro zoną padidino investuotojų pasitikėjimą.

Taupymas šalyje augo lėčiau nei investicijos, o tai lėmė ESD augimą. Didelio ESD susidarymas gali būti paaiškintas tarplaikinio vartojimo išlyginimo teorija³². Remiantis einamosios sąskaitos disbalanso scenarijų įvertinimu, galima teigti, kad Lietuvos mokėjimų balanso ESD, proc. nuo BVP, analizuojamu laikotarpiu atitinka trečiajam scenarijui (15 priede pateikti mokėjimų balanso scenarijai). Šiuo atveju ESD neturėtų padaryti ilgalaikės žalos šalies vidutiniams gyvenimo standartams, kadangi ekonomikos augimas pakankamai spartus (BVP augimo tempai pateikti 2.7 sk.). Ekonomikos augimas yra sukeltas investicinių išlaidų, kurios gautos skolinantis lėšas tarptautinėse rinkose, siekiant modernizuoti ir plėsti šalies ūkio infrastruktūrą, steigti naujas gamybines įmones bei plėtoti kitas ekonominės veiklos sritis. Dėl per mažų vidaus lėšų, galinčių finansuoti investicijų augimą, yra toleruotinos užsienio teikiamos paskolos, prekybiniai kreditai, naujų įmonių kūrimas bei Lietuvoje veikiančių įmonių akcijų įsigijimas ir kt. Remiantis pateiktais duomenimis, galima teigti, kad užsienio kapitalo investicijos Lietuvoje analizuojamu laikotarpiu buvo naudingos, kadangi sukėlė didesnę ekonominę augimą.

³² Esant laisvam kapitalo judėjimui valstybės gali skolinti ir skolintis siekdamos paskirstyti vartojimą laike taip, kad būtų maksimizuota nauda: valstybės, kurios tikisi aukšto pajamų augimo ateityje, einamuoju laikotarpiu gali skolintis įvertindamos, kokias pajamas turės ateityje ir kokią vartojimo lygį norėtų palaikyti.

Užsienio prekybos dinamikos vertinimas

2003 metais Lietuvos prekių eksportas, palyginti su 2002 metais, padidėjo 8,7 proc., o prekių importas – 4,9 proc. Pastaruosius pokyčius daugiausia lėmė padidėjęs tarpinio vartojimo ir investicinių prekių eksportas bei importas (žr. 16 priedą). 2003 metais gerokai sumažėjo lengvųjų automobilių importas ir jų reeksportas. Skaičiuojant Lietuvos užsienio prekybos dinamiką be naftos ir jos perdirbimo produktų, 2003 metais prekių eksportas padidėjo 7,6 proc., o prekių importas – 4,2 proc. 2003 metais prekių eksporto struktūra, palyginti su 2002 metais, pakito nedaug. Kaip ir ankstesniais metais, eksportuojant prekes dominavo mineraliniai produktai, kurie sudarė beveik penktadalį viso prekių eksporto. Transporto priemonių eksportas sudarė 15,2 proc., tekstilės ir tekstilės dirbinių – 13,6 proc., mašinų ir mechaninių įrengimų – 11,1 proc. Prekių eksporto srautai daugiausia buvo orientuoti į dabartines ir būsimąsias Europos Sąjungos šalis nares. 2003 metais prekių eksportas į Europos Sąjungą sumažėjo 5,8 proc., o importas padidėjo 4,7 proc. Prekių eksportas į Europos Sąjungą daugiausia sumažėjo dėl mineralinių produktų eksporto apskaitos ypatybių³³. 2003 metais pagrindine naftos produktų šalimi pirkėja tapo Šveicarija. Prekių importo apimties pokyčiams didžiausios įtakos turėjo investicinių ir tarpinio vartojimo prekių įvežimas, kas taip pat sudarė prielaidas gamybai augti. Pagrindiniai importo srautai buvo iš Europos Sąjungos šalių (tarp jų iš Vokietijos). Taip pat nemažėjo importo srautai iš Rusijos. Didžiausią importo dalį iš šios šalies sudarė mineraliniai produktai.

Analizuojant metinius 2004 metų pokyčius, galima teigti, kad palyginti su 2003 metais, prekių eksportas padidėjo 21,0 proc., o prekių importas – 15,8 proc. 2004 metais prekių eksporto didėjimą lėmė gana aukštas šalies ūkio subjektų konkurencingumo lygis, darbo našumas ir stabilus eksporto kainų lygis pagrindinių prekybos partnerių atžvilgiu. Prekių importo augimą skatino padidėjusi vidaus paklausa ir dėl nuvertėjusio JAV dolerio sumažėjusios importo kainos. Geografiškai Lietuvos užsienio prekybos rezultatams didžiausią įtaką darė Europos Sąjungos rinkas. 2004 metais, lyginant su 2003 metais, prekių eksportas į šią rinką padidėjo 28,6 proc.), o prekių importas – 11,9 proc. Vis dėlto didelis prekybos deficitas su Vokietija ir Suomija darė įtaką bendram užsienio prekybos su Europos Sąjungos šalimis deficitui. Prekių eksportas į NVS šalis per nagrinėjamąjį laikotarpį padidėjo 29,1 proc. Tai daugiausia lėmė spartus eksporto augimas į Rusiją ir Baltarusiją (atitinkamai 23,7 ir 37,5 proc.). Didžiausią poveikį prekių eksporto didėjimui turėjo mineralinių produktų pardavimas užsienio partneriams. 2004 metais, palyginti su 2003 metais, jis

³³ Iki 2003 metų pagrindinė naftos produktų šalimi pirkėja buvo nurodoma Jungtinė Karalystė (nors minėti produktai daugiausia buvo eksportuojami į kitas šalis)

padidėjo 49,9 proc. ir sudarė beveik pusę viso prekių eksporto prieaugio. Neįskaitant mineralinių produktų, prekių eksportas padidėjo 13,6 proc. 2004 metais, lyginant su 2003 metais, sparčiausiai didėjo tarpinio vartojimo ir vartojimo prekių importas (atitinkamai 21,5 ir 20,5 proc.), o investicinių prekių importas padidėjo tik 3,4 proc.

2005 metais tęsėsi spartesnio prekių eksporto (palyginus su prekių importu) didėjimo tendencija. Prekių eksportas 2005 metais, lyginant su 2004 metais, padidėjo 27,1 proc. (metinis eksporto, neįskaitant kuro ir benzino, augimo tempas taip pat buvo spartus ir sudarė 23,4 proc.), o prekių importas – 25 proc. (neįskaitant kuro ir benzino, importas augo mažiau – 16,0 proc.). Užsienio prekybos deficitas per lyginamąjį laikotarpį padidėjo 1,6 mlrd. Lt. Prekių eksporto ir importo padidėjimui didesnę įtaką darė padidėjusi prekių vertė (ypač naftos ir jos produktų kainų), palyginus su prekių kiekiu. 2005 metais prekių eksportas į naujas Europos Sąjungos valstybes ir NVS šalis didėjo gerokai sparčiau negu į senąsias Europos Sąjungos valstybes. Šiuos pokyčius iš dalies lėmė 2005 metų antrąjį – ketvirtąjį ketvirčiais nuvertėjęs euras JAV dolerio atžvilgiu. 2005 metais eksportas į Europos Sąjungos valstybes sudarė 65,4 proc. viso Lietuvos eksporto. Prekių eksportas į NVS šalis padidėjo iki 17,7 proc. Prekių importas daugiausia 2005 metais didėjo dėl padidėjusio prekių importo iš NVS šalių. Didžiausias Lietuvos užsienio prekybos deficitas buvo su Rusija, Vokietija ir Lenkija, o didžiausias prekybos perviršis – su Latvija, Prancūzija ir Estija. Labai didelį poveikį prekių eksporto ir importo didėjimui turėjo prekyba mineraliniais produktais. 2005 metais, palyginti su 2004 metais, mineralinių produktų eksportas padidėjo 38,4 proc. ir sudarė beveik 36 proc. viso prekių eksporto prieaugio, o mineralinių produktų importas padidėjo net 61,9 proc. ir sudarė 48,8 proc. viso prekių importo prieaugio. Per lyginamąjį laikotarpį šalies prekių (išskyrus mineralinius produktus) eksporto ir importo padidėjimas sudarė atitinkamai 23,2 ir 15,9 proc. Per lyginamąjį laikotarpį eksporto prekių struktūra pakito nedaug, o prekių importo struktūroje sumažėjo investicinių prekių dalis ir padidėjo (daugiausia dėl mineralinių produktų kainų pokyčių) tarpinio vartojimo prekių dalis. Analizuojamu laikotarpiu didžiausią įtaką nominaliojo eksporto, neįskaitant kuro ir benzino, metiniam augimo tempui turėjo tarpinio vartojimo ir vartojimo, ypač maisto produktų, prekės. 2005 metais nominaliojo importo metinis augimo tempas buvo 25,0 proc.. Svarbiausia nominaliojo importo metinio augimo spartėjimo priežastis – dėl pakilusių naftos kainų padidėjęs naftos produktų importas.

Paslaugų straipsnio balanso analizė

2003 metais, palyginti su 2002 metais, paslaugų eksportas padidėjo 2,3 proc., o paslaugų importas padidėjo 8,1 proc. Bendras teigiamas paslaugų balansas sudarė 1,89 mlrd. Lt (žr. 17

priedą). Per ataskaitinį laikotarpį transporto paslaugų eksportas padidėjo 19,1 proc. Labiausiai padidėjo kelių, vamzdynų, oro transporto paslaugų eksportas. Per palyginamąjį laikotarpį transporto paslaugų importas padidėjo 45,5 proc. (daugiausia dėl padidėjusio geležinkelių transporto importo). Palyginti su 2002 metais, 2003 metais laikinai atvykusių į Lietuvą užsieniečių sumažėjo 9,1 proc., o laikinai išvykusių Lietuvos gyventojų – 2,3 proc. 2003 metais transporto ir kelionių paslaugų eksportas, palyginus su visų paslaugų eksportu, atitinkamai sudarė 51,6 ir 31,3 proc., o šių paslaugų importas atitinkamai – 42,8 ir 33,7 proc.

Palyginti su 2003 metais, visų 2004 metų paslaugų eksportas padidėjo 20,4 proc., o paslaugų importas – 13 proc. Bendras teigiamas paslaugų balanso perviršis 2004 metais sudarė 2,26 mlrd. Lt ir per lyginamąjį laikotarpį padidėjo 20 proc. Bendrus paslaugų eksporto ir importo pokyčius lėmė transporto ir kelionių paslaugų raida. Šios dvi paslaugų rūšys, palyginus su bendru paslaugų eksportu, sudarė 87,4 proc., o palyginus su bendru paslaugų importu – 81,6 proc. Tarp atskirų transporto rūšių geležinkelių transporto paslaugų eksportas augo sparčiausiai. Palyginti su 2003 metais, bendras laikinai atvykusių į Lietuvą užsieniečių skaičius padidėjo 10,7 proc. Dėl didesnio laikinai iš Lietuvos išvykusių žmonių skaičiaus kelionių importo išlaidos padidėjo 23,9 proc., todėl teigiamas 2004 metų kelionių balansas, palyginti su 2003 metais, sumažėjo 23 proc. (sudarė 393, 8 mln. Lt). Daugiau kaip tris ketvirtadalius viso paslaugų eksporto ir importo sudarė transporto ir kelionių paslaugos.

Transporto paslaugų eksportas ir importas didėjo per visus 2005 metus ir, palyginti su 2004 metais, padidėjo atitinkamai 17,4 ir 35,2 proc. Tarp atskirų transporto rūšių sparčiausiai augo jūrų ir kelių transporto paslaugų eksportas bei vamzdynų, oro ir jūrų transporto paslaugų importas. Palyginti su 2004 metais, 2005 metais į Lietuvą laikinai atvykusių užsieniečių skaičius padidėjo 20,2 proc., o laikinai išvykusių Lietuvos gyventojų skaičius – 18,7 proc. 2005 metais kelionių pajamos padidėjo 18,4 proc., o kelionių išlaidos – 16,8 proc. Bendras kelionių balanso perviršis padidėjo 26 proc. Palyginus su transporto ir kitomis paslaugomis, kelionių pajamų ir išlaidų prieaugis turėjo nedidelės įtakos bendram paslaugų eksporto ir importo padidėjimui. Per 2005 metais sparčiausiai didėjo prekybinio tarpininkavimo ir su prekyba susietų paslaugų eksportas (padidėjo daugiau kaip 7 kartus) bei veiklos lizingo (paprastoji nuoma) paslaugų eksportas (padidėjo daugiau kaip 3 kartus). Kita vertus, minėtų paslaugų dalis, palyginus su bendru paslaugų mastu, buvo nedidelė.

LR mokėjimų balanso kapitalo ir finansinės sąskaitų dinamikos analizė

Analizuojant šalies mokėjimų balansą, svarbu įvertinti kapitalo ir finansinės sąskaitų balanso bei jų pagrindinių straipsnių dinamiką³⁴. Kapitalo ir finansinės sąskaitų dydis 2003 metais, lyginant su praėjusiais, padidėjo 37,5 proc., o 2004 metais – 15,2 proc. Neįskaitant oficialiųjų tarptautinių atsargų, bendras investicijų srautas šalies mokėjimų balanse rodė grynąsias įplaukas – 3,6 mlrd. Lt. ESD daugiausia buvo finansuojamas TUI, kurių grynosios įplaukos sudarė 32 proc. ESD, o kartu su neatlygintiniais kapitalo pervedimais iš Europos Sąjungos paramos fondų – 49,7 proc. ESD. Grynosios investicijų portfelio įplaukos sudarė 13,2 proc., o grynosios kitų investicijų įplaukos – 18 proc. ESD. Neįskaitant oficialiųjų tarptautinių atsargų, 2005 metais bendras investicijų srautas šalies mokėjimų balanso kapitalo ir finansinėje sąskaitose rodė grynąsias įplaukas – 6,64 mlrd. Lt. Bendrą grynųjų įplaukų srauto dydį lėmė grynosios kitų investicijų įplaukos – daugiausia iš nerezidentų gautos paskolos ir nerezidentų indėlių ir korespondentinių sąskaitų likučių šalies komerciniuose bankuose padidėjimas. Didžiausias grynųjų įplaukų srautas buvo pinigų finansinėse institucijose.

Tiesioginės užsienio investicijos

TUI srautas Lietuvoje 2003 metais, palygti su 2002 metais, sumažėjo 4,8 karto. TUI į akcinį kapitalą sumažėjo 1,24 mlrd. Lt, o kito kapitalo srautas buvo neigiamas (palyginus su 2002 metais, jis sumažėjo 1,29 mlrd. Lt). Neigiamą kito kapitalo srautą lėmė tai, kad tiesioginiams investuotojams buvo grąžintos anksčiau iš jų gautos paskolos, ir tai, kad pasikeitus akcininkams, anksčiau iš užsienio investuotojo gauta paskola buvo perklasifikuota iš TUI į kitas užsienio investicijas. Be to, 2003 metais įplaukos už privatizuotus objektus, klasifikuojamos kaip TUI, sudarė tik 21,6 mln. Lt. Teigiamas 2003 metų TUI rodiklis – 422,5 mln. Lt (2,6 karto) padidėjusios reinvesticijos.

2003 metais sukauptos TUI Lietuvoje siekė 13,7 mlrd. Lt (žr. 19 priedą). Vienam šalies gyventojui vidutiniškai teko 3976 Lt TUI. Analizuojamu laikotarpiu didžiausias TUI srautas buvo nukreiptas į piniginių tarpininkavimo (242,7 mln. Lt), elektros, dujų ir vandens tiekimo veiklas (109,1 mln. Lt), nuotolinius ryšius (90,8 mln. Lt), medienos ir medienos dirbinių gamybą (87,2 mln. Lt). 2003 metais visų TUI Lietuvoje sudarė investicijos į: apdirbamąją pramonę – 31,1 proc., didmeninę ir mažmeninę prekybą – 17,9 proc., transporto, sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veiklos rūšis – 17,1 proc., finansinį tarpininkavimą – 15,7 proc. (žr. 21 priedą). Daugiausia lėšų analizuojamu laikotarpiu investavo Danijos, Švedijos, Vokietijos, JAV, Suomijos investuotojai.

³⁴ Tyrimo apsiribojama tik pagrindiniu kapitalo ir finansinės sąskaitų straipsniu – tiesioginėmis užsienio investicijomis

2004 metais, lyginant su 2002 metais, TUI srautas Lietuvoje padidėjo iki 1,6 mlrd. Lt (2003 metais šis srautas buvo 552,2 mln. Lt). Tarp TUI investicijos į akcinį kapitalą sudarė 874,7 mln. Lt, o reinvesticijos – 1,14 mlrd. Lt. Įplaukos už privatizuotus objektus 2004 metais sudarė tik 5,3 proc. viso tiesioginių investicijų Lietuvoje srauto. 2004 metų duomenimis, sukauptos TUI Lietuvoje sudarė 16,19 mlrd. Lt. Vienam šalies gyventojui vidutiniškai teko 4727 Lt TUI. 2004 metais daugiausia TUI buvo skirta apdirbamajai pramonei (1176,1 mln. Lt), elektros, dujų ir vandens tiekimo veiklai (261,4 mln. Lt), didmeninei ir mažmeninei prekybai (246,4 mln. Lt), finansinio tarpininkavimo veiklai (221,1 mln. Lt). 2004 metais daugiausia visų TUI Lietuvoje sudarė investicijos į apdirbamąją pramonę, į didmeninę ir mažmeninę prekybą – 16 proc., į finansinio tarpininkavimo veiklą, transporto, sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veiklą. Daugiausia lėšų investavo Danijos, Švedijos, Vokietijos, Rusijos, Suomijos ir Estijos investuotojai. ES-25 valstybių narių investicijos sudarė 76,3 proc., ES-15 valstybių narių – 63,7 proc., NVS valstybių – 8,7 proc. visų investicijų.

2005 metais, palyginti su 2004 metais, TUI srautas padidėjo 635 mln. Lt, arba 29,5 proc. Bendrą TUI srauto padidėjimą per lyginamąjį laikotarpį daugiausia lėmė kito kapitalo bei akcinio kapitalo srautų padidėjimas. Įvertinus šalies ūkio subjektų tiesiogines investicijas užsienyje, grynosios tiesioginių investicijų įplaukos 2005 metais sudarė 1,86 mlrd. Lt, arba tik 2,6 proc. BVP. Panaudojant tiesiogines investicijas buvo finansuota 37,7 proc. ESD, o kartu su kapitalo sąskaitos balansu – 57,8 proc. ESD. 2005 metais sukauptos TUI Lietuvoje sudarė 18,8 mlrd. Lt. Vienam šalies gyventojui vidutiniškai teko 5525 Lt TUI. 2005 metais daugiausia tiesioginių investicijų buvo skirta apdirbamajai pramonei ir finansinio tarpininkavimo veiklai. 2005 metais daugiausiai visų TUI Lietuvoje sudarė investicijos į apdirbamąją pramonę, finansinio tarpininkavimo veiklą, didmeninę ir mažmeninę prekybą, į transporto, sandėliavimo ir nuotolinių ryšių veiklas. Daugiausia lėšų buvo investavę Danijos, Švedijos, Rusijos, Vokietijos, Estijos ir Suomijos investuotojai. ES-25 šalių investicijos sudarė 74,8 proc. visų investicijų, ES-15 šalių narių investicijos – 60,9 proc., NVS šalių investicijos – 13,2 proc.

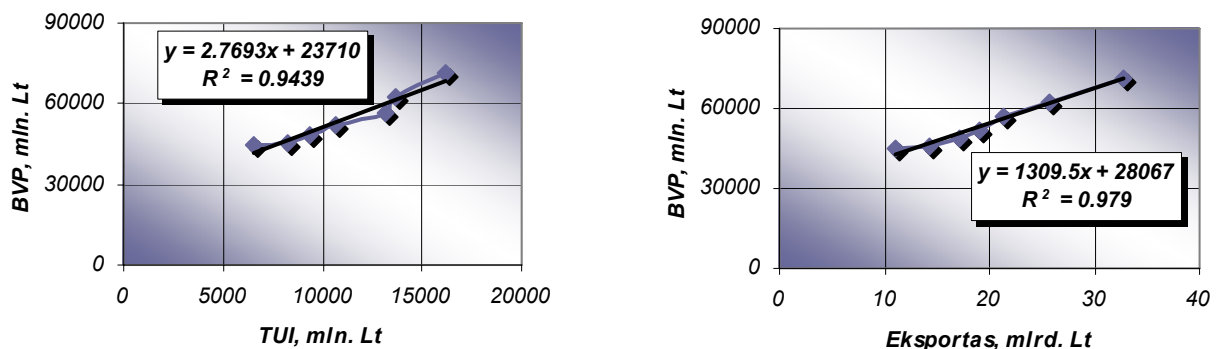
Klaidos ir praleidimai

Nagrinėjant balansuojančios mokėjimų balanso eilutės „Klaidos ir perleidimai“ dinamiką, galima teigti, kad dalis pinigų srautų į šalį buvo neapskaityti. Atsižvelgiant į tai, kad vis daugiau rezidentų išvyko keliams mėnesiams dirbti į Europos Sąjungą bei JAV, į šalį įvežtos darbo pajamos buvo nepilnai deklaruotos. Be to, išvežant parduoti naudotus automobilius į NVS šalis, dėl padidėjusių maito mokesčių deklaruojama mažesnė jų kaina. Šią mokėjimų balanso eilutę veikia ir

pasienio prekyba, pasižyminti dideliu skaičiumi smulkių neapskaitytų prekybos sandorių. Vyriausybės neapskaitytų pinigų srautų į šalį faktą taip pat patvirtina tai, kad bankai pardavė daugiau valiutos negu jos pirkė. Tačiau klaidų ir praleidimų mastas einamosios sąskaitos kredito dalies atžvilgiu sudarė šiek tiek daugiau negu 2 proc., o tai rodo gana aukštą prekybos sandorių apskaitos lygį.

Tiesioginių užsienio investicijų, eksporto ir ekonominio augimo tarpusavio sąveika

Kol kas nėra susiformavusi vieninga nuomonė, kokią poveikį TUI ir eksportas daro valstybės ekonominiam augimui, todėl dažniausiai naudojamas Pirsono koreliacijos ir regresijos tarp šių veiksnių nustatymas. Kita vertus, galima išanalizuoti investicijų ir eksporto tarpusavio priklausomybę. Nagrinėjant TUI³⁵ ir BVP (kaip rodiklio atspindinčio, ekonominę šalies augimą), eksporto ir BVP, TUI ir eksporto tarpusavio sąveiką, naudojami 1999 – 2005 metų duomenys. Tyrimo metu gauti rezultatai apie TUI srauto ir ekonomikos augimo, eksporto ir ekonomikos augimo tarpusavio ryšį pateikti 21 paveiksle.

21 pav. TUI srauto, eksporto ir ekonomikos augimo tarpusavio priklausomybė

Šaltinis: sudaryta autorių

Remiantis regresinės analizės rezultatais, galima teigti, kad tiek TUI, tiek eksportas tiesiogiai susiję su ekonomikos augimu, t.y. tarptautinių ekonominių santykių palaikymas pagal šiuos vertinimo kriterijus daro tiesioginį poveikį šalies BVP augimui. Pagal determinacijos koeficientą matyti, kad TUI lemia 94,39 proc. BVP variacijos, o eksportas – 97,90 proc. BVP variacijos.

³⁵ Vertinamas TUI srautas, o ne TUI, tenkančios 1 gyventojui, siekiant atsiriboti nuo gyventojų skaičiaus veiksnio

Vertinant šių veiksnių tarpusavio ryšių glaudumą, galima teigti, kad pagal apskaičiuotą Pirsono koreliacijos koeficientą yra labai stiprus ryšys tarp TUI, eksporto ir BVP. TUI ir eksporto sąveika taip pat yra labai glaudi (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Koreliacijos koeficientų reikšmės, vertinant TUI, eksporto ir ekonomikos augimo tarpusavio priklausomybę

<i>Ekonominės veiklos rūšys</i>	<i>Pirsono koreliacijos koeficientas</i>	<i>Ryšio stiprumo charakteristika</i>
TUI → BVP	0,972	labai stiprus
Eksportas → BVP	0,989	labai stiprus
TUI → Eksportas	0,977	labai stiprus

Šaltinis: apskaičiuota autorių

Analizuojant TUI, eksporto ir ekonomikos augimo tarpusavio priklausomybę, atlikta klasterinė analizė, kurioje naujosios Europos Sąjungos šalys grupuojamos pagal nagrinėjamų kintamųjų reikšmes. Klasterinės analizės rezultatai pateikti 23 priede.

2.7 Bendrojo vidaus produkto kompleksinis vertinimas

Siekiant įvertinti Lietuvos gyvenimo lygį ir ūkio struktūrą, nustatyti ekonominio augimo tempus, tikslinga atlikti pagrindinio makroekonominio rodiklio – bendrojo vidaus produkto (BVP) – analizę (rodiklių pasirinkimo metodologinis pagrindimas pateiktas 2.1 sk.). Remiantis šio sintetinio ekonominio indikatoriaus analize, galima detaliau atlikti šalies ūkio perspektyvinį vertinimą bei numatyti galimas tobulinimo kryptis.

Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenys rodo, kad 2002 – 2005 metais Lietuvos BVP augimo tempai kasmet buvo labai spartūs. Vidutinis BVP metinis pokytis analizuojamu laikotarpiu siekė 8,0 proc., o lyginant 2005 metais sukurta šalies BVP su 2000 metais, nustatyta, kad šis rodiklis išaugo 45,2 proc. (žr. 8 lentelę). Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo patirtas gana didelis ūkio nuosmukis, hiperinfliacija ir didelis nedarbas, vėliau atsigaunantį Lietuvos ūkį neigiamai paveikė Rusijos ekonominė krizė. Tik 2002 metais šalies ūkyje ėmė ryškėti naujos tendencijos – spartus vidaus vartojimo kilimas, kurį lėmė darbo jėgos brangimas ir netgi struktūrinis jos trūkumas, mažėjantis nedarbas.

Bendrasis vidaus produktas Lietuvoje 2002 – 2005 metais

Metai	BVP to meto kainomis, mln. Lt	Indeksai ³⁶ , proc.		BVP, eliminavus sezono ir darbo dienų įtaką	
				BVP to meto kainomis, mln. Lt	Indeksai ¹ , proc.
		ankstesnis laikotarpis =100	2000 =100 ³⁷		ankstesnis laikotarpis =100
2002	51971.2	106.9	114.0	51971.2	106.9
2003	56804.0	110.3	125.8	56804.0	110.3
2004	62586.7	107.3	135.0	62586.7	107.3
2005	71200.1	107.6	145.2	71200.1	107.6

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

2003 metais vidaus paklausos ir eksporto subalansuota plėtra bei skolinimosi bumas leido Lietuvai tapti Europos lydere pagal BVP augimo tempus: BVP 2003 metais padidėjo net 10,3 proc. (Lietuvos 2007–2013 metų Europos Sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo strategija, 2006). Šiuos poslinkius skatino ir tokie veiksniai, kaip didėjančios vidaus investicijos, išaugusios ūkio subjektų pajamos, atpigusios bankų paskolos, geri vartotojų lūkesčiai dėl ekonomikos plėtros. Užsienio investuotojų pasitikėjimą padidino gerėjantys makroekonomikos rodikliai, stabilus finansų sektorius. Lietuvos įmonės, pradėjusios naudoti ilgalaikes paskolas, pradėjo įgyvendinti modernizavimo ir investicijų projektus, kurie turėjo teigiamą poveikį kuriant šalyje pridėtinę vertę.

Taigi Lietuvai sėkmingai perorientavus eksporto srautus į Europos Sąjungos valstybes ir kitas rinkas, padidinus įmonių darbo efektyvumą, pritaikius ir įdiegus naujas technologijas bei modernius valdymo metodus, išplėtojus rinkodarą, šalies BVP pradėjo kisti teigiama linkme. Ūkio plėtra reikalinga Lietuvai siekiant įveikti šalies atsilikimą nuo Europos Sąjungos vidurkio bei teigiamai paveikti išsivystymo netolygumus tarp atskirų Lietuvos regionų.

Nelėtėjantis ekonomikos augimas sudaro geras sąlygas energetikos, sveikatos, švietimo, transporto, socialinės politikos ir valstybės išlaidų struktūrinėms reformoms. Tačiau valstybės politinė galia be reikalo nukreipiama rūpinantis vienos įmonės pardavimo reikalais, o finansiniai ištekliai naudojami trumpalaikėms priemonėms, kurios nepadedą spręsti svarbių giluminių problemų (Lietuvos ekonomikos tyrimas 2006/2007, p. 9). Ekonomikos augimo veiksniai, kurių dėka Lietuva

³⁶ Indeksai apskaičiuoti taikant grandininio susiejimo metodą

³⁷ Remiantis Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateiktu indeksų apskaičiavimu, lyginamoji bazė pasirinkta 2000 metai

pasiekę tokį ekonomikos augimą, pradeda sekti. Iki šiol sparčią plėtrą lėmė palanki šalies ūkio infrastruktūra, mažesnis darbo užmokestis ir darbo jėgos perteklius. Tačiau įstojus į Europos Sąjungą, pigi darbo jėga brangsta, stiprėja kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, darbo jėgos migracija ir kainų didėjimas.

BVP įvertinimas gamybos, pajamų ir išlaidų metodais

Siekiant struktūriškai išanalizuoti BVP dinamiką, pasirinkti visi BVP skaičiavimo metodai, suteikiantys informaciją apie ekonomikos rezultatus pagal pridėtinės vertės sumavimą (gamybos metodu), išlaidų sumavimą ir pajamų sumavimą³⁸. Analizuojant Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės struktūrą gamybos metodu 2002 – 2005 metais, galima teigti, kad pagal pateiktą ekonominių veiklų klasifikaciją³⁹ didžiausią dalį pridėtinės vertės analizuojamu laikotarpiu sukurta šių sektorių grupėje: didmeninė ir mažmeninės prekyba, viešbučiai ir restoranai, transportas, sandėliavimas ir ryšiai (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

**Bendrosios pridėtinės vertės struktūra gamybos metodu 2002 – 2005 metais
(to meto kainomis), proc.**

<i>Ekonominės veiklos rūšys</i>	<i>Pridėtinė vertė BVP struktūroje, proc.</i>			
	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė, žuvininkystė	7.0	6.4	5.8	5.7
Kasyba ir karjerų eksploatavimas, apdirbamoji gamyba, elektros, dujų ir vandens tiekimas	23.4	24.6	25.9	26.7
Statyba	6.3	7.1	7.3	7.6
Didmeninė ir mažmeninė prekyba, viešbučiai ir restoranai, transportas, sandėliavimas ir ryšiai	32.5	32.4	31.7	31.5
Finansinis tarpininkavimas, nekilnojamas turtas, nuoma ir kita verslo veikla	12.5	12.3	12.6	12.6
Viešasis valdymas ir gynyba, švietimas, sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla, privačių namų ūkių veikla	18.2	17.2	16.7	15.9

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

³⁸ Įvertinus BVP apimtį trimis metodais, koreguojami kai kurie BVP komponentai. Kadangi BVP vertinimas gamybos metodu laikomas patikimiausiu, dažniausiai tikslinami atsargų pasikeitimo ir namų ūkio vartojimo išlaidų rodikliai (išlaidų metodu), likutinis perteklius ir mišriosios pajamos (pajamų metodu)

³⁹ Klasifikacija sudaryta remiantis Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateikiama informacija apie bendrosios pridėtinės vertės struktūrą gamybos metodu

Nors šių ekonominių veiklų indėlis kasmet mažėjo į šalyje sukuriama BVP (2005 metus lyginant su 2002 metais, šio straipsnio pokytis sumažėjo 1 procentiniu punktu), tačiau išliko dominuojantis (vidutiniškai sudarė 32,0 proc. viso BVP). Remiantis pateiktais duomenimis, galima teigti, jog didelę santykinę dalį sukuriamos pridėtinės vertės sudarė kasyba ir karjerų eksploatavimas, apdirbamoji gamyba, elektros, dujų ir vandens tiekimas. Šio straipsnio vidutinė santykinė dalis sukurtoje pridėtinėje vertėje 2002 – 2005 metais vidutiniškai sudarė 25,2 proc.

2003 metais, lyginant su 2002 metais, sparčiausiai bendroji produkcija ir pridėtinė vertė augo šiose ūkio veiklos šakose: elektros, dujų ir vandens tiekimo įmonėse, privačioje namų ūkių veikloje, statyboje, apdirbamojoje pramonėje, kasybos ir karjerų eksploatavimo veikloje, o sumažėjo tik žuvininkystėje. Pagal pateiktą ekonominių veiklų klasifikaciją, didžiausias augimas pastebimas statybos sektoriuje – šis straipsnis padidėjo 22,9 proc. (žr. 24 priedą). Bendrosios pridėtinės vertės struktūroje šios ekonominės veiklos dalis padidėjo 0,8 procentinio punkto. Statybų sektoriaus augimą lėmė padidėjusios gyventojų pajamos, suaktyvėjusi paskolų rinka, investicijų augimas ir kiti veiksniai. Informatyvūs ūkinės veiklos efektyvumo požiūriu yra bendrosios produkcijos ir bendrosios pridėtinės vertės pokyčiai. Sparčiau nei bendroji pridėtinė vertė augusi bendroji produkcija rodo sumažėjusį bendrą ūkinės veiklos efektyvumą, kadangi padidėjo tarpinis vartojimas. Tačiau apdirbamojoje pramonėje bei viešbučių ir restoranų veiklos rūšyse sparčiau augo bendroji pridėtinė vertė (Lietuvos ekonominė apžvalga, 2004 (I), p. 5).

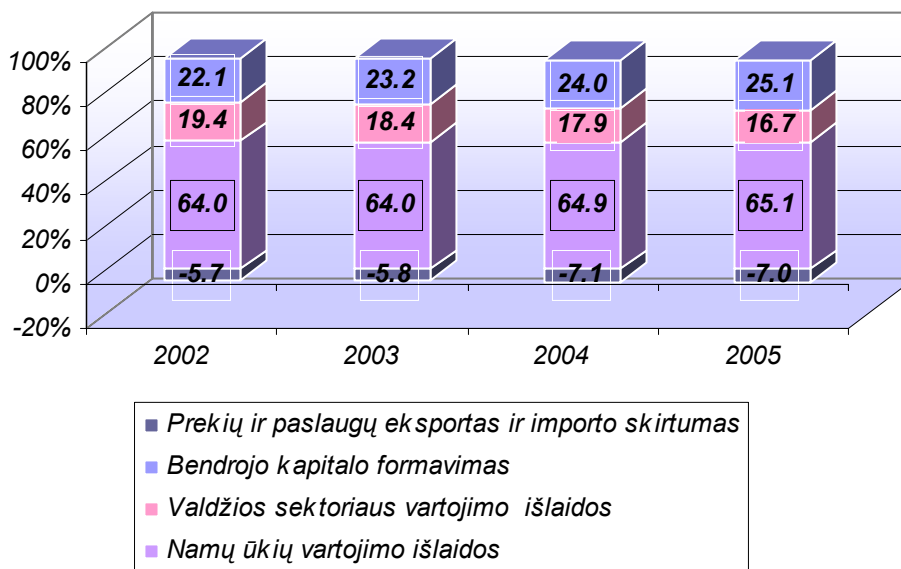
2004 metais, lyginant su 2003 metais, bendroji pridėtinė vertė daugiausia išaugo kasybos ir karjerų eksploatavimo, apdirbamosios gamybos, elektros, dujų ir vandens tiekimo srityje – šis pokytis siekė 10,5 proc. Bendrosios pridėtinės vertės struktūroje šios ekonominės veiklos dalis padidėjo 1,3 procentinio punkto. Lietuvos pramonės įmonės laipsniškai prisitaikė prie sudėtingų tarptautinės ekonominės veiklos sąlygų, gaminama produkcija tapo konkurencingesnė. Tai rodo nuolat didėjanti pramonės produkcijos pardavimo apimtis ne tik vidaus, bet ir užsienio rinkose. Vyraujančios pramonės ekonominės veiklos rūšys buvo šios: maisto produktų gamyba, naftos produktų gamyba, tekstilės gaminių gamyba ir drabužių siuvimas, medienos gaminių, įskaitant baldus, ir popieriaus gamyba bei leidyba, mašinų, įskaitant radijo, televizijos, ryšių įrangą, gamyba (Lietuvos ekonominė apžvalga, 2005, p. 79). Remiantis 9 lentelės duomenimis, galima teigti, kad augimas pastebimas visose ekonominės veiklos rūšyse išskyrus žemės ūkį, medžioklę, miškininkystę ir žuvininkystę (šio straipsnio pokytis 2004 metais, lyginant su praėjusiais, buvo lygus -0,4 proc.).

Lyginant 2005 metus su 2004 metais, nustatyta, kad sparčiausiai bendroji produkcija ir pridėtinė vertė augo šiose ūkio veiklos šakose: apdirbamojoje gamyboje, statyboje, vidaus prekyboje, viešbučių ir restoranų, transporto, sandėliavimo ir ryšių veiklose, o sumažėjo kasybos ir karjerų eksploatavimo veikloje. Pagal 9 lentelėje pateiktą ekonominių veiklų klasifikaciją, didžiausias augimas pastebimas statybos bei didmeninės ir mažmeninės prekybos, viešbučių ir restoranų, transporto, sandėliavimo ir ryšių sektoriuose – šie straipsniai padidėjo 10,9 proc., o jų dalis visoje bendrosios pridėtinės vertės struktūroje pakito atitinkamai 0,8 ir -0,2 procentinio punkto. Sparčiau nei bendroji pridėtinė vertė augusi bendroji produkcija finansinio tarpininkavimo, nekilnojamojo turto, nuomos ir kitos ūkio veiklos, švietimo, sveikatos ir socialinio darbo veiklose rodo sumažėjusį bendrą ūkinės veiklos efektyvumą, kadangi sparčiau didėjo tarpinis vartojimas. Apdirbamosios gamybos, vidaus prekybos viešbučių ir restoranų veiklose sparčiau augo bendroji pridėtinė vertė.

Apskaičiavus šalies ekonominės veiklos rūšių sklaidą analizuojamu laikotarpiu sukuriant pridėtinę vertę pagal variacijos koeficientą, nustatyta, kad analizuojamu laikotarpiu kasmet didėjo specializacija tarp ekonominių veiklos rūšių.

Apibendrinant galima teigti, kad šalies bendrosios pridėtinės vertės struktūra gamybos metodu 2002 – 2005 metais iš esmės nesikeitė. Labiausiai išaugo šių ekonominių veiklų procentinė dalis kuriant BVP: kasybos ir karjerų eksploatavimo, apdirbamosios gamybos, elektros, dujų ir vandens tiekimo (3,3 procentinio punkto) bei statybos (1,3 procentinio punkto) sektoriuose; labiausiai sumažėjo: viešojo valdymo ir gynybos, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo, kitos komunalinės, socialinės ir asmeninės aptarnavimo veiklos, privačių namų ūkių veiklos (2,3 procentinio punkto) bei žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės, žuvininkystės srityse (1,3 procentinio punkto).

Analizuojant BVP išlaidų metodu, galima teigti, kad didžioji dalis tenka namų ūkių vartojimo išlaidoms. Vidutiniškai šio straipsnio dalis analizuojamu laikotarpiu sudarė 64,5 proc. bendros pridėtinės vertės ir išliko dominuojančia BVP struktūroje. 22 paveiksle pateikta BVP struktūra išlaidų metodu 2002 – 2005 metais rodo, kad 2003 metais, lyginant su 2002 metais, namų ūkių vartojimo išlaidos dėl išaugusios paklausos vidaus rinkoje padidėjo 10,3 proc. (žr. 25 priedą).

22 pav. Bendrojo vidaus produkto struktūra išlaidų metodu 2002 – 2005 metais
(to meto kainomis), proc.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

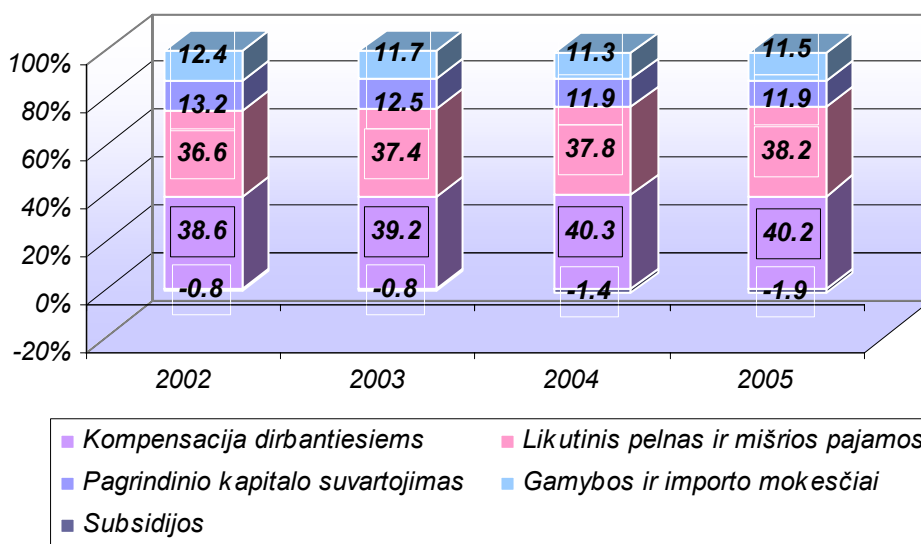
Valdžios sektoriaus išlaidos augo lėčiau – 3,8 proc. Padidėjo išlaidų bendrojo kapitalo formavimui lyginamoji dalis (1,1 procentinio punkto), kadangi sparčiai augo išlaidos bendrajam pagrindiniam kapitalui formuoti, o ypač atsargos (atitinkamai 14,1 ir 142,0 proc.). Išliko aukštas užsienio prekybos intensyvumas, tačiau, palyginti su 2002 metais, prekių ir paslaugų eksportas augo lėčiau nei importas (detalesnė šių straipsnių analizė pateikta LR mokėjimų balanso analizėje). Bendrojo kapitalo formavimas 2004 metais, lyginant su praėjusiais, ir toliau išliko didžiausias pagal augimo tempą, t.y. 18,7 proc. (šio straipsnio dalis visoje BVP struktūroje padidėjo 0,8 procentinio punkto). Remiantis 25 priede pateiktais duomenimis, galima teigti, kad nuo 2004 metų daugiau vertybių buvo įsigyta nei parduota. Sparčiausiai augo atsargos (50,8 proc.), nors jų padidėjimo tempas, lyginant su 2002 – 2003 metais, buvo mažesnis. Prekybos saldo ir toliau liko neigiamas, o prekių ir paslaugų eksporto didėjimo tempai buvo dar mažesni nei importo (atitinkamai 4,4 ir 14,9 proc.). Namų ūkių vartojimo išlaidos dėl toliau didėjančio vartojimo BVP struktūroje padidėjo 0,9 procentinio punkto. Nors valdžios sektoriaus išlaidų dalis ir augo sparčiausiu tempu per visą analizuojamą laikotarpį (7,7 proc.), BVP struktūroje sumažėjo 0,5 procentinio punkto.

2005 metais, lyginant su 2004 metais, valdžios sektoriaus vartojimo išlaidos augo lėčiau (4,9 proc.). Asmeninio vartojimo išlaidos 2005 metais didėjo dėl išliekančios aukštos paklausos vidaus rinkoje (9,9 proc.). Bendrojo kapitalo formavimo dalis visoje BVP struktūroje padidėjo 1,1

procentinio punkto, tačiau atsargų pasikeitimų ir bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo straipsnių augimo tempai buvo lėtesni lyginant su ankstesniais metais (atitinkamai 11,9 ir 9,2 proc.). Dėl aukšto užsienio prekybos intensyvumo didžiausias pagal augimo tempą 2005 metais buvo importo augimas – 16 proc.

Apibendrinant galima teigti, kad šalies bendrosios pridėtinės vertės struktūra išlaidų metodu 2002 – 2005 metais iš esmės nesikeitė. Valdžios sektoriaus išlaidų dalies sumažėjimas bei bendrojo kapitalo formavimo padidėjimas visoje BVP struktūroje rodo efektyvesnę valstybės išlaidų pasiskirstymą ir apsirūpinimo kapitalu augimą. Didėjantis neigiamas šalies prekybos saldo dėl didėjančios paklausos užsienio prekėms ir paslaugoms rodo vidaus vartojimo plėtrą, didėjančias gyventojų pajamas. Tokiems poslinkiams taip pat įtakos turėjo investiciniai procesai ir žaliavų, ypač naftos, brangimas.

Vertinant BVP struktūrą pajamų metodu, galima teigti, kad didžiausią pajamų dalį šioje struktūroje sudarė kompensacija dirbantiems. 2002 – 2005 metais šio elemento santykinė dalis kasmet didėjo. 2005 metais, lyginant su 2002 metais, kompensacija dirbantiems visoje BVP struktūroje padidėjo 1,6 procentinio punkto (vidutiniškai šio elemento dalis BVP rinkos kainomis sudarė 39,6 proc.) (žr. 23 pav.).

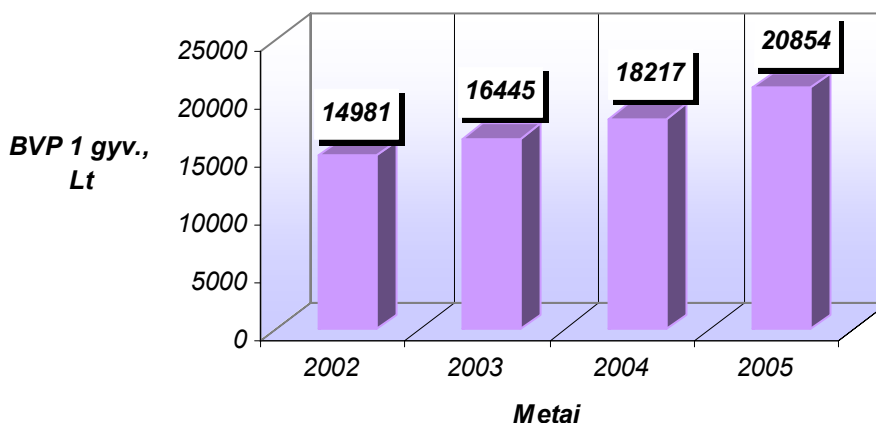
23 pav. Bendrojo vidaus produkto struktūra pajamų metodu 2002 – 2005 metais
(to meto kainomis), proc.

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Tam įtakos turėjo tiek darbo užmokesčio, tiek įnašų socialiniam draudimui didėjimas. Didelę dalį šalies BVP, apskaičiuoto pajamų metodu, sudarė likutinis pelnas⁴⁰ ir mišrios pajamos⁴¹. Šio elemento dalis analizuojamu laikotarpiu BVP struktūroje padidėjo 1,6 procentinio punkto ir vidutiniškai sudarė 37,5 proc. Dėl padidėjusių išmokamų subsidijų iš valstybės biudžeto tam tikroms prekėms ir paslaugoms sumos, subsidijų straipsnis 2002 – 2005 metais padidėjo 1,1 procentinio punkto⁴². 23 paveikslo duomenys rodo, kad 2002 – 2005 metais sumažėjo pagrindinio kapitalo suvartojimo bei gamybos ir importo mokesčių santykinė dalis BVP struktūroje (atitinkamai 1,3 ir 0,9 procentinio punkto), nors šių elementų absoliutiniai dydžiai kasmet ir didėjo.

Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, analizė

Atliekant Lietuvos ekonominės plėtros analizę, svarbu įvertinti BVP, tenkančio 1 gyventojui, dinamiką. Remiantis Lietuvos Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateikiamais duomenimis, galima teigti, kad šis rodiklis 2002 – 2005 metais nuolat didėjo. Lietuvos BVP, tenkančio 1 gyventojui, dinamika 2002 – 2005 metais pateikta 24 paveiksle.

24 pav. Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, dinamika
2002 – 2005 metais, Lt

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Lyginant 2005 metus su 2002 metais, nustatyta, kad šis rodiklis padidėjo 39,2 proc. (žr. 26 priedą). Kai kurių ekonomistų vertinimu, spartų BVP 1 gyventojui augimą galima paaiškinti dideliu atsilikimu nuo Europos šalių išsivystymo lygio, todėl tokius poslinkius sąlygojo natūralūs ir

⁴⁰ Pelnas, gaunamas iš grynosios pridėtinės vertės atėmus kompensaciją darbuotojams bei sumokėtus mokesčius gamybai ir pridėjus gautas subsidijas

⁴¹ Tai nekorporuotų firmų pajamos (pelnas), kurios gaunamos kaip gamybos rezultatas (firmos savininkų šeimos narių ir samdomų darbuotojų pajamos kartu). Jos gaunamos namų ūkių sektoriuje.

⁴² Šio elemento vertė skaičiuojama su minuso ženklu

neišvengiami integracijos procesai. Kiti ekonomistai teigia, kad to priežastys – tiesioginės užsienio investicijos, pastangos didinti pagrindinio kapitalo išteklius, tarptautinių organizacijų parama (Genytė, I., Rojaka, J., 2005, p. 83; Lietuvos ekonomikos augimo veiksniai). Nepaisant spartaus šio rodiklio didėjimo, dar išlieka gana didelis atotrūkis tarp Lietuvoje sukuriama BVP 1 gyventojui ir Europos Sąjungos šio rodiklio vidurkio. 2005 metais jis siekė tik 52 proc. Europos Sąjungos vidurkio (Lietuvos ekonominė apžvalga, 2006 (II)). Norint Lietuvai užimti geresnę poziciją vertinant jos konkurencingumą⁴³ tarptautiniu mastu, reikia didinti šalies įmonių produktyvumą, o konkurencinį pranašumą grįsti ne santykinai pigesnėmis veiklos sąnaudomis, t.y. mažesniu nei Europos Sąjungos senbuvėse darbo užmokesčiu, pigesnėmis žaliavomis ar dar ankstesniais laikais įdiegtomis bazinėmis technologijomis, bet žiniomis ir inovacine veikla.

Siekiant įvertinti Lietuvos pažangą naujųjų Europos Sąjungos šalių kontekste, atliktas BVP, tenkančio 1 gyventojui, dinamikos įvertinimas.

10 lentelė

**Europos Sąjungos šalių bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui
2002 – 2005 metais, perkamosios galios standartais⁴⁴**

<i>BVP 1 gyventojui</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
ES-25	21500	21800	22700	23500
ES-15	23500	23700	24700	25400
Čekija	14600	14900	16000	17300
Estija	10100	10900	12000	14100
Kipras	17800	17500	19100	19900
Latvija	8300	8900	9700	11100
Lenkija	10000	10200	11100	11700
Lietuva	9000	9800	10900	12200
Malta	16300	16000	15900	16300
Slovakija	11000	11300	12000	12900
Slovėnija	16000	16500	18000	18900
Vengrija	12700	13100	13800	14400

Šaltinis: Eurostatas

⁴³ Konkurencingumas visais atvejais yra susijęs su produktyvumu, tačiau produktyvumas parodo ekonomikos būklę trumpalaikėje, o konkurencingumas – ilgalaikėje perspektyvoje

⁴⁴ Perkamosios galios standartas (PGS, *angl. PPS*) – tai bendros Europos Sąjungos šalims narėms pasirinktos dirbtinės valiutos vienetas, su kuriuo apskaičiuojami šalių nacionalinių valiutų perkamosios galios paritetai. Vienas PGS visose šalyse atstovauja tam pačiam prekių ir paslaugų rinkiniui, tačiau kiekvienoje šalyje, atsižvelgiant į kainų lygį, reikia skirtingo nacionalinės valiutos kiekio tam, kad būtų galima nupirkti šį prekių ir paslaugų rinkinį.

Remiantis 10 lentelės duomenimis, galima teigti, jog Kipras pagal šį rodiklį analizuojamu laikotarpiu išliko lyderė tarp naujų Europos Sąjungos narių. Nors pagal didėjimo tempus Baltijos šalys pasiekė gerų rezultatų, tačiau pagal absoliutinį šio rodiklio dydį išlieka mažiausiai pažengusios (išskyrus Estiją). Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje buvo sukurtas mažiausias BVP, tenkantis 1 gyventojui (nagrinėjamu laikotarpiu vidutinė šis rodiklio reikšmė atitinkamai buvo lygi 9500, 10470, 10750 PGS).

Vertinant naujųjų Europos Sąjungos šalių padėtį narių-senbuvų kontekste, galima teigti, kad nei viena iš paskutiniame etape įstojusių šalių pagal šį rodiklį nesiekia ES-15 ar ES-25 vidurkio. Mažiausią atotrūkį tarp ES-25 vidurkio 2005 metais pasiekė Kipras ir Slovėnija, kurių BVP, tenkantis 1 gyventojui, siekė atitinkamai 84,7 ir 80,4 proc. šio vidurkio. Regioniniai skirtumai dar gana dideli ne tik tarp naujų ir ankstesniuose etapuose įstojusių šalių, bet ir tarp pačių naujų Europos Sąjungos narių. Kita vertus, spartesnis mažiau išsivysčiusių regionų BVP augimas leidžia teigti, kad jie pasivys labiau pažengusius regionus pagal šį rodiklį. 10 lentelės duomenys rodo, kad visose šalyse, išskyrus Malta, pasiekta ekonominė pažanga – BVP 1 gyventojui per visą analizuojamą laikotarpį didėjo. Atliekant BVP, tenkančio 1 gyventojui kitimo dinamikos analizę, pastebėta, kad regionuose, kuriuose šis rodiklis yra aukščiausias, gyventojų skaičius auga, o atvykstančiųjų srautas viršija išvykstančiųjų. Ir priešingai, regionai su žemiausiu BVP, tenkančiu 1 gyventojui, praranda gyventojus dėl emigracijos į kitas šalis, o gyventojų skaičius šiose šalyse mažėja.

2.8 Lietuvos ekonominės plėtros daugiakriterinis įvertinimas Baltijos šalių kontekste

Atliekant Lietuvos ekonominio vystymosi analizę bei vertinant jos pasiekimus Latvijos ir Estijos atžvilgiu, svarbu atlikti kompleksinį ekonominės plėtros įvertinimą. Baltijos šalys kartu pradėjo naująją savo ekonomikos gyvavimo etapą dalyvaudamos įvairiose struktūrose, todėl tampa reikšminga atlikti šio regiono makroekonominę situaciją apibūdinančių rodiklių daugiakriterinę analizę⁴⁵.

Daugiakriterinio vertinimo būdas numato sujungti dviejų dydžių sandaugas. Pirmasis dydis – tai nagrinėjamo veiksnio svoris, antrasis – šį veiksnių išreiškiančio rodiklio reikšmė. Šioje analizėje

⁴⁵ Objektvų atsakymą galima gauti šalių dinaminę plėtrą vertinant kompleksiškai, kadangi šis principas leidžia išvengti kai kurių metodologinių trūkumų: remiantis ekspertų vertinimais parenkami vienodi įtraukiamų ekonominės plėtros veiksnių svoriai, rodiklių reikšmės pertvarkomos viena veikimo kryptimi (maksimizuojančia arba minimizuojančia)

pritaikytas tiesioginis įvertinimo būdas, kai svoriai tarp veiksnių paskirstomi vieneto dalimis⁴⁶. Daugiakriterinis vertinimas remiasi septyniais esminiais veiksniais, apibūdinančiais šalių ekonominę plėtrą.

11 lentelėje nurodytų veiksnių svorių reikšmės buvo gautos dviem etapais. Pirmuoju etapu Lietuvos finansų ministerijos ekspertai, laikydamiesi nurodytos (1) formulėje pateiktos sąlygos, vieneto dalimis nurodė kiekvieno veiksnio svorį. Vėliau buvo apskaičiuotas ekspertų nuomonių suderinamumo laipsnis⁴⁷ (Ginevičius, Podvezko, 2004, p. 9). Pradiniai vertinimai nebuvo suderinti, todėl antruoju etapu ekspertai juos apsvarstė ir nustatė kompromisines svorių reikšmes. Šalių ekonominės plėtros veiksniai bei jų svoriai pateikti 11 lentelėje.

Daugiakriterinis kompleksinis vertinimas buvo atliktas dviem būdais: pagal vietų sumą, paprastą pasvertų normalizuotų reikšmių sumą, t.y. SAW metodą. Šalių ekonominės plėtros vertinimo visais metodais pagrindą sudarė metinės rodiklių reikšmės r_{ij} ($i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n$), m – rodiklių skaičius, n – šalių skaičius. Šiuo atveju $m = 7$, $n = 4$.

11 lentelė

Šalių ekonominiai plėtros veiksniai ir jų svoriai

<i>Eil. Nr.</i>	<i>Veiksniai</i>	<i>Svoriai</i>
1.	Bendras metinis vidaus produkto pokytis, proc.	0,15
2.	Pramonės produkcijos metinis augimas, proc.	0,10
3.	Metinis infliacijos pokytis, proc.	0,20
4.	Bendras valstybės biudžeto balansas, proc.	0,15
5.	Vidutinis minimalus darbo užmokestis, eurai	0,10
6.	Nedarbas, proc.	0,15
7.	Eksporto/importo santykis	0,15
Iš viso:		1,0

Šaltinis: sudaryta autorių

⁴⁶ Tokiu atveju galioja sąlyga $\sum_{i=1}^m w_i = 1,02$ (1), čia w_i - i-tojo veiksnio svoris; m – veiksnių skaičius ($i=1, \dots, m$).

⁴⁷ Suderinamumo laipsnį parodo konkordancijos koeficientas W bei jį atitinkanti skirstinio reikšmė χ^2 . Konkordancijos koeficientas W buvo apskaičiuotas pagal formulę: $W = \frac{12S}{r^2(m^3 - m)}$, (2) čia S – rodiklių reikšmių nuokrypių nuo ekspertų rangų bendro vidurkio kvadratų suma; r – ekspertų skaičius, m – rodiklių skaičius. Skirstinio χ^2 reikšmės nustatomos pagal formulę: $\chi^2 = Wr(m-1)$ (3).

Pagal SAW (*Simple Additive Weighting*) metodą rodiklių reikšmės r_{ij} turi būti teigiamosios, todėl visos 27 priede pateiktos reikšmės, kurios turi „–“ ženklą, skaičiuojant buvo pertvarkytos⁴⁸. Daugiakriterinis vertinimas pagal vietų sumą V_j nepriklauso nuo rodiklių svorių w_i ir todėl jis gali būti taikomas pradiniu šalių lyginimo etapu.

Daugiakriterinio vertinimo būdai reikalauja, kad kiekvienas rodiklis kistų viena kryptimi, t.y., kad jis būtų maksimizuojamasis arba minimizuojamasis. Analizuojamu atveju maksimizuojamieji yra šie atitinkamus veiksnus išreiškiantys rodikliai: BVP, pramonės produkcijos metinis augimas, bendras valstybės biudžeto balansas, vidutinis metinis darbo užmokestis ir eksporto bei importo santykis; minimizuojamieji – infliacijos metinis pokytis ir nedarbas. Pagal SAW metodą taikomi tik maksimizuojamieji rodikliai, todėl minimizuojamųjų rodiklių reikšmės pertvarkytos į maksimizuojamuosius⁴⁹. Nagrinėjamos šalies ekonominės plėtros daugiakriterinis vertinimas SAW būdu pirmiausia remiasi pradinių duomenų normalizacija⁵⁰, po to atliekamas pagal formulę:

$$S_j = \sum_{i=1}^m \varpi_i \tilde{r}_{ij}, (j=1, \dots, n), (7)$$

čia S_j - j -osios šalies daugiakriterinis vertinimas SAW metodu.

Baltijos šalių ekonominės plėtros kompleksinio vertinimo 2002 – 2005 metais rodiklių reikšmės pateiktos 19 priede. Šalių įvertinimo rezultatai priklauso ir nuo to, koku metodu remiantis jie buvo nustatyti, todėl apibendrinantis vaizdas gaunamas paėmus jų vidurkį. Baltijos šalių ekonominės plėtros daugiakriterinio vertinimo rezultatai pateikti 12 lentelėje.

⁴⁸ Pagal formulę: $\tilde{r}_{ij} = r_{ij} + \min_j |r_{ij}| + 1$ (4). Mažiausia visų rodiklių neigiamoji reikšmė įgyja reikšmę 1,0.

⁴⁹ Pagal formulę: $\hat{r}_{ij} = \frac{\min_j r_{ij}}{r_{ij}}$ (5). Mažiausioji minimizuojamojo rodiklio reikšmė įgauna didžiausią reikšmę, lygią 1.

⁵⁰ Pagal formulę: $\tilde{r}_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{j=1}^n r_{ij}}$ (6), čia $\tilde{r}_{ij}$ - j -osios šalies i -tojo rodiklio normalizuota reikšmė.

12 lentelė

Baltijos šalių ekonominės plėtros daugiakriterinio vertinimo rezultatai

Metodas	2002 metai						2003 metai					
	Estija		Latvija		Lietuva		Estija		Latvija		Lietuva	
	R ⁵¹	V ⁵²	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V
SAW	0,35	2	0,25	3	0,40	1	0,36	2	0,24	3	0,40	1
Vietų suma	12	1	17	3	13	2	15	2	15,5	3	11,5	1
Iš viso	-	3	-	6	-	3	-	4	-	6	-	2
Vidurkis	-	1,5	-	3	-	1,5	-	2	-	3	-	1
Pokytis (1/vidurkis)	-	0,67	-	0,33	-	0,67	-	0,5	-	0,33	-	1
Metodas	2004 metai						2005 metai					
	Estija		Latvija		Lietuva		Estija		Latvija		Lietuva	
	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V
SAW	0,36	2	0,26	3	0,37	1	0,38	1	0,30	3	0,32	2
Vietų suma	13	1	15	3	14	2	11	1	17	3	14	2
Iš viso	-	3	-	6	-	3	-	2	-	6	-	4
Vidurkis	-	1,5	-	3	-	1,5	-	1	-	3	-	2
Pokytis (1/vidurkis)	-	0,67	-	0,33	-	0,67	-	1	-	0,33	-	0,5

Šaltinis: apskaičiuota autorių

Remiantis atlikto Baltijos šalių ekonominės plėtros daugiakriterinio vertinimo rezultatais, galima teigti, kad pagal vietų sumos metodą Estijos makroekonominiai indikatoriai, nusakantys ekonominę išsivystymą, per visą analizuojamą laikotarpį, išskyrus 2003 metus, buvo geriausi tarp Baltijos šalių; rangų lentelėje Estijos vietų sumos rodiklis užima pirmą vietą (2003 metais – antrą vietą). Lietuvos ekonominė plėtra pagal vietų sumos metodą yra antroje vietoje tarp visų Baltijos šalių, o Latvija pagal šį vertinimą išlieka paskutinėje vietoje per visą analizuojamą laikotarpį.

Analizuojant vertinimo rezultatus, pastebėta, kad pagal SAW kompleksinio skaičiavimo metodiką Lietuva yra pirmoje, Estija – antroje, Latvija – trečioje vietoje. Taigi Baltijos šalių išsidėstymo tvarka dinaminėje eilutėje šiek tiek skiriasi: 2002 ir 2004 metais Lietuva yra lyderė, lyginant su kitomis Baltijos šalimis. Svarios įtakos kompleksinio vertinimo palankiam rezultatui turėjo žemas infliacijos lygis. Be to, šio makroekonominio rodiklio reikšmė turi svarios įtakos bendram rezultatui, todėl šio kriterijaus dydis buvo vienas pagrindinių veiksnių, lėmusių gerą galutinį vertinimą. Šalių ekonominės plėtros dinamika vaizdžiai išryškėja gautus rezultatus pateikus grafiškai.

Įvertinus Baltijos šalių ekonominę plėtrą pagal SAW ir vietų sumos rezultatus, t.y. apskaičiavus jų vidurkį, galima teigti, kad Estija yra pirmoje vietoje, Lietuva – antroje, o Latvija – trečioje vietoje pagal pateiktą rangų lentelę. Estijos SAW rodiklis analizuojamu laikotarpiu kasmet

⁵¹ Reikšmė

⁵² Vieta

Lietuvos ekonominę išsivystymą apibūdinančių makroekonominių rodiklių tyrimas 2002-2005 metais.
Butkutė, J., Martinkutė, A.

kito teigiama linkme, tuo tarpu Lietuvos nuo 2003 metų ėmė mažėti. Tam įtakos turėjo gerėjantys Estijos makroekonominiai rodikliai, lyginant kitų Baltijos valstybių atžvilgiu (BVP augimas, minimalaus darbo užmokesčio didėjimas, nedarbo mažėjimas).

3. LIETUVOS ŪKIO VYSTYMOSI PERSPEKTYVINIS VERTINIMAS

3.1 Pagrindinių makroekonomikos rodiklių prognozavimas

Atlikus Lietuvos pagrindinių makroekonominių rodiklių, nusakančių šalies ekonominę išsivystymo lygį, analizę, galima atlikti šių indikatorių kiekybinius prognostinius vertinimus bei palyginti su ekspertų nuomone. Lietuvos ekonominės plėtros daugiakriterinis vertinimas bei prognozuojami pokyčiai turėtų padėti išskirti pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis būtų galima pateikti svarbiausias šalies ūkio tobulinimo kryptis.

Naudojami ekonominio prognozavimo metodai. Finansų ministerija makroekonominių rodiklių projekcijas rengia vadovaudamasi bendrosios ir dalinės pusiausvyros modeliavimo principais. Projekcijos yra grindžiamos prielaida dėl išankstinių duomenų tikslumo. Taikomi regresinės analizės ir ekonometrinio modeliavimo metodai. Naudojamos ekspertų, dirbusių pagal PHARE projektus, pasiūlytos metodikos. Projekcijos yra derinamos su Lietuvos banko, šakinių ministerijų, Statistikos departamento, mokslinių tyrimų institutų ekspertais.

Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos grindžiamos pastaruoju metu susiformavusiomis ūkio raidos tendencijomis bei ekonominės plėtros prielaidomis.

13 lentelė

Pagrindinių makroekonominių rodiklių projekcijos

	2006 m. projekcija	2007 m. projekcija	2008 m. projekcija	2009 m. projekcija
BVP augimas/Realus BVP augimas, proc.	7,5	7,2	5,3	4,5
Suderinto vartojimo prekių ir paslaugų kainų indekso pokytis (vidutinis metinis), proc.	3,8	4,3	3,9	3,1
Priskaičiuoto darbo užmokesčio augimas/Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio augimas, proc.	17,6	18,4	11,8	7,6
Priskaičiuotas darbo užmokestis augimas/Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis, Lt	1500,2	1776,4	1985,6	2136,2
Nedarbo lygis, proc.	5,6	5,2	5,1	5,1
Vidutinis metinis užimtųjų skaičius, tūkst.	1521	1529	1533	1538
Prekių ir paslaugų balansas/Mokėjimų balanso prekių ir paslaugų balansas, proc. nuo nominalaus BVP	-10,2	-11,5	-11,7	-11,7
Vartojimo augimas/Realus galutinio vartojimo augimas, proc.	12,3	8,7	4,8	4,1
Bendrojo kapitalo formavimo augimas/Realus kapitalo formavimo augimas, proc.	-6,1	6,2	6,9	5,3
Nominalaus BVP augimas, proc.	15,2	12,4	8,9	8,2

Šaltinis: LR finansų ministerija (Ekonominių rodiklių projekcijos sudarytos 2007 03 15)

Remiantis Finansų ministerijos Fiskalinės politikos departamento ekspertų vertinimais, 2006 – 2009⁵³ metais šalies BVP augimo tempai turėtų stabilizuotis (žr. 13 lentelę). 2006 – 2009 metais BVP augimą lems Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir kitos Europos Sąjungos finansinės paramos lėšų panaudojimas. Europos Sąjungos paramos panaudojimo apimčių nukrypimas nuo planų gali pakeisti atitinkamų metų BVP augimą. Šiuo metu yra pagrindas daryti prielaidą, kad dalis 2006 metams numatytos Europos Sąjungos pramos bus panaudota 2007 metais, todėl didės BVP augimas. Prielaidos dėl silpnesnio Europos Sąjungos paramos stimulo 2006 metais yra kompensuotos komercinių bankų prognozuojamu kreditų prieaugiu. Daroma prielaida, kad 2007 – 2013 metų finansinė Europos Sąjungos perspektyva atkartos 2006 metais pasiektas Europos Sąjungos panaudojimo apimtis ir todėl BVP augimas keisis mažai, išliks artimas potencialiam.

BVP augimo projekcijoms ypatingai svarbios komercinių bankų dažnai ir radikaliai keičiamos prognozės dėl kreditų augimo. Atsižvelgiant į tai, kad komerciniai bankai padidino 2006 ir 2007 metų kredito prieaugio prognozes, Finansų ministerija didina 2006 ir 2007 metams projektuojamą BVP augimą. Daroma prielaida, kad kreditų prieaugis sparčiau lėtėti pradės 2008 – 2009 metais. Tuomet prasidės natūralus ciklinis BVP priartėjimas prie potencialaus lygio ir nominalaus fiskalinio deficito padidėjimas.

Pagrindinės išorinės ekonominės aplinkos prielaidos, vykdam Europos Sąjungos fiskalinės priežiūros procedūrą bei siekiant užtikrinti šalių ekonominių rodiklių projekcijų palyginamumą, atitinka Komisijos išorinės aplinkos prielaidų nuostatas.

Vidutinė naftos kaina 2006 metais siekė 63,1 JAV dolerio už barelį. Nors prielaidos dėl naftos kainų dinamikos nėra palankios ūkiui, tikimasi, kad 2006 metais nepanaudotos 2004 ir 2005 metų Europos Sąjungos paramos lėšos bus panaudotos 2006 metais ir kompensuos neigiamą aukštų kuro kainų poveikį. Ekonomikos ir finansų ministrų tarybos nuostata, kad naftos kainų poveikis Europos Sąjungos ūkiui bus minimalus dėl vykdomos ekonominės politikos ir numatytų specialių priemonių, taip pat leidžia tikėtis, kad aukštos naftos kainos nesustabdys Lietuvos eksporto augimo į Europos Sąjungos šalis ir sudarys palankias sąlygas realizuotis 2006 – 2007 metų BVP augimo projekcijoms.

Svarbi 2006 – 2009 metų ūkio rodiklių projekcijų skaičiavimo prielaida – 2005 metų faktinio vidutinio valiutų kurso ir naftos kainų stabilumas: kainos išliks tokios, kokios buvo projekcijų sudarymo metu.

⁵³ Pateikiama 2006 metų projekcija, kadangi analitinėje-tiriamojoje dalyje įvertinta rodiklių dinamika iki 2005 metų

Lietuva vidutinės trukmės laikotarpiu išlaikys spartų ekonomikos augimą: 2006 metais BVP augimas gali siekti 7,5 proc. 2009 metų BVP augimas sumažės iki 4,5 proc. Nominalus BVP augimas veikusiomis kainomis 2006 – 2009 metais vidutiniškai turėtų padidėti 11,58 proc. (žr. 14 lentelę). Ekonomikos aplinkai nutolus nuo prielaidų, 2006 – 2009 metų ekonominių rodiklių projekcijos arba projekcijų perspektyva būtų keičiamos, jeigu komerciniai bankai keis paskolų išdavimo planus.

14 lentelė

BVP ir jo elementų projekcijos

	2006 m. projekcija	2007 m. projekcija	2008 m. Projekcija	2009 m. projekcija
Galutinio vartojimo išlaidos, mln. Lt	68281	77967	84151	90238
nominalaus BVP dalis, proc.	83,3	84,6	83,8	83,1
nominalus augimas, proc.	17,0	14,2	7,9	7,2
Namų ūkių vartojimo išlaidos, mln. Lt	53803	63004	68748	73953
nominalaus BVP dalis, proc.	65,6	68,4	68,5	68,1
Vyriausybės vartojimo išlaidos, mln. Lt	14219	14667	15084	15943
nominalaus BVP dalis, proc.	17,3	15,9	15,0	14,7
Ne pelno institucijų vartojimo išlaidos, mln. Lt	259	295	319	342
nominalaus BVP dalis, proc.	0,3	0,3	0,3	0,3
Bendrojo kapitalo formavimas, mln. Lt	22102	24799	27954	31052
BVP dalis, proc.	27,0	26,9	27,8	28,6
nominalus augimas, proc.	23,9	12,2	12,7	11,1
Prekybos ir paslaugų balansas, mln. Lt	-8392	-10629	-11722	-12700
nominalaus BVP dalis, proc.	-10,2	-11,5	-11,7	-11,7
BVP veikusiomis kainomis, mln. Lt	81991	92137	100383	108589
nominalus augimas, proc.	15,2	12,4	8,9	8,2
BVP 2000 metų kainomis, mln. Lt	71293	76393	80415	84047
realus augimas, proc.	7,5	7,2	5,3	4,5

Šaltinis: LR finansų ministerija (Ekonominių rodiklių projekcijos sudarytos 2007 03 15)

Ekonominės raidos rizikos aspektai. Ekspertų vertinimu, numatomi tiek teigiami, tiek neigiami ekonominės raidos rizikos aspektai. Realus BVP augimą pagyvins technologijos, leidžiančios naftos produktus naudoti ekonomiškiau arba iš dalies jų atsisakyti. Technologinių sprendimų diegimas vyks vidutinės trukmės laikotarpiu, todėl mažai tikėtina, kad atskirų metų BVP augimas būtų paveikiamas išskirtinai.

Europos Sąjungos fondų lėšų panaudojimas yra pakankama priemonė, kompensuojanti BVP augimą lėtinančius veiksnius: didesnes išlaidas už naftą, pajamų netekimą dėl ūkio ciklinio svyravimo bei rekordinės kreditų plėtos. 2007 – 2009 metais aukštų naftos kainų poveikis BVP

augimui būtų papildomai kompensuotas dėl Europos Sąjungos paramos stimulo pagerėjusios ūkio infrastruktūros ir padidėjusių gamybinių pajėgumų.

Infliaciją vidutinės trukmės laikotarpiu gali padidinti spartesnis darbo užmokesčio augimas, akcizų harmonizavimas pagal Europos Sąjungos normas, gamtinių dujų brangimas iki pasaulinio kainų lygio. Įsitvirtinus lūkesčiams apie didelį kainų augimą ir prasidėjus spartesniam darbo užmokesčio augimui galėtų pasikeisti vartotojų elgsena ir padidėti nominalaus BVP augimas.

Kita vertus, neišsipildžius komercinių bankų planams didinti paskolas, sumažėtų BVP atotrūkis nuo gamybos potencialo, infliacija ir įmonių viršpelniai. Tokiu atveju darbo rinkos rodikliai keistųsi mažai, nes Lietuvos darbo rinka vis labiau integruojasi į Europos Sąjungos vieningąją rinką. Komerciniams bankams gali tekti peržiūrėti paskolų išdavimo planus, jeigu realizuotųsi TVF pranešimai dėl „rizikos, kylančios iš (globaliai) didėjančių palūkanų normų, didesnės infliacijos arba greito tarptautinių disbalansų susireguliuavimo“ (IMF Survey, 2006 metai).

Prekių ir paslaugų rinkos. Pastaraisiais metais ūkio augimą skatino vidaus paklausa. Spartus skolinimosi augimas buvo vienas svarbiausių veiksnių, lėmusių investicijų, namų ūkių vartojimo, o kartu ir BVP augimą. 2006 – 2009 metais ir toliau išliks stipri vidaus paklausos įtaka ekonomikos augimui, o teigiamos Lietuvos eksporto rodiklių tendencijos bus išlaikytos. Nominalaus eksporto augimą stimuliuos prekybos su Europos Sąjunga liberalizavimas, pagerinės prekybos sąlygas. Naftos kainų padidėjimas ir naftos produktų gamybos pajėgumų trūkumas pasaulyje sudaro prielaidas „Mažeikių naftai“ gauti geresnes prekybos sąlygas už eksportuojamus naftos produktus.

Vidaus kreditavimo galimybės bei Europos Sąjungos finansinė parama sudarys sąlygas investiciniam procesui aktyvėti. Stiprėjant investuotojų pasitikėjimui ūkio stabilumu, investicijos sudarys vis didesnę BVP dalį. Nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo dalis sieks apie 24 proc. BVP.

Teigiamą įtaką vartojimui nagrinėjamu laikotarpiu turės darbo užmokesčio augimo spartėjimas, mažėjantis nedarbas, atsiveriančios Europos Sąjungos darbo rinkos bei geri vartotojų lūkesčiai dėl ekonomikos plėtos. Galutinio vartojimo išlaidos 2006 – 2009 metais vidutiniškai turėtų augti apie 6,4 proc.

2005 metų užsienio prekybos rezultatai patvirtina, kad Lietuvos ūkis išlieka konkurencingas. Manoma, kad prognozuojamu laikotarpiu Lietuva vis dar turės galimybių plėsti eksporto rinkas bei konkuruoti jau esamose eksporto rinkose. Pramonė, gaminanti eksportuojamą produkciją, išliks ūkio prieaugio tvarumo pagrindu. Bendrą ekonomikos plėtrą parems statybų sektorius. Suaktyvėjęs vartojimas sudarys sąlygas augti didmeninei ir mažmeninei prekybai.

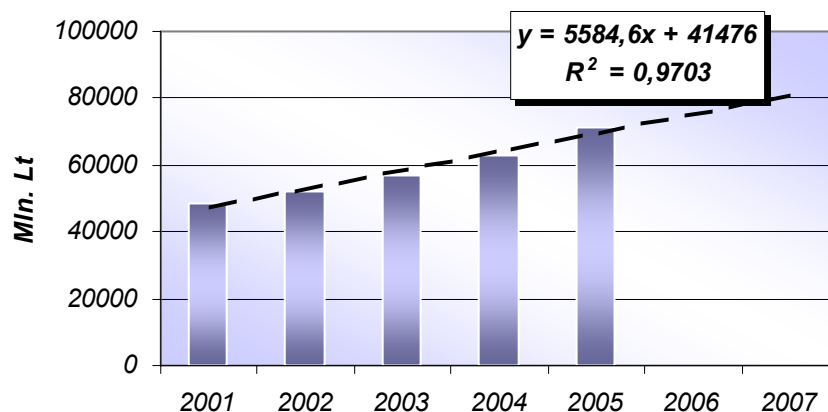
Vartotojų kainos. Lietuvos valiutų valdyba užtikrina, kad vidutinė daugiamečių infliacija išliks artima euro zonos infliacijai. Po infliacijos spartėjimo laikotarpio, stabilizavusis naftos ir dujų kainoms bei pasibaigus akcizų harmonizavimui pagal Europos Sąjungos normas, Lietuvos infliacija vėl sumažės iki euro zonos lygio.

Infliacijos spartėjimas pasireiškia tose vartojimo prekių ir paslaugų grupėse, kurios yra silpniau veikiamos konkurencijos. Maisto produktų ir transporto paslaugų paklausa yra kainoms neelastinga, todėl kainų padidėjimas yra efektyvus šių sektorių finansinių rodiklių gerinimo būdas. Infliacijos spartėjimą sukelia netobulos ir ribotos konkurencijos sektorių siekis didesnių kainų pagalba dalį padidėjusių vartotojų pajamų panaudoti įmonių finansiniams rodikliams gerinti.

Darbo rinka. Pasitikėjimas makroekonominiu stabilumu paskatino privačias investicijas ir vartojimą, todėl 2002 – 2005 metais užimtųjų skaičius žymiai padidėjo. Daroma prielaida, kad emigracija nesutrukdyt didėti užimtųjų skaičiui Lietuvoje ir toliau gerins Lietuvos mokėjimų balanso einamąją sąskaitą. Situacija darbo rinkoje 2006 – 2009 metais turėtų toliau gerėti. Darbo jėgos paklausos didėjimas, augantis produktyvumas, minimalios mėnesinės algos didinimas, gerėjantys ūkio dalyvių lūkesčiai ir kainų konvergencija tapus Europos Sąjungos šalimi nare turės įtakos darbo užmokesčio pokyčiams. Numatoma, kad 2004 metais prasidėjusios tendencijos tęsis – vidutinis mėnesinis darbo užmokestis šalyje augs. Prognozuojama, kad vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis išaugs 2009 metais iki 2136,2 Lt. Užimtumo didėjimą paskatins ir Europos Sąjungos finansinė parama. Užimtųjų skaičius didės visą nagrinėjamą laikotarpį ir vis labiau prisidės prie gamybos augimo.

Darbo jėgos persikvalifikavimas iš žemo produktyvumo sektorių į aukštesnio produktyvumo sektorių vidutinės trukmės laikotarpiu taps svarbiu BVP augimo veiksnium, galinčiu apsaugoti nuo darbo jėgos trūkumo. Dėl augančios darbo jėgos paklausos nedarbo lygis šalyje mažės nuo 8,3 proc. (užimtumo tyrimo duomenimis) 2005 metais iki 5,1 proc. 2009 metais.

Atliekant perspektyvinį vertinimą kiekybiniu aspektu, prognostiniai skaičiavimai (taikant trendo funkciją) atlikti pagrindiniams absoliutines reikšmes turintiems makroekonominiams rodikliams. Šiuo atveju, vertinant BVP apimtį ir užimtųjų skaičių, atsiribojama nuo kitų veiksnių (įvairių rizikos faktorių, kokybinių pokyčių ir pan.), išskyrus laiko funkciją, t.y. būsimos reikšmės skaičiuojamos atsižvelgiant į turimas reikšmes dinaminėje eilutėje. 25 paveiksle pateiktas BVP dinamikos prognostinis vertinimas.

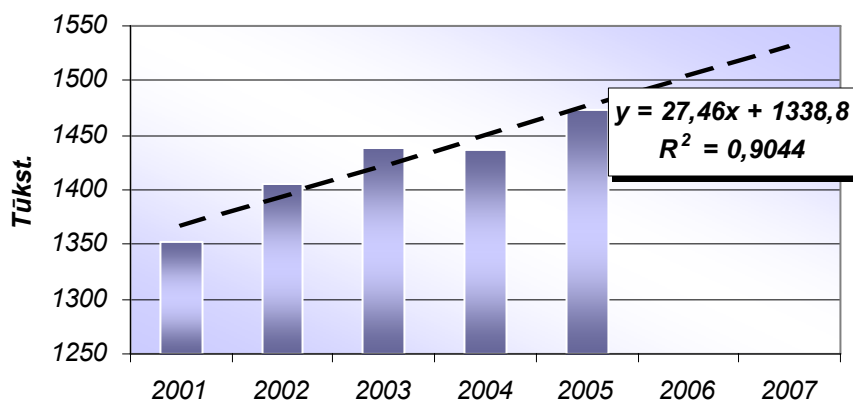

25 pav. BVP prognozė 2006 – 2007 metams, mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autorių

Remiantis regresijos funkcijos apskaičiavimais, galima teigti, kad iki 2007 metų šalies BVP turėtų išaugti iki 82369 mln. Lt. Determinacijos koeficientas rodo, kad laiko veiksnys šiuo atveju lemia 97,03 proc. BVP variacijos.

Pagal atliktą užimtųjų skaičiaus prognozavimą (žr. 26 pav.) matyti, kad šis rodiklis taip pat turi tendenciją didėti ir iki 2007 metų išaugti iki 1529 tūkst. Determinacijos koeficientas rodo, kad tarp šio makroekonominio rodiklio ir laiko taip pat yra stipri tarpusavio priklausomybė: laikas lemia 90,44 proc. užimtųjų sk. variacijos.

26 pav. Užimtųjų skaičiaus prognozė 2006 – 2007 metams, tūkst.

Šaltinis: sudaryta autorių

Apibendrinant atliktus prognostinius paskaičiavimus, galima teigti, kad labiausiai ekspertų vertinimo nuomonė nesutampa su kiekybiniu metodu atlikto skaičiavimo reikšmėmis dėl 2007 metų

BVP apimties. 15 lentelėje pateiktas BVP ir užimtųjų sk. kiekybinio prognozavimo rezultatų palyginimas su kokybiniu vertinimu 2006 – 2007 metams.

15 lentelė

**BVP ir užimtųjų skaičiaus kiekybinio prognozavimo rezultatų palyginimas su kokybiniu
vertinimu 2006 – 2007 metams**

<i>Rodiklis/Metai</i>	<i>Prognozuojamų metų eilės numeris</i>	<i>Prognozuojama reikšmė</i>	<i>Skirtumas, lyginant su ekspertų vertinimu⁵⁴</i>
<i>BVP veikusiomis kainomis, mln. Lt</i>			
2006 metai	1	76785	-776
2007 metai	2	82369	-2197
<i>Užimtųjų sk., tūkst.</i>			
2006 metai	1	1501	-20
2007 metai	2	1529	0

Šaltinis: sudaryta autorių

Atlikti skaičiavimai rodo, kad pagal regresijos lygtį apskaičiuota užimtųjų skaičiaus reikšmė 2007 metams visiškai sutampa su ekspertų įvertinimu. Tendencijos, išryškėjusios atlikus prognostinius paskaičiavimus, leidžia manyti, kad šalies ekonomika 2006 – 2007 metais turėtų toliau didėti: turėtų augti sukuriamą pridėtinę vertę bei mažėti nedarbo lygis. Pastarojo sumažėjimas turėtų sumažinti ir valstybės patiriamus nuostolius dėl nedarbo.

3.2 Ekonomikos augimo tobulinimo kryptys

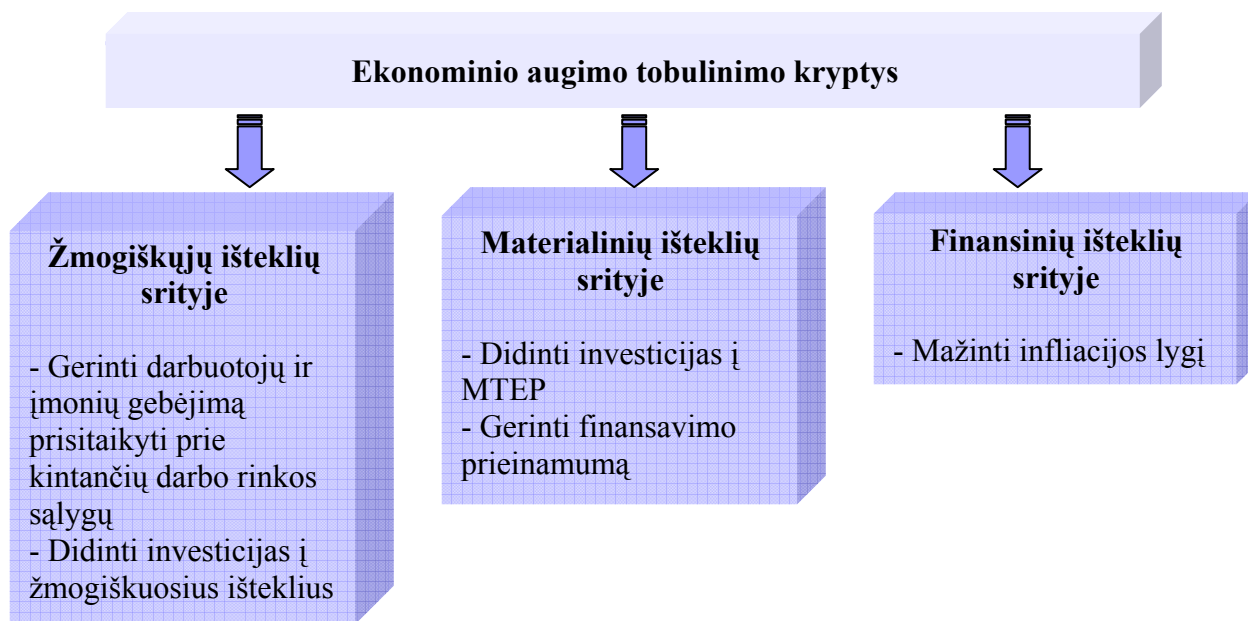
Atlikus šalies ekonominę vystymąsi indikuojančių rodiklių analizę ir atlikus perspektyvinį vertinimą, numatomos ekonominio augimo tobulinimo kryptys žmogiškųjų, materialinių ir finansinių išteklių srityse.

Siekiant išlaikyti spartų šalies ūkio augimą ilguoju laikotarpiu, svarbu numatyti strategiją, kurioje būtų detalai ir konkrečiai numatyti strategijos įgyvendinimo veiksmai ir priemonės. Šiame darbe pateikiama trumpa veiksmų programa, sudaryta atsižvelgiant į esamą situaciją. Spartus šalies ūkio augimas analizuojamu laikotarpiu daugiau priklausė nuo augančio vidaus vartojimo, ir tai rodo ribotą šalies ilgalaikio augimo potencialą. Todėl Lietuvoje reikia toliau plėtoti tinkamą ilgalaikio ūkio augimo pagrindą, susijusį su jo konkurencingumu tarptautinėse rinkose. Kita vertus, Lietuvos,

⁵⁴ Iš kiekybiniu vertinimu gautos reikšmės atimama ekspertinio vertinimo reikšmė

kaip mažos ir atviros ekonomikos, neturinčios didelių nuosavų gamtinių, energetinių ir kitų išteklių, plėtra ateityje vis labiau priklausys nuo žmogiškųjų išteklių.

27 paveiksle pateikiamos ekonominio augimo tobulinimo kryptys, kurioms numatomos esminės įgyvendinimo nuostatos.

27 pav. Galimos ekonominio augimo tobulinimo kryptys

Šaltinis: sudaryta autorių

Gerinti darbuotojų ir įmonių gebėjimą prisitaikyti prie kintančių darbo rinkos sąlygų. Atsižvelgiant į nuolat didėjančią globalizacijos poveikį, nuolatinį naujų technologijų diegimą, turi būti stiprinami žmogiškieji gebėjimai dirbti teikiant atitinkamą paramą darbdaviams ir migruojantiems darbuotojams. Galėtų būtų panaudojamos šios priemonės:

- Skatinti lankstumą kartu su užimtumo garantijomis ir mažinti darbo rinkos susiskaidymą, tinkamai atsižvelgiant į socialinių partnerių vaidmenį.
- Užtikrinti užimtumui palankius darbo sąnaudų pokyčius ir darbo užmokesčio nustatymo mechanizmus.

Daugiausia turėtų būti orientuojamasi į veiksmus, skatinančius įmonių investicijas į žmogiškuosius išteklius, taikant mokymosi visą gyvenimą strategiją ir sistemas, suteikiančias darbuotojams, visų pirma, nekvalifikuotiems ir vyresnio amžiaus darbuotojams, būtinų įgūdžių, kurie leistų prisitaikyti prie žiniomis grįstos ekonomikos. Siekiant pasinaudoti naujų technologijų teikiamomis galimybėmis, taip pat reikėtų siekti suteikti ir skleisti žinias apie naujoviškas ir

lanksčias darbo organizavimo formas, įskaitant nuotolinį darbą, darbuotojų sveikatos ir saugos gerinimą, našumo ir darbo bei šeimos gyvenimo suderinamumo didinimą.

Didinti investicijas į žmogiškuosius išteklius. Dėl nepakankamų aktyvių gyventojų igūdžių bei jų nesuderinamumo su darbo rinka, kyla problemų siekiant mažinti struktūrinio nedarbo lygį. Siekiant geresnių užimtumo galimybių visų amžių grupių aktyviems gyventojams ir aukštesnio darbo našumo bei kokybės, būtina didinti investicijas į žmogiškąjį kapitalą bei parengti ir įgyvendinti veiksmingas nacionalines mokymosi visą gyvenimą strategijas asmenų, įmonių ir viso ūkio labui. Plėtojant ir didinant investicijas į žmogiškąjį kapitalą, pritaikyti švietimo ir mokymo sistemas prie naujų kompetencijos reikalavimų. Darbo rinkos mokymo reformas, skirtas pritraukti daugiau žmonių į užimtumo sritį ir didinti darbuotojų bei įmonių lankstumą, būtina derinti su švietimo ir mokymo sistemų reformomis. Reikėtų teikti pirmenybę šioms sritims:

- Didinti ir gerinti investicijas į žmogiškąjį kapitalą, įskaitant atitinkamų paskatų ir sąnaudų paskirstymo mechanizmą sukūrimą įmonėms, valstybės institucijoms ir privatiems asmenims.
- Remti nuoseklias mokymosi visą gyvenimą strategijas, ypatingą dėmesį skiriant žinių ekonomikai reikalingų igūdžių poreikiams tenkinti, įskaitant švietimo ir mokymo paramą kurti regionų ir miestų partnerystei. Ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas socialiai remtinų žmonių grupių poreikiams tenkinti.

Didinti investicijas į MTEP. Įmonių konkurencingumas priklauso nuo jų gebėjimo greičiau pasiūlyti rinkai naujas žinias. Šiuos gebėjimus stiprina viešojo sektoriaus parama MTEP. Mokslinių tyrimo rezultatų nuosavybė ir poreikis tam tikruose mokslinių tyrimų sektoriuose kartais pateisina vyriausybės paramą MTEP.

MTEP veikla turi būti sukoncentruota geografiniu požiūriu. MTEP mažiau išsivysčiusiose šalyse (į šią grupę įeina ir Lietuva) turėtų būti plėtojama aplink jau esamus pavyzdinius mokslinių tyrimų centrus ir vengti nepagrįsto išteklių teritorinio išsibarstymo.

Veiksmai šios krypties srityje turėtų būti suderinti su Europos Sąjungos MTEP politika ir konkrečių regionų poreikiais. Metodine prasme jie turėtų būti grindžiami logišku analitiniu požiūriu, pavyzdžiui, tokių rodiklių, kaip patentai ir žmogiškieji ištekliai naudojimu MTEP, privačių ir valstybinių mokslinių tyrimų institucijų išsidėstymu ir naujoviško verslo įmonių grupių buvimu.

MTEP srityje galima būtų įgyvendinti šias priemones:

- Stiprinti verslo įmonių savitarpio bendradarbiavimą ir bendradarbiavimą tarp verslo bei valstybinių mokslinių tyrimų (aukštojo mokslo) institucijų.

- Remti MTEP veiklą mažoms ir vidutinėms įmonėms ir suteikti galimybę joms naudotis valstybės fiksuojamų mokslinių tyrimų institucijų teikiamomis MTEP paslaugomis.
- Remti regionines tarpvalstybines ir tarptautines iniciatyvas, skirtas stiprinti bendradarbiavimą mokslinių tyrimų srityje ir gebėjimų stiprinimą prioritetinėse Europos Sąjungos mokslinių tyrimų politikos srityse.

Parama pateiktoms priemonėms turėtų būti siekiama plėtoti visapusišką kuriamų ir jau veikiančių mokslinių tyrimų centrų potencialą ir didinti investicijas į žmogiškąjį kapitalą.

Gerinti finansavimo prieinamumą. Siekiant ekonomikos augimo, svarbu užtikrinti, kad verslo subjektams labiau vertėtų investuoti į prekių ir paslaugų plėtojimą bei gamybą. Šiame kontekste finansinio kapitalo prieinamumas tampa kliūtimi. Sąlygų gerinimas svarbus tiek MTEP veiklai, tiek naujoms įmonėms. Todėl reikėtų plėtoti su naujovių diegimo veikla susijusios rizikos kapitalo rinkas bei kurti geresnę teisinio reguliavimo aplinką, sudarančią geresnes sąlygas verslumui.

Tokio pobūdžio programos galėtų būti įgyvendinamos glaudžiai bendradarbiaujant su Europos investicijų fondu, siekiant išplėtoti finansinius išteklius srityse, kuriose verslumas susiduria su įvairiais trukdžiais dėl rinkos nepakankamumo. Remiantis šiais principais, būtų galimi tokie veiksmai:

- Remti ne dotacijų finansines priemones, t.y. teikti paskolas, finansuoti subordinuotas paskolas, teikti konvertuojamas finansines priemones ir rizikos kapitalą. Dotacijos turėtų būti naudojamos sukurti ir išlaikyti infrastruktūrą, palengvinančią finansų prieinamumą (pavyzdžiui, technologijų perdavimo biurai, inkubatoriai, inovacijų finansavimo tinklai, parengtos investicijų programos).
- Įtraukti ypatingų poreikių grupes, tokias kaip jaunimas ar moterys verslininkės, asmenis iš nepalankesnes sąlygas turinčių grupių.

Mažinti infliacijos lygį. Analizuojant infliacijos priežastis ir jos mažinimo priemones, dažniausiai apsiribojama paviršutiniška vartotojų krepšelio sudėtinių dalių analize. Netiriama ir tai, kodėl įmonės vengia kelti savo prekių kainas, nors jau kuris laikas didėja svarbūs gamybos sąnaudų elementai. Siekiant infliacijos tempų sumažėjimo, turėtų būti įvertinti veiksniai, slopinantys produktų ir paslaugų kainų lankstumą bei sukurti efektyvias priemones pažinti infliacijos inertiškumo problemą.

Sudėtingiausia problema išlieka parenkant instrumentus energetinių išteklių kainų srityje. Artimiausiu metu turėtų dar pabrangti gamtinės dujos ir šildymas, yra visiškas pasaulinės naftos rinkos neapibrėžtumas. Didesnis dėmesys turėtų būti skirtas alternatyviosios energetikos panaudojimui. Tokiu būdu būtų galima ne tik sumažinti naftos produktų importą, bet ir siekti subalansuotos plėtros.

Teoriškai infliacijos lūkesčius Lietuvoje gali netiesiogiai formuoti Europos centrinio banko siekiamos infliacijos orientyras (ne daugiau kaip 2 proc. per metus), tačiau Lietuvos ūkio subjektams jis yra pernelyg „tolimas“ ir heterogeniškas (Lietuvos makroekonomikos apžvalga 2006 (1), p. 20).

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Išanalizavus ekonominio išsivystymo koncepcijos pagrindinius principus, galima teigti, kad įvairių ekonominio augimo teorijų pagrindu yra suformuota integruota šalies pažangos rodiklių sistema. Priklausomai nuo pasirinktų prioritetų, ekonominis vystymasis yra sąlygojamas žmogiškųjų, materialinių ir finansinių išteklių panaudojimo.

Tradiciniai ekonominės plėtros modeliai bei makroekonominiai rodikliai neįvertina visų priemonių, kuriomis būtų galima įgyvendinti ilgalaikį ekonomikos augimą. Darnaus vystymosi samprata įvertina visų veiksnių – ekonominių, socialinių ir ekologinių – reikšmingumą ir jų optimalų panaudojimą, siekiant maksimizuoti turimus išteklius.

Atlikus Lietuvos ekonominę išsivystymo lygį indikuojančių makroekonominių rodiklių tyrimą, galima pateikti šias išvadas:

Situacija šalies darbo rinkoje kito teigiama linkme: užimtumas Lietuvoje 2002 – 2005 metais padidėjo 2,3 procentinio punkto, o nedarbo lygis sumažėjo 5,5 procentinio punkto. Nedarbo lygį sumažinti padėjo darbo rinkos reguliavimo priemonių įgyvendinimas, įdiegti nauji paramos naujoms darbo vietoms kurti mechanizmai, aktyvių gyventojų emigracijos srautas, pagerėjusios verslo sąlygos, pasikeitęs užimtųjų gyventojų pasiskirstymas pagal ekonominės veiklos rūšis. Struktūrinis nedarbo lygis yra artimas natūraliam nedarbo lygiui.

Didžiausius nedarbo nuostolius Baltijos šalyse analizuojamu laikotarpiu patyrė Lietuva (11722 mln. EUR), kadangi 2002 – 2005 metais nedarbo lygis šalyje buvo aukščiausias, lyginant su Latvija ir Estija. Remiantis statistinių rodiklių skaičiavimais, galima teigti, kad egzistuoja labai glaudus ryšys tarp nedarbo lygio ir ekonomikos augimo.

Įvertinus ŽSRI dinamiką priklausomai nuo pasirinktų socialinio vystymosi rodiklių, galima teigti, kad šalies pajamos yra efektyviau transformuojamos į tokias socialines galimybes kaip švietimas ar informacinės visuomenės kūrimas nei skurdo mažinimą.

Vidutinis infliacijos tempas šalyje 2002 – 2005 metais buvo lygus 0,9 proc. Analizuojamu laikotarpiu ekonomikos augimas vyko tiek infliacinėmis, tiek defliacinėmis sąlygomis. Defliacinėms sąlygoms susidaryti įtakos turėjo pasiūlos ir paklausos struktūrinis išsibalansavimas bei į kainų stabilumo siekimą orientuota pinigų politika. Nuo 2004 metų žymiai padidėjusiam kainų lygiui didžiausios įtakos turėjo įstojimas į Europos Sąjungą, pasaulinėje rinkoje pakilusios naftos ir jos produktų kainos.

Lietuvos Respublikos mokėjimų balanso pagrindinių straipsnių analizė rodo, kad šalis susiduria su mokėjimų balanso deficito problema. Einamosios sąskaitos deficitą lėmė šie veiksniai: didelis vartojimo augimas, kuris pralenkia šalyje sukurtų pajamų augimo lygį ir mažina taupymą; išaugęs investicijų poreikis.

Regresinės – koreliacinės analizės rezultatai rodo, kad tiek tiesioginės užsienio investicijos, tiek eksportas tiesiogiai susiję su ekonomikos augimu, t.y. tarptautinių ekonominių santykių palaikymas pagal šiuos vertinimo kriterijus daro tiesioginį poveikį šalies BVP augimui.

Šalies BVP 1 gyventojui analizuojamu laikotarpiu padidėjo 39,2 proc. Spartų šio indikatorius augimą labiausiai lėmė didelis atsilikimas nuo Europos šalių išsivystymo lygio, padidėjęs tiesioginių užsienio investicijų srautas, išaugęs vartojimas, tarptautinių organizacijų parama. Nepaisant spartaus šio rodiklio didėjimo, išlieka gana didelis atotrūkis tarp Lietuvoje sukuriama BVP 1 gyventojui ir šio rodiklio vidurkio Europos Sąjungoje.

Įvertinus Baltijos šalių ekonominę plėtrą pagal SAW ir vietų sumos rezultatus, t.y. apskaičiavus jų vidurkį, galima teigti, kad Estija pirmauja pagal apskaičiuotą ekonominės plėtros veiksmų bei jų parinktų svorių įtaką, Lietuva lieka antroje vietoje pagal pateiktą rangų lentelę, o Latvija – trečioje vietoje.

Tendencijos, išryškėjusios atlikus prognostinius paskaičiavimus, leidžia manyti, kad šalies ekonomika turėtų ir toliau kisti teigiama linkme: turėtų augti sukuriama pridėtinė vertė bei didėti užimtųjų skaičius. Realus BVP augimą pagyvins technologijos ir alternatyvių išteklių racionali panaudojimas. Ekspertų manymu, Europos Sąjungos fondų lėšų panaudojimas yra pakankama priemonė, kompensuojanti BVP augimą lėtinančius veiksnius: didesnes išlaidas už kurą, pajamų netekimą dėl ūkio ciklinių svyravimų bei rekordinės kreditų plėtros.

Šalies ekonominio vystymosi tobulinimo kryptį strategija turėtų būti paremta šiomis kryptimis: gerinant darbuotojų ir įmonių gebėjimą prisitaikyti prie kintančių darbo rinkos sąlygų didinant investicijas į žmogiškuosius išteklius ir MTEP, gerinant finansavimo prieinamumą, mažinant infliacijos lygį.

Atlikus kompleksinį tyrimą, galima teigti, kad tyrimo pradžioje iškelta hipotezė sąlyginai patvirtinta: remiantis statistiniais metodais ir ekspertų vertinimais, analizuojamu laikotarpiu tiesioginės užsienio investicijos turėjo didžiausią įtaką ekonominiam šalies augimui.

Atlikus Lietuvos ekonominę augimą apibūdinančių makroekonominių rodiklių tyrimą 2002 – 2005 metais, galima teikti šiuos siūlymus:

Lietuva, norėdama pasiekti ilgalaikį ekonomikos augimą ekonomine, socialine, technologine prasmėmis, turėtų rinktis instrumentus, padedančius kryptingai tobulinti ekonominių išteklių panaudojimą ir įvairių alternatyvų svarstymą. Sukurtas modelis turėtų būti pagrįstas aiškiai suformuluotais ilgalaikiais tikslais, kurie padėtų augimo pasekmes pajusti visiems visuomenės sluoksniams.

Stiprėjančios infliacijos lūkesčius būtų galima sumažinti nuoseklia kainų stabilizavimo politika. Lietuvoje turėtų būti sureguliuotas kainų lankstumas, kuriam didelį poveikį turi darbo užmokesčio santykinė dalis prekės savikainoje. Darbo užmokestis palaipsniui galėtų būti fiksuojamas vieneriems ar keleriems metams.

Norint sustabdyti mokslinio potencialo mažėjimą ir pritraukti jaunimą į tam tikras mokslo kryptis, būtina keisti mokslo darbuotojų ir dėstytojų darbo apmokėjimą. Suregulius šių subjektų darbo užmokestį ir aprūpinus juos šiuolaikiška tyrimų įranga, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros įgyvendinimo veiksmų programa pasiektų geresnių rezultatų. Taip pat turėtų būti panaudojami biudžetinio finansavimo svertai privataus ir valstybinio sektorių sąveikai gerinti.

Lietuvos Statistikos departamentas turėtų atlikti darnų vystymąsi indikuojančių rodiklių paskaičiavimus. Šiuo metu negalima atlikti detalios lyginamosios analizės, kuri padėtų įvertinti ekonominių išteklių panaudojimo rezultatyvumą siekiant subalansuotos plėtros, ir priimti tinkamus sprendimus šioje srityje. Todėl labai svarbu kurti ir tobulinti šiuos rodiklius.

LITERATŪRA

1. Andolfatto, D. (2005). *Macroeconomic Theory and Policy*.
2. Bagdanavičius, J. (2005). *Socialinės sferos sociologija: teorinis-metodologinis aspektas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
3. Baker, St., A. (1990). *An Introduction to International Economics*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich.
4. Barrow, M. (2006). *Statistics for Economics, Accounting and Business Studies*. UK: Prentice-Hall.
5. Bartosevičienė, V. (2003). *Ekonominė statistika*. Kaunas: Technologija.
6. Beržinskienė, D., Martinkus, D. (2001). Nedarbas ir ekonominės bei socialinės jo pasekmės. *Inžinerinė ekonomika*, 2 (22). Kaunas: Technologija.
7. Bivainis, J. (2001). Lyginamieji Lietuvos ekonomikos raidos vertinimai. *Ekonomika*, 54. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
8. Bronfenbrenner, M., Cichel, W., Gardner, W. (1990). *Macroeconomics*. Boston: Houghton Mifflin Company.
9. Cirulytė, R. (2004). Tiesioginių užsienio investicijų tyrimai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
10. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2004). *Statistika ir jos taikymai II*. Vilnius: TEV leidykla.
11. Čiburienė, J. (2005). *Lietuvos ekonominio augimo veiksniai eurointegracijos sąlygomis. Daktaro disertacijos santrauka*. Kauno technologijos universitetas, Kaunas.
12. Čiegis, R. (2006). Darnus vystymasis ir ekonomika. *Ekonomika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 25. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
13. Čiegis, R., Čiegis, R. (2003). The Use of Indicators in the Management of Society Sustainable Development. *Ekonomika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
14. Čiočyte, O. (2006). Baltijos šalių einamosios sąskaitos deficito pokyčiai ir tvarumo problema. *Lietuvos ekonomikos apžvalga*, 2006, II. Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
15. Dapkus, M. (2002). Ekonomikos stabilizavimas defliacinės ekonominės kultūros sąlygomis. *Ekonomika ir vadyba – 2002*, 1. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.

16. Dapkus, M. (2003). Ekonominė kultūros transformacijos: ekonomika defliacijos sąlygomis. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 25. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
17. Darškuvienė, V., Kačergiūtė, A. (2004). Foreign direct investment trends in Lithuania. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 31. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
18. Daujotis, V. (2002). *Lietuvos mokslo politika Europos kontekste*. Vilnius: Justitia.
19. Davulis, G. (2003). *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
20. Eckert, R. D., Leftwich, R. H. (1998). *The Price System and Resource Allocation*. USA: The Dryden Press.
21. Ehrenberg, R. G., Smith, R., S. (2005). *Modern Labour Economics: Theory and Public Policy*. USA: Pearson Addison Wesley.
22. *Ekonomikos terminai ir sąvokos* (1999). Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
23. Europos Sąjungos šalių pagrindiniai ekonominiai rodikliai (2006). *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2006 (II). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
24. Fischer, St., Dornheseh, R., Schmalensee (1988). *Introduction to Macroeconomics*. New York.
25. Freitakas, E., Šinkūnienė, K. (2006). Lietuvos makroekonominių rodiklių atitiktis Maastrichto sutarties kriterijams ir jų prognozė. *Inžinerinė ekonomika*, 4(35).
26. Gapšys, V., A., Martinonis, J. (2004). Apdirbamoji gamyba – pagrindinė Lietuvos ūkio šaka. *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2004 (II). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
27. Genytė, I., Rojaka, J., (2005). Lietuvos ekonomikos augimo veiksniai 1995 – 2004 metais. *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2005 (II). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
28. Gineitienė, Z., Korsakaitė, D., Kučinskienė, N., Tamulevičius, J. (2003). *Verslas*. Vilnius: Rosma.
29. Ginevičiaus, R., Bivainis, J., Melnikas, B., Paliulis, N. Ir kt. (2005). *Šiuolaikinis verslas: tobulinimo prioritetai*. Vilnius: Technika.
30. Ginevičiaus, R., Butkevičiaus, A., Podvezko, V. (2005). Naujų Europos Sąjungos šalių ekonominės plėtros dugiakriterinis įvertinimas. *Verslas: teorija ir praktika*, 2. Vilnius: Technika.

31. Ginevičius, R., Podvezko, V. (2004). Assessing the Accuracy of Expert Methods. *Engineering Economics*, No 5 (40). Kaunas: Technologija.
32. Griškevičienė, D. (2006). *Žmonių išteklių valdymas šalies ūkyje ir transporto sektoriuje*. Vilnius: Technika.
33. Gurėjevas, S. (2004). Lietuvos ekonomikos augimas ir makroekonominis stabilumas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Hailstones, Th. J., Mastrianna, F. V. (1992). *Basic Economics*. USA: South-Western Publishing Co.
35. Henry, J., Mayle, D. (2002). *Managing Innovation and Change*. Surrey: Biddles, Ltd.
36. Husted, S., Melvin, M. (2007). *International Economics*. USA: Pearson Education, Inc.
37. Ivlinas, S. T. (1991). *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Mintis
38. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Stepanovas, A., Šečkutė, L., Zaicev, S. (2005). *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Eugrimas.
39. Jančiauskas, E. E. (2006). *Žmogiškųjų išteklių vadyba*. Vilnius: VVAM.
40. Jasinskienė, S. (2002). Lietuvos ir kitų valstybių kandidačių ekonomikos augimo perspektyvos. *Verslas, vadyba ir studijos* 2002. Vilnius: Technika.
41. Jėčiuvienė, M. (2003). Nacionalinio ekonominio saugumo lygio vertinimo ir valdymo aspektai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 29. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
42. Kasperavičius, R., Šliogerienė, R. (2006). Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos. *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2006 (II). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
43. Kazlauskas, A., Misinas, A. (2004). Bendrieji Lietuvos ūkio raidos rodikliai. *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2004 (I). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
44. Kazlauskas, A., Miškinis, G., Žvirblienė, A. (2003). Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2003 (II). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
45. Kazlauskienė, A., Rinkevičius, L. (2006). Lithuanian „Brain Drain“ causes: Push and Pull Factors. *Inžinerinė ekonomika*, 1(46).
46. Kėdaitienė, A. (2004). Tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvos ūkį. *Lietuvos ekonomikos pažvalga*, 2004/1. Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas.

47. *Lietuvos 2007–2013 metų Europos sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo strategija* (2006). Vilnius.
48. *Lietuvos banko metų ataskaita*, 2005. Vilnius: „Baltijos kopija”.
49. *Lietuvos ekonomikos tyrimas 2006/2007*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas.
50. Lipsey, R., G., Harbury, C. (1990). *First Principles of Economics*. London: The Bath Press.
51. Lukoševičius, V., Stankevičius, P. (2002). *Teorinė ekonomika II d. V.*, Vilniaus pedagoginis universitetas.
52. Lydeka, Z. (2001). *Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai*. Kaunas.
53. Martinkus, B. (2003). *Darbo procesų valdymas*. VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
54. Martinkus, B., Beržinskienė, D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*. Kaunas: Technologija.
55. Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė, A. (2003). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas: Technologija.
56. Martinkus, B., Sakalas, A., Savanevičienė, A. (2006). *Darbo išteklių ekonomika ir valdymas*. Kaunas: Technologija.
57. Martinkus, B., Žilinskas, V. (2001). *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
58. Mason, R. D., Lind, D. A. (1990). *Statistical Techniques in Business and Economics*. Boston: Irwin.
59. McConnell, C. R., Brue, S. L. (1999). *Economics: Principles, Problems and Policies*. New York: McGraw-Hill.
60. Miles, D., Scott, A. (2002). *Macroeconomics: Understanding the Wealth of Nations*. New York: JohnWiley&Sons.
61. Mishkin, F. S. (1995). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. New York: Happer Colins College Publishers.
62. Mrazauskienė, B., Kazlauskienė, A. (2002). *Darbo jėgos problemos globalizacijos sąlygomis. Ekonomika ir vadyba – 2002*. Kaunas: leidykla.
63. Pagirskienė, Z. (2003). *Ekonomikos teorija*. Vilnius.
64. Pass, Ch., Lowes, B., Davies, L. (1997). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Baltijos biznesas.
65. Paulavičius, K.B. (2002). *Darbo rinka*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
66. Petkevičiūtė, N., Svirskaitė, I. (2001). *Ekonominis vystymasis ir žmogaus socialinė raida. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 17. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

67. Pocius, A., Okunevičiūtė-Neveauskienė, L. (2005). Ekonominio nuostolio dėl Lietuvos darbo rinkos pokyčių įvertinimas. *Pinigų studijos*, 2005/2.
68. Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York.
69. Rakauskienė, O. (2002). *Valstybės makroekonominis politikos realizavimas*. Paskaitų konspektas. Vilnius.
70. Rudzkiš, R. (2006). Investicijos – pagrindas ilgalaikiam ūkio augimui. *Lietuvos ekonominė apžvalga*, 2006 (II). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės.
71. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (1989). *Economics*. New York: McGraw-Hill.
72. Samulevičius, J. (2001). *Introduction to Macroeconomics*. Vilnius: Technika.
73. Sargent, T., J. (2004). *Dynamic Macroeconomic Theory*. Harvard: Harvard University Edition.
74. Schiller, B., R. (1999). *Essentials of Economics*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
75. Schiller, B., R. (2006). *The Macro Economy Today*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
76. SEB Vilniaus banko atlikta Lietuvos makroekonomikos apžvalga, 2006 (1).
77. Sheffrin, St. M., Wilton, D. A., Prescott, D. M. (1988). *Macroeconomics: Theory&Policy*. USA.
78. Skominas, V. (2006). *Makroekonomika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
79. Slavin, St., L. (1994). *Economics*. New York: Irwin.
80. Snieška, V. (2003). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
81. Snieška, V. (2005). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
82. Stancikas, E., R. (2000). Investavimo į žmoginį kapitalą efektyvumas. *Ekonomika*, 51. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
83. Stankus, E. (2005). *Ekonometrija*. Vilnius: VVAM.
84. Starkevičiūtė, M., Tabor, S. R. (2000). Ilgalaikis ekonomikos augimas: šaltiniai ir perspektyvos. *Ekonomika*, 50. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
85. Vainienė, R. (2005). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto Alba.
86. Valentinavičius, S. (1997). *Inovacinio proceso teoriniai principai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.g
87. Valentinavičius, S. (2006). Inovacinio verslo plėtra: problemos ir galimybės. *Ekonomika*, 74. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
88. Vasiliauskis, A. (2002). Lietuvos ekonominis augimas: ilgalaikiai strateginiai sprendimai. *Ekonomika*, 60. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

89. Waud, R. N. (1989). *Economics*. New York: Harper&Row.
90. Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1994). *Makroekonomika*. Vilnius.
91. Žemgulienė, J., Zaleskytė, J. (2006). Foreign Direct Investment in Lithuania – Sectors of Investments as Determinant of Growth. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 38. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
92. 2004 m. Pasaulinis pranešimas apie žmogaus socialinę raidą: žmogaus socialinės raidos indeksas. [žiūrėta 2007-03-22]. Prieiga per internetą: <http://www.undp.lt/files//press_releases/technical.note_lt.doc>.
93. 2007–2013 m. Ekonomikos augimo veiksmų programa. [žiūrėta 2007-03-03]. Prieiga per internetą: <www.lrv.lt/ES_parama/Ekonom_augimo_programa.pdf>.
94. AB banko NORD/LB Lietuva analitikų grupės Lietuvos ekonomikos apžvalga. [žiūrėta 2007-01-15]. Prieiga per internetą: <www.dnbNord.lt/files/Ataskaitos/Lithuanian/lea_2005_4n.pdf>.
95. Dėl Lietuvos konvergencijos programos, 2005 m. sausio 21 d. Nr. 54. [žiūrėta 2007-04-14]. Prieiga per internetą: <[http://www.finmin.lt/notes_images/web/stotis_inf.nsf/0/021BD522BEB5A7DAC22570D7002B50DC/\\$File/Konvergencija_2006_nutarimas_Lt.pdf](http://www.finmin.lt/notes_images/web/stotis_inf.nsf/0/021BD522BEB5A7DAC22570D7002B50DC/$File/Konvergencija_2006_nutarimas_Lt.pdf)>.
96. Eurostat yearbook 2006-07. [žiūrėta 2007-04-07]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001/EN/KS-CD-06-001-EN.PDF>.
97. Industry, Commerce and Services (European Business Trends): Eurostat Metadata in SDDS format: Summary Methodology. [žiūrėta 2007-04-22]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/estatref/info/sdds/en/ebt_ind_prod_sm.htm>.
98. Kodėl 2007 m. valstybės biudžetas turėtų būti subalansuotas? [žiūrėta 2007-04-14]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analize_kodel_2007_m_valstybes_biudzetas_turetu_but_subalansuotas/3825>.
99. Komisijos komunikatas. Sanglaudos politika ekonomikos augimui ir darbo vietų kūrimui skatinti: Bendrijos strateginės gairės 2007. [žiūrėta 2007-03-16]. Prieiga per internetą: <eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:049:0023:0034:LT:PDF>.

100. Lietuvos 2007–2013 metų Europos sąjungos struktūrinės paramos panaudojimo strategija. [žiūrėta 2007-04-14]. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/ES_parama/Strategijos_%20projektas_2006-10-05.pdf>.
101. Lietuvos ekonomikos tyrimas: 2006/2007 (1). [žiūrėta 2007-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/18_asis_lietuvos_ekonomikos_tyrimas_20062007_1/3824>.
102. Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos. [žiūrėta 2007-03-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.finmin.lt/finmin/content>>.
103. Lietuvos Respublikos mokėjimų balansas. [žiūrėta 2007-02-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/lt/leidiniai/index.htm>>.
104. Pagrindiniai šalies 1996-2006 m. ekonominės ir socialinės raidos rodikliai. [žiūrėta 2007-03-18]. Prieiga per internetą: <www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1116>.
105. Šemeta, A. (2006). Ką rodo socialinė statistika? [žiūrėta 2007-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/RNVBVTFP.PPT>>.
106. Sustainable development indicators. [žiūrėta 2007-04-14]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1998,47433161,1998_47437052&_dad=portal&_schema=PORTAL#THEME1>.
107. Užimti gyventojai pagal ekonominės veiklos rūšis [žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1313>>.

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ANALIZĖ

Šios sąvokos magistro darbe pateikiamos remiantis šaltiniais: Pass, Ch., Lowes, B., Davies, L. (1997). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Baltijos biznis; Snieška, V. (2005). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija; Vainienė, R. (2005). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto Alba.

A

Augimo tempai – santykinis ekonominio rodiklio pasikeitimas lyginamaisiais laikotarpiais.

B

Bedarbiai – tai nedirbantys darbingo amžiaus darbingi asmenys, nesimokantys dieninėse mokymo įstaigose, užsiregistravę gyvenamosios vietos darbo valstybinėje darbo biržoje kaip ieškantys darbo ir pasirengę profesiniam mokymui.

Bendrasis nacionalinis produktas (BNP) – visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalies piliečių per tam tikrą laikotarpį, paprastai per metus, rinkos kainų suma; tai konkrečios šalies piliečių gautos pajamos.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) – visų galutinių prekių ir paslaugų, pagamintų šalyje per tam tikrą laikotarpį, paprastai per metus, naudojant šalies ekonomikos išteklius, rinkos kainų suma; tai bendrosios pajamos, sukurtos šalies teritorijoje, taip pat užsienio gamybos veiksnių gautos pajamos konkrečioje šalyje, minus šios šalies piliečių gautos pajamos užsienyje.

Bendroji paklausa (AD) – suma galutinių prekių ir paslaugų, kurias įvairūs pirkėjai – privatūs asmenys, verslo firmos, valstybė, užsienio valstybių ūkio subjektai – nori ir gali įsigyti, esant tam tikram kainų lygiui.

Bendroji pasiūla (AS) – prekių ir paslaugų kiekis, kurį gamintojai gali ir nori parduoti rinkoje, esant atitinkamam kainų lygiui.

Biudžetas – valstybės tam tikro laikotarpio piniginių pajamų ir išlaidų balansas.

Biudžeto deficitas – biudžeto išlaidų perviršis, palyginti su įplaukomis.

Biudžeto perteklius – biudžeto įplaukų perviršis, palyginti su išlaidomis.

C

Centrinis bankas – bankas, koordinuojantis šalies pinigų sistemos funkcionavimą ir bankų sistemos veiklą.

D

Darbas – žmogaus fizinių bei protinių gebėjimų naudojimas ekonominėms gėrybėms gaminti.

Darbo ištekliai – tai visuminė visuomeninė darbo jėga, kurią sudaro visi sulaukę įstatymo numatyto amžiaus, užimti gyventojai ir bedarbiai, turintys būtinus ūkinei veiklai plėtoti fizinius, protinius, psichinius sugebėjimus, reikalingas žinias bei išsilavinimą ir tokiu būdu potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas.

Darbo jėga – tai fiziniai ir protiniai žmonių sugebėjimai, kuriuos galima panaudoti ekonominėje ar kitoje visuomeniškai naudingoje veikloje.

Darbo našumas – konkretaus darbo produktyvumas, matuojamas ekonominių gėrybių, sukurtų per laiko vienetą, kiekiu.

Darbo rinka – darbo jėgos pardavimo ir pirkimo ekonominių santykių sistema, kurioje formuojasi darbo pasiūla ir paklausa bei jo kaina – darbo užmokestis.

Darbo užmokestis – išmokos darbuotojams už jų darbo jėgos kaip gamybos veiksnio panaudojimą.

Darnus vystymasis – tai toks vystymasis, kuris patenkina dabartinio laikmečio poreikius, nesudarydamas pavojaus būsimoms kartoms patenkinti savuosius.

E

Efektyvumas – gamybos išteklių panaudojimo lygis, garantuojantis maksimalų rezultatą.

Einamoji sąskaita – mokėjimų balanso dalis, kurioje apskaitomas prekių ir paslaugų importas bei eksportas, einamieji pervedimai, darbo investicijų pajamos.

Ekonomikos vystymasis – ekonomikos pereinamojo laikotarpio procesas, apimantis ekonomikos sandaros pokyčius ir industrializaciją, taip pat bendrojo vidaus produkto bei pajamų vienam gyventojui didinimą.

Ekonominės gerovės matas – išsami ekonominės gerovės išraiška, matuojama nacionalinio produkto apimtimi, tenkančia vienam gyventojui, bei atsižvelgiama į laisvalaikį, gamtos taršą ir kitus gerovę veikiančius nepiniginius veiksnius.

Ekonominis augimas (plėtra) – gamybos apimčių augimas, dažniausiai matuojamas bendrojo vidaus produkto padidėjimu. Tai įmonių ir asmenų realiųjų pajamų didėjimas.

Ekonomiškai aktyvūs gyventojai – tai gyventojų dalis, sudaranti darbo jėgos pasiūlą ir paklausą prekių ir paslaugų gamyboje.

Eksportas – tai prekės ar paslaugos, pagamintos šalyje, bet parduotos užsienyje.

parodo šalies prekybos būseną, palyginti su likusia pasaulio dalimi per tam tikrą laiką (paprastai per metus).

F

Finansiniai ištekliai – tai piniginės formos išraiškos dalis, skiriama ekonominio, ūkinio vystymo finansavimui.

G

Gamybos veiksniai – tai ekonominiai ištekliai, kurie naudojami gamybos procese kaip sąnaudos prekėms ir paslaugoms teikti.

H

Hipotezė – pažinimo būdas, suformuluojamas teoriškai ir pakankamai tiksliai apibūdinamas, kad jį būtų galima patikrinti praktiniais duomenimis. Tai išankstinis reiškinių sąveikos apibūdinimas.

I

Importas – tai prekės ar paslaugos, pagamintos užsienyje ir nupirktos naudoti kitoje šalyje.

Infliacija – prekių ir paslaugų bendrojo kainų lygio didėjimas, pasireiškiantis piniginio vieneto perkamosios galios smukimu.

Inflacijos tempas – tai visų šalies ūkyje pagamintų prekių ir paslaugų kainų pokyčių vidurkis per tam tikrą laiką.

Inovacija – naujovė; kaip procesas – tai lėšų investavimas, įgalinantis keisti žmones, techniką, o kaip objektas – tai nauja technika, progresyvios technologijos, sukurtos remiantis mokslo laimėjimais; naujovės būna socialinės, organizacinės ir technologinės.

Investicijos – ūkinė veikla, kurios metu ištekliai naudojami kuriant naują realų kapitalą.

Investicijos į žmogiškąjį kapitalą – išlaidos, kurias lemia bendrojo, specialaus ir aukštojo išsilavinimo, kvalifikacijos, sveikatos apsaugos ir bendrojo gyvenimo lygio kėlimas.

Ištekliai – visa tai, kas naudojama gaminant prekes ir teikiant paslaugas.

Iždo (fiskalinė) politika – tai valstybės finansų naudojimas, siekiant reguliuoti mokesčius ir visumines išlaidas. Tai valstybės finansų naudojimas, siekiant sušvelninti arba panaikinti bendrojo nacionalinio produkto svyravimus, reguliuojant bendrąją paklausą.

K

Kapitalas – kaip gamybos veiksnys reiškia priemonės, kurios sukurtos žmonių darbu ir naudojamos produktams bei paslaugoms kurti pvz.: mašinos, įrengimai, gamybiniai pastatai ir pan.; kaip pinigai reiškia fondus, kurie skirti kapitalui, kaip gamybos veiksmui, pirkti.

Konvergencija – ekonominių, socialinių skirtumų nykimas, supanašėjimas, suartėjimas.

Koreliacija – dviejų ar daugiau dydžių, reiškinių ar procesų tarpusavio priklausomybė.

M

Makroekonomika – ekonomikos disciplina, nagrinėjanti ekonominę sistemą kaip visumą arba sustambintus jos sektorius.

Makroekonominiai nedarbo nuostoliai – nuostoliai plačiąja prasme, kuriuos patiria visa šalies ekonomika.

Materialiniai ištekliai – fizinę formą turintys ištekliai, skirti prekėms ir paslaugoms kurti. Pagrindinės šios išteklių grupės kategorijos yra žemė, kapitalas ir technologija.

Mokėjimų balansas – yra visų sandėrių tarp venos šalies ir likusių pasaulio dalių gyventojų apibendrintas užrašas arba šalies prekybos ir finansinių sandėrių su visomis kitomis pasaulio šalimis per tam tikrą laiką, dažniausiai per metus, apskaičiavimas.

N

Nacionalinės pajamos – bendrosios pajamos, kurias gauna rezidentų instituciniai vienetai: kompensacijos darbuotojams, su gamyba ir importu susiję mokesčiai, neįskaitant subsidijų, pajamos iš nuosavybės (gautinos atėmus mokėtinas), bendrasis likutinis perteklius ir bendrosios mišriosios pajamos.

Našumas – santykis tarp ekonominio vieneto produkcijos apimtys ir gamybos įdėjimų, kurie buvo sunaudoti tai produkcijai pagaminti.

Natūralus nedarbas – tai toks nedarbo lygis, kai ieškančių darbo skaičius lygus laisvų darbo vietų skaičiui.

Nedarbo lygis – nedarbančios darbo jėgos, tačiau galinčios ir norinčios dirbti, bet nerandančios tinkamo darbo, santykio su visa darbo jėga procentinė išraiška.

P

Pasaulio bankas – tarptautinė finansinė organizacija, kuri skolina pinigus finansuoti atsilikusių šalių projektus, spartinančius ekonominę jų vystymąsi.

Pinigų (monetarinė) politika – šalies centrinio banko (ar kitos institucijos) politika, kuria siekiama reguliuoti ekonomikos augimą per pinigų kiekio pasiūlą. Tai šalies centrinio banko politika, kuria siekiama įgyvendinti vyriausybės ekonominius tikslus pinigų kiekio ir (ar) palūkanų normos reguliavimo būdu.

Prekybos deficitas – ekonominė situacija, kai eksportas didesnis už importą.

S

Skurdo lygis – gyventojų, esančių žemiau skurdo ribos, dalis. Jų pajamos (vartojimo išlaidos) yra mažesnės už tam tikru metodu apskaičiuotą skurdo ribą.

Solow ekonominio augimo modelis – teorinės pažiūros, dėmesį sutelkiančios į mokslo ir technikos pažangos vaidmenį ekonominiam augimui.

Š

Šešėlinė ekonomika – ekonomika, apimanti įstatymams prieštaraujančią veiklą, arba nenusikalstamas veiklas, kai vengiama mokėti mokesčius.

T

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) – tokios investicijos, kurių pagrindu susiformuoja ilgalaikiai ekonominiai finansiniai santykiai ir interesai tarp tiesioginio užsienio investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės. EBPO rekomendacijose 10 proc. balsų pripažįstama kaip žemutinė riba, nuo kurios tiesioginis užsienio investuotojas turi galimybę dalyvauti valdant tiesioginio investavimo įmonę. Užsienio investicija, mažesnė kaip 10 proc. balsų, priskiriama ne tiesioginėms investicijoms, o investicijų portfeliui. TUI priskiriamas ne tik pirminis kapitalo investavimas, bet ir visos vėlesnės ekonominės operacijos tarp investuotojo ir tiesioginio investavimo įmonės.

Tikros pažangos indikatorius (TPI) – tai gerovės ir darnaus vystymosi indeksas, kuris pateikia praktinę pažangos matavimo būdą, išsamesnį ir tikslesnį nei esami skaičiavimai, paremti BNP skaičiais.

U

Užimtumas – teisėta darbinė žmonių veikla kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas, siekiant patenkinti asmeninius ir visuomeninius poreikius. Tai realiojo darbo užmokesčio ir žmonių sugebančių susirasti darbą, sąryšis.

V

Valstybės skola – visų išleistų ir dar nepadengtų valstybės paskolų suma kartu su priskaičiuotomis už jas palūkanomis, kurios turi būti išmokėtos nustatyto laiku arba iki nustatyto termino.

Ž

Žemė – vienas iš gamybos veiksnių, gamtos ištekliai (žemė, miškai, vandenys, iškasenos).

Žmogaus socialinės raidos indeksas (ŽSRI) – žmogaus gerovę plačiau įvertinantis matas – apima ne tik pajamas, bet ir socialines pasirinkimo galimybes.

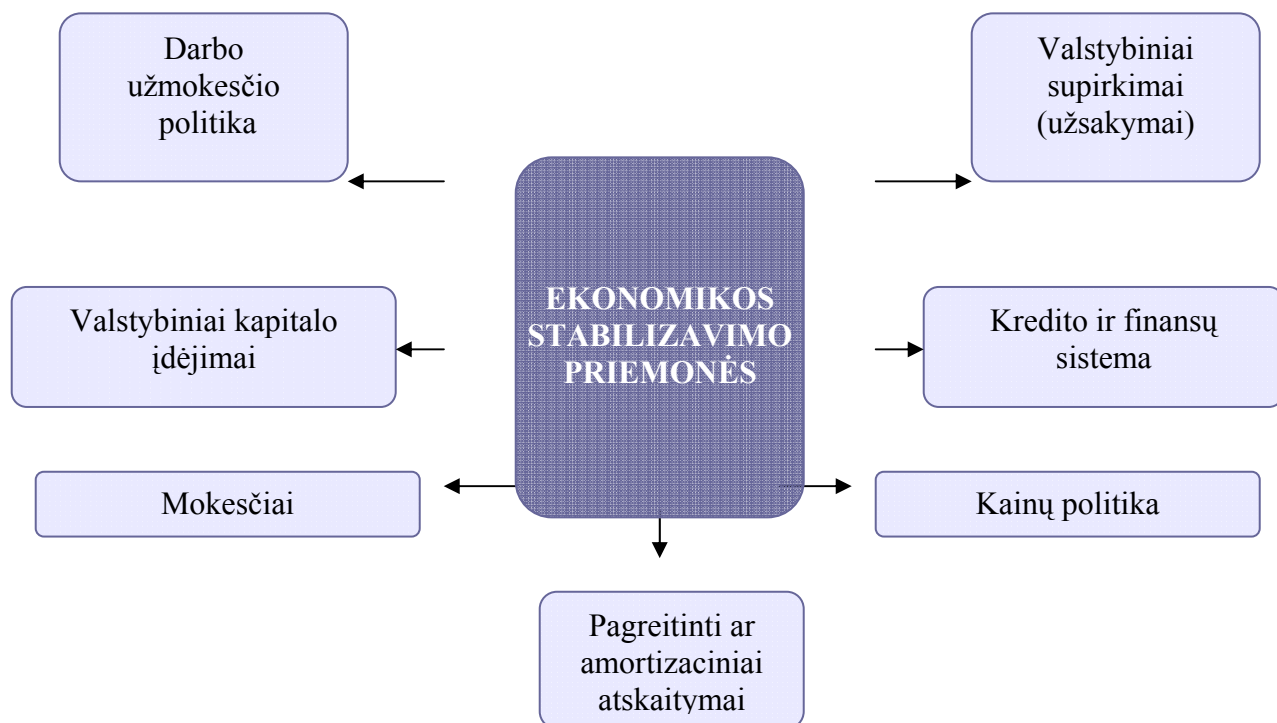
Žmogiškasis kapitalas – investicijos į žmogiškuosius išteklius siekiant pakelti darbo našumą.

Žmogiškieji ištekliai – a) plačiąja prasme – šalies gyventojai, arba ištekliai; b) siaurąja prasme – darbo jėga; c) gamybos veiksnys, kurio kiekis ir kokybė didėja dėl švietimo ir sveikatos paslaugų vartojimo, t.y. žmogaus našumas, viršijantis nekvalifikuoto darbuotojo našumą, kitaip dar – žmogiškasis kapitalas.

PRIEDAI

1 priedas

Pagrindinės valstybės naudojamos ekonomikos stabilizavimo priemonės

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis šaltiniu: Lydeka, Z. (2001). *Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai*. Kaunas

Ekonominio augimo sąvokos apibūdinimas

Realiojo produkto didėjimas per tam tikrą laiką (Wonnacott, 1994, p. 594)	Pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų apimtys padidėjimas per tam tikrą laikotarpį (Wonnacott, 1994, p. 594)	Ilgalaikis valstybės gamybinio potencialo plėtojimas, kurį apibūdina nacionalinio produkto apimtys didėjimas (Snieska, 2001, p. 58)
Pastovus ūkio gamybinio pajėgumo kilimas, pasireiškiantis nacionalinio produkto (pajamų) apimtys didėjimu (Jakutis, 1999, p. 265)	<i>EKONOMINIS AUGIMAS</i>	Šalies ekonominio potencialo didėjimas, pasireiškiantis ilgalaikiu nacionalinio produkto apimtys augimu (Davulis, 2002, p. 346)
Ekonomikos plėtra, leidžianti kasmet gaminti vis daugiau prekių ir paslaugų (Davulis, 2002, p. 346)	Šalies ekonomikos gamybinio pajėgumo padidėjimas (Snieska, 2001, p. 58)	Vienas iš svarbiausių valstybės ekonominės politikos tikslų (Davulis, 2002, p. 346)

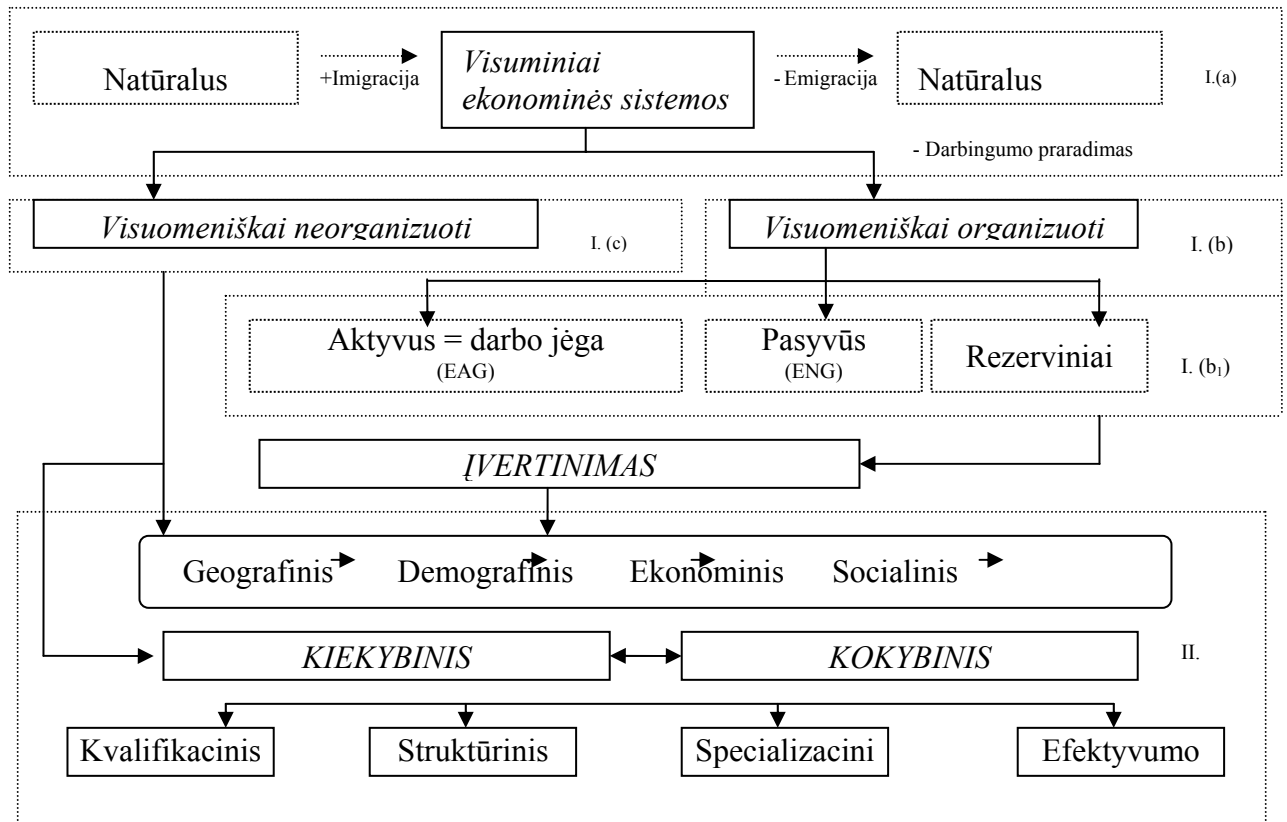
Šaltinis: sudaryta autorių remiantis: Davulis, G. (2002), Jakutis, A. (1999), Snieska, V. (2001), Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1994)

Ekonominio augimo veiksniai ir jų charakteristika

<i>Rodiklis</i> <i>/Veiksny</i>	<i>Kiekybiniai veiksnio rodikliai</i>	<i>Veiksni</i> poveikio augimui <i>stiprinimo būdas</i>
Gamtiniai ištekliai	Kiekvienai išteklius rūšiai įvairūs (tūrio, svorio) vienetai	Geresnis išgavimas, kompleksiškas ir nuoseklus žaliavos apdorojimas, apsauga nuo gamtos niokojimo
Darbo ištekliai	Darbingų gyventojų skaičius, jų kvalifikacija	Švietimo, sveikatos apsaugos, darbo organizavimo gerinimas
Verslumas	Išsilavinimas, talentas, darbštumas	Nuolatinis tobulinimas
Pagrindinis kapitalas	Kapitalo gamybinio pajėgumo vieneto kaina	Technologinis atnaujinimas, gamybos organizavimo tobulinimas
Mokslas ir technologija	Sąnaudų rezultato, tenkančio produkcijos vienetui, lygis	Mokslinio tyrimo ir bandomųjų, projektavimo-konstravimo darbų sferos plėtojimas, geresnis rezultatų panaudojimas

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Snieška, V. (2001). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija

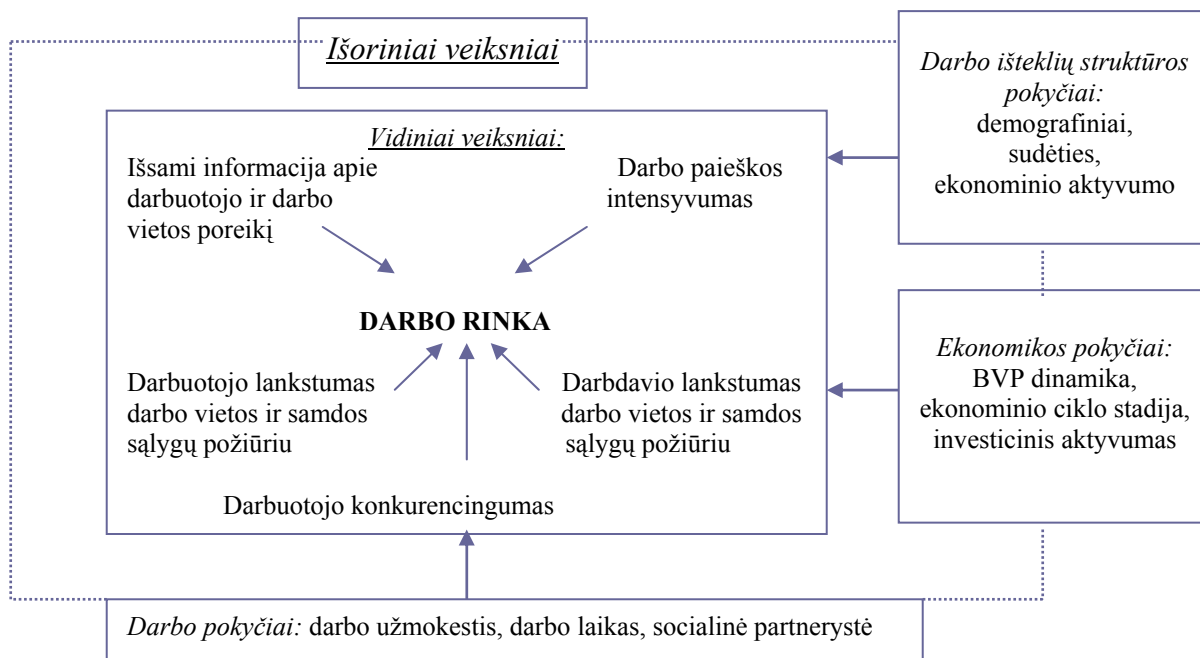
Darbo išteklių ekonominėje sistemoje klasifikavimas ir vertinimas⁵⁵

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Martinkus, B., Beržinskienė, D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*. Kaunas: Technologija

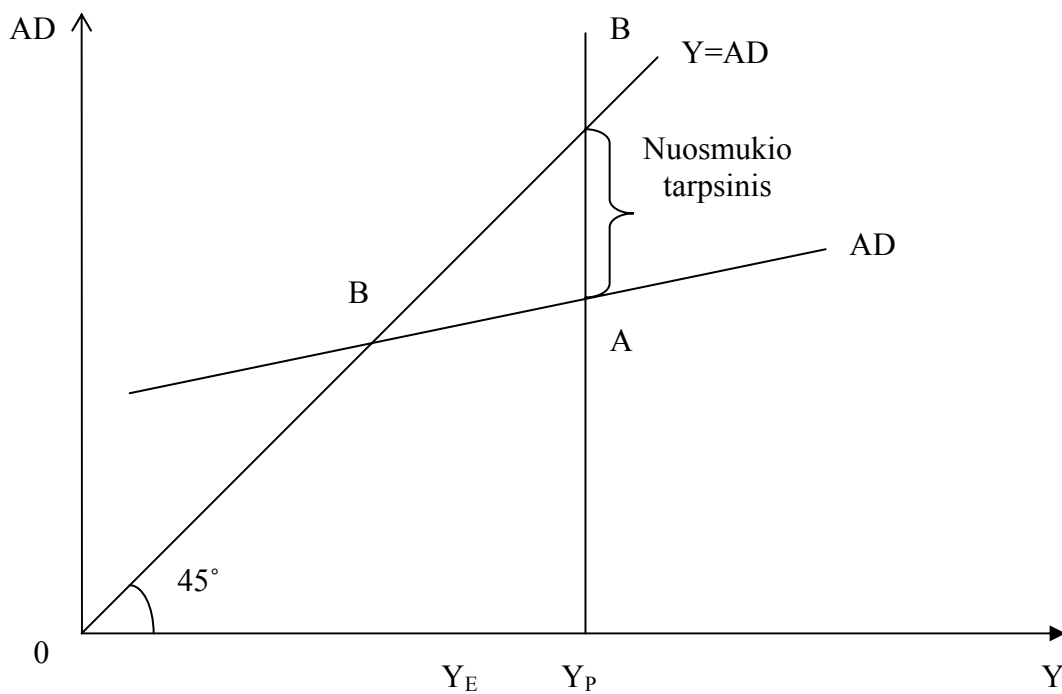
⁵⁵ Pateiktoje modifikuotoje visuminių darbo išteklių ekonominėje sistemoje klasifikavimo ir vertinimo scheme, matome keturis blokus. Ekonominės sistemos plėtojimosi tendencijos ir rezultatai apibrėžiami visuminiiais darbo ištekliais, pavaizduotais I (a) bloke. Čia jie pateikti įvertinus tokius procesus kaip imigracija ir emigracija, kurie yra sąlygojami natūralių procesų, juos veikia globalizacija taipgi įvairių priežasčių sąlygotą darbingumo praradimą. Pasak B. Martinkaus, A. Sakalo ir A. Savanevičienės natūraliomis ekonominės situacijos plėtojimosi sąlygomis visuminiai darbo ištekliai nėra vienalyčiai, nes ekonominėje sistemoje integruotos asmenų specifinės fizinės bei intelektualinės charakteristikos (Martinkus, Sakalas, Savanevičienė, 2003, p. 72). Tuo remiantis išskiriamos visuomeniškai organizuotų bei neorganizuotų darbo išteklių grupės, pavaizduotos atitinkamai I (c) ir I (b) blokuose. Visuomeniškai organizuoti darbo ištekliai didžiausią įtaką daro ekonominei sistemai, plėtojama racionalaus gyventojų užimtumo plėtros pagrindu. Jie yra sąlygojami natūralių ir specifinių procesų, kinta kiekybiškai ir kokybiškai. Organizuoti darbo ištekliai išskiriami į aktyviusius, pasyviuosius ir rezervinius (žr. I (b₁) bloką). Suklasifikavus darbo išteklius, tiek visuomeniškai organizuotus, tiek neorganizuotus, svarbu juos tinkamai įvertinti. Integruota vertinimo sistema pavaizduota II bloke.

Darbo rinką sąlygojantys veiksniai

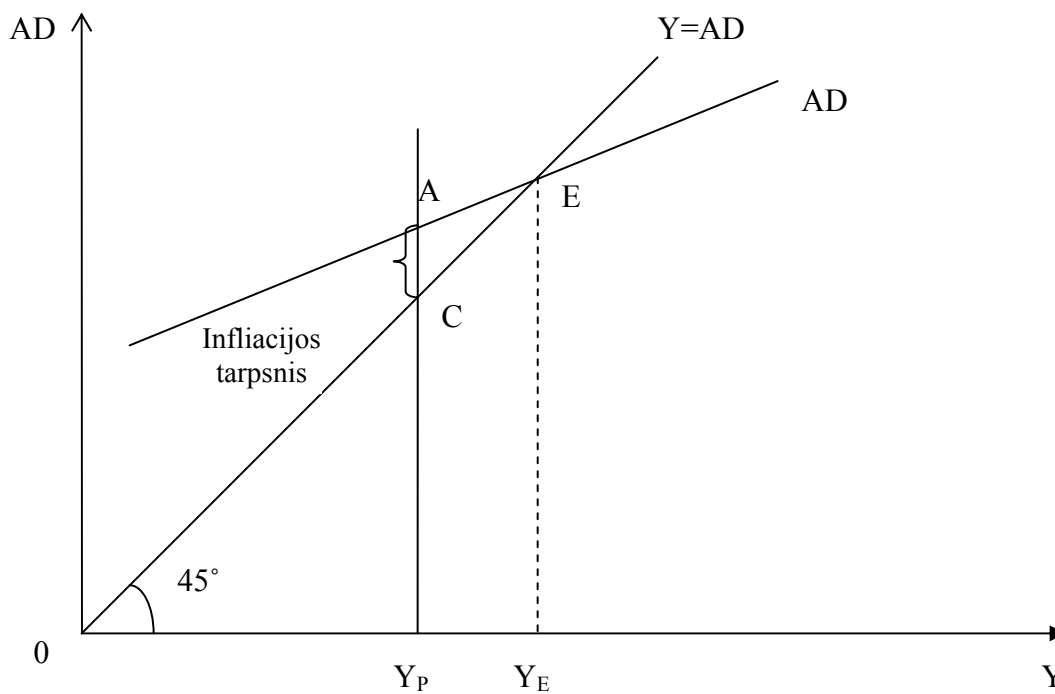
Šaltinis: Martinkus, B., Beržinskienė, D. (2005). *Lietuvos gyventojų užimtumo ekonominiai aspektai*. Kaunas: Technologija

Nuosmukio tarpsnis bendrosios paklausos ir nacionalinio produkto pusiausvyros sąlygomis

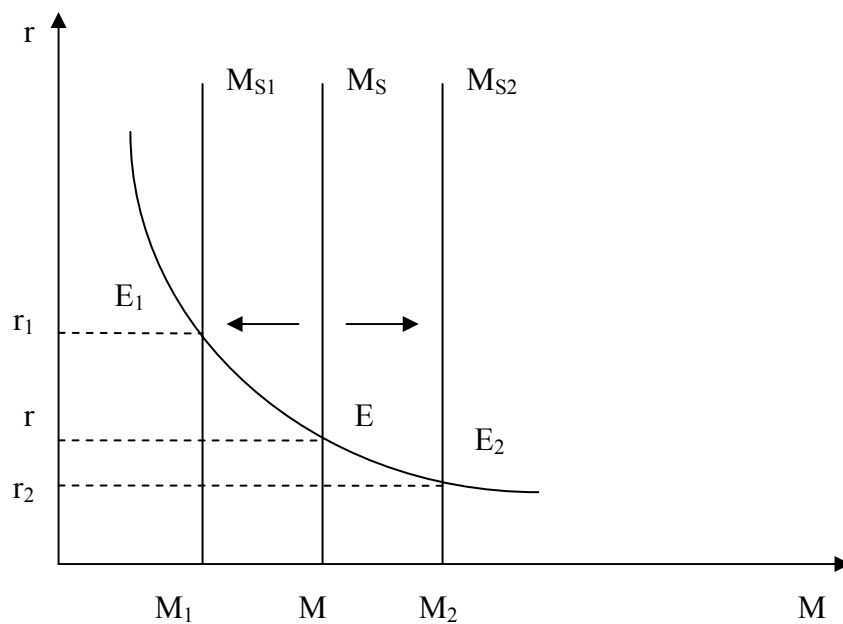
Šaltinis: Snieška, V. (2001). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija

Inflacinis tarpsnis bendrosios paklausos ir nacionalinio produkto pusiausvyros sąlygomis

Šaltinis: Snieška, V. (2001). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija

Pinigų rinkos pusiausvyra

Šaltinis: Snieška, V. (2001). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija

Nedarbo lygis ir užimtumo lygis

Nedarbas apibūdinamas vartojant *nedarbo lygio* sąvoką. *Nedarbo lygis* yra nedirbančios darbo jėgos, tačiau galinčios ir norinčios dirbti, bet nerandančios tinkamo darbo, santykio su visa darbo jėga procentinė išraiška:

$$U_r = \frac{U}{LF} \times 100 \text{ proc.} = \frac{U}{E + U} \times 100 \text{ proc.};$$

čia U_r – nedarbo lygis;
 LF – darbo jėga;
 U – bedarbiai, žm.sk.;
 E – užimti gyventojai, žm.sk.

Užimtumo lygis – tai užimtų gyventojų skaičiaus ir darbingo amžiaus bei vyresnių gyventojų skaičiaus santykis procentine išraiška:

$$E_r = \frac{E}{P} \times 100\% ;$$

čia E_r – užimtumo lygis;
 E – užimti gyventojai, žm.sk.
 P – darbingo amžiaus ir vyresnių gyventojų skaičius.

Šaltinis: Snieška, V. (2005). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija

Užimti gyventojai pagal ekonominės veiklos rūšis (vidutinis metinis skaičius; tūkst.)

<i>EVRK kodai</i>	<i>Ekonominės veiklos rūšys</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
	Iš viso	1405,9	1438,0	1436,3	1473,9
A	Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė	249,8	255,5	225,6	204,2
B	Žuvininkystė	0,8	1,5	1,9	2,8
C–E	Pramonė	293,3	297,5	288,7	296,2
C	Kasyba ir karjerų eksploatavimas	4,3	5,1	4,3	3,3
D	Apdirbamoji gamyba	260,6	264,6	254,9	266,5
E	Elektros, dujų ir vandens tiekimas	28,4	27,8	29,5	26,5
F	Statyba	93,2	107,1	116,2	132,5
G–Q	Paslaugos	768,8	776,5	803,9	838,2
G	Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	211,2	214,7	228,0	233,3
H	Viešbučiai ir restoranai	28,0	29,4	32,7	33,1
I	Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	87,4	92,2	93,9	93,9
J	Finansinis tarpininkavimas	14,0	16,8	15,0	16,3
K	Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	54,9	53,5	55,8	62,3
L	Viešasis valdymas ir gynyba; privalomasis socialinis draudimas	81,3	74,9	77,9	81,7
M	Švietimas	138,9	134,8	141,0	148,0
N	Sveikatos priežiūra ir socialinis darbas	94,6	98,9	98,4	98,6
O	Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	53,8	54,6	55,8	63,7
P	Privačių namų ūkių veikla	4,8	6,7	5,0	7,1
Q	Eksteritorialinių organizacijų ir įstaigų veikla	0,1	0,0	0,2	0,2

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Tiesinės koreliacijos apibūdinimas

Ryšiams tarp dinamikos eilučių nustatymui naudojama koreliacijos sąvoka. Koreliacija atsako į klausimą, ar yra ryšys tarp šių rodiklių, kokia jo kryptis ir stiprumas.

Tiesinės koreliacijos (Pirsono) koeficientas (r_{yx}) įvertina koreliuojamų dinamikos eilučių lygių nukrypimus nuo išlygintų reikšmių ir apskaičiuojamas taip:

$$r_{yx} = \frac{\sum (y_i - \bar{y})(x_i - \bar{x})}{\sqrt{\sum (y_i - \bar{y})^2 \sum (x_i - \bar{x})^2}},$$

čia: y_i ir x_i – dinamikos eilučių lygiai,
 $\bar{y}$ ir $\bar{x}$ – išlygintos y ir x dinamikos eilučių reikšmės.

Požymių ryšių stiprumą parodo apskaičiuotas koreliacijos koeficientas r_{yx} . Jis kinta nuo -1 iki 1. koreliacijos koeficiento įvertinimui naudojama tokia skalė:

<i>Ryšio glaudumo rodikliai</i>	0,1 – 0,3	0,31 – 0,5	0,51 – 0,7	0,71 – 0,9	0,91 – 0,99
<i>Ryšio stiprumo charakteristika</i>	silpnas	vidutinis	pastebimas	stiprus	labai stiprus

Dviejų požymių ryšys gali būti tiesioginis ir atvirkštinis. Jeigu požymių reikšmės kinta ta pačia kryptimi, tai tarp jų yra tiesioginis ryšys. Jeigu didėjant vieno požymio reikšmėms, kito požymio reikšmės mažėja – atvirkštinis ryšys.

Šaltinis: Bartosevičienė, V. (2003). *Ekonominė statistika*. Kaunas: Technologija

Infliacijos skaičiavimo metodika

Infliacijos reiškinys pastebimas visose valstybėse, tačiau skiriasi infliacijos tempas – kasmetinis bendrojo kainų lygio didėjimas. *Infliacijos padidėjimo tempai* nustatomi kaip kainų procentinis pasikeitimas (Snieska, 2003, p. 34):

$$IR_{p.t.} = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \times 100 \text{proc.};$$

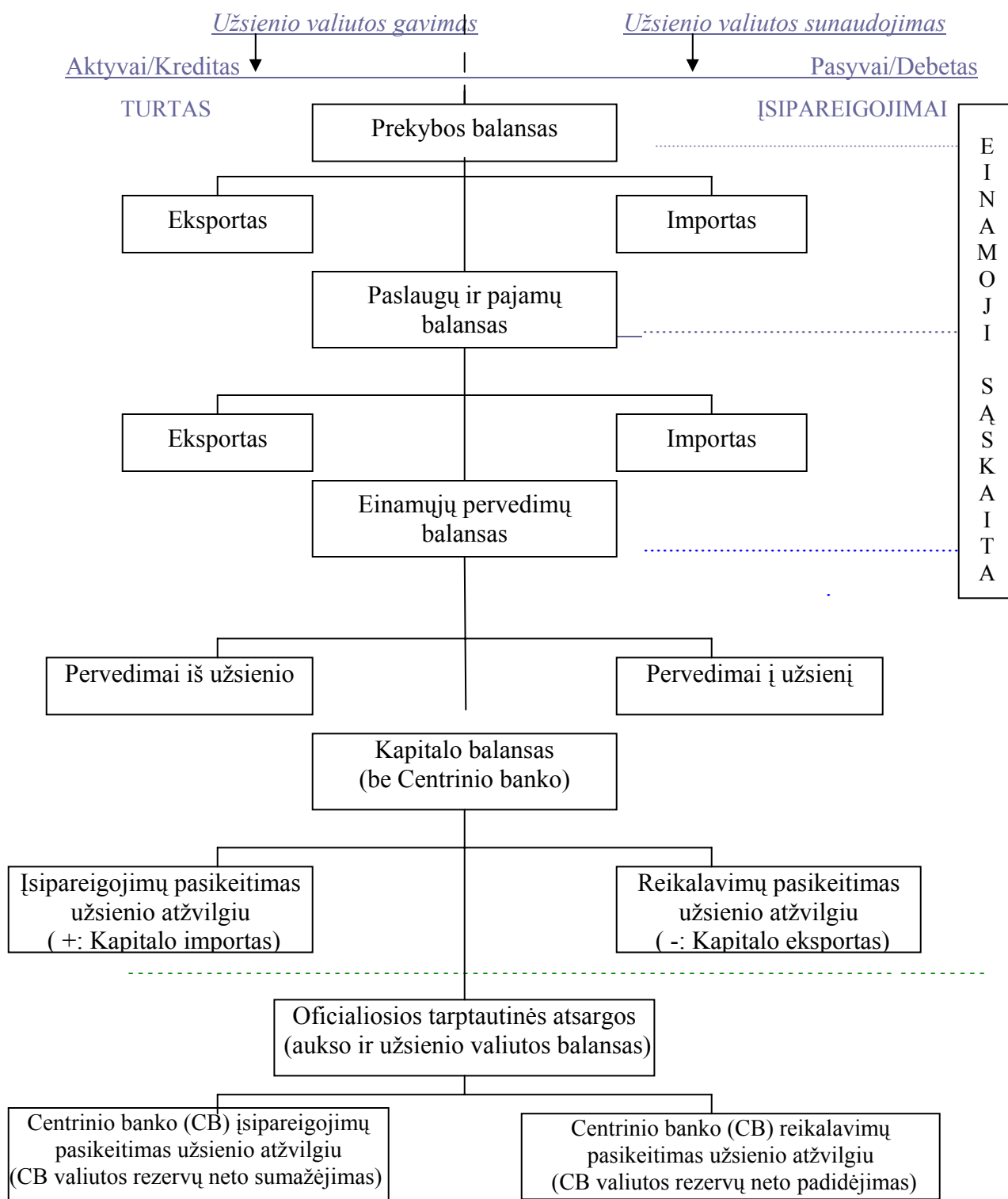
čia: $IR_{p.t.}$ – infliacijos padidėjimo tempai;
 P_t – esamojo laikotarpio kainos;
 P_{t-1} – praėjusio laikotarpio kainos.

Infliacijos didėjimo tempai $IR_{d.t.}$ nustatomi taip (Snieska, 2003, p. 35):

$$IR_{d.t.} = \frac{P_t}{P_{t-1}} \times 100 \text{proc.}$$

Šaltinis: Snieska, V. (2005). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija

Mokėjimų balanso struktūra

Šaltinis: Startienė, G. (2002). *Tarptautinės prekybos finansavimas. Rizika, mokėjimai, kreditavimas*. Kaunas: Technologija

**Einamosios sąskaitos balanso ir jo sudedamųjų dalių pokyčiai (apskaičiuoti grandininio būdu)
bei juos lėmę veiksniai 2003 – 2005 metais**

	<i>2002 m., mln. Lt</i>	<i>2003 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis, proc.</i>	<i>Veiksniai, proc.</i>	<i>2004 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis, proc.</i>	<i>Veiksniai, proc.</i>	<i>2005 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis, proc.</i>	<i>Veiksniai, proc.</i>
Einamosios sąskaitos balansas	-2670,6	-3854,0	44,3	44,3	-4 811,7	15,2	15,2	-4 941,5	2,7	2,7
Prekybos balansas	-4867,8	-5140,8	5,6	10,2	-6 630,9	25,5	34,0	-7 937,6	19,7	27,1
Paslaugų balansas	1987,8	1887,9	-5,0	3,7	2 262,9	35,5	-17,4	2 933,9	29,7	-13,9
Pajamų balansas	-642,3	-1490,7	132,1	31,8	-1 708,8	-0,8	-0,3	-1 723,8	0,9	0,3
Einamųjų pervedimų balansas	851,8	889,59	4,4	-1,4	1 265,07	4,6	-1,1	1 786,0	41,2	-10,8

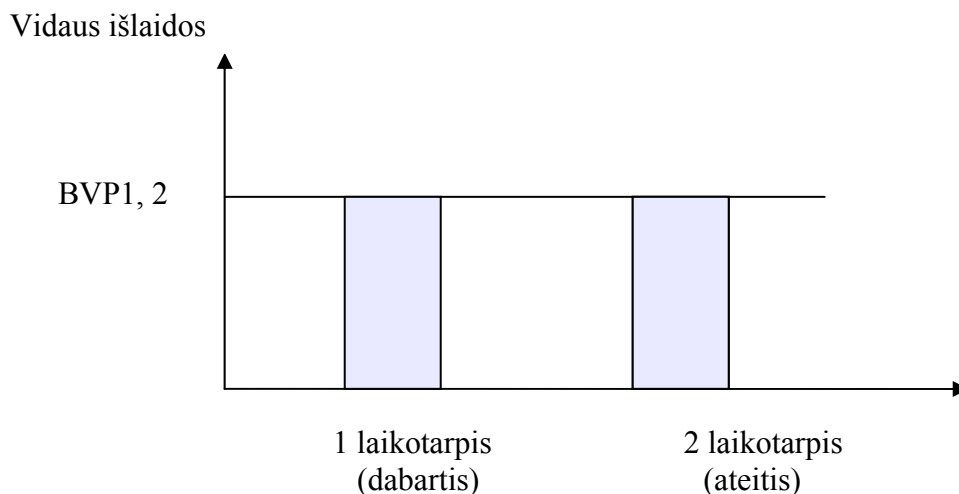
Šaltinis: Lietuvos banko duomenys

Einamosios sąskaitos disbalanso scenarijai ir jų vertinimas

MB siekiama atskleisti konkrečių šalių ekonomikos subalansuotumo lygį, jų galimybes vystyti ekonominę potencialą, tačiau dažnai yra patebimas MB, ypač einamosios sąskaitos, nukrypimas nuo pusiausvyros. Dėl šios priežasties balansas gali būti perteklinis arba deficitinis. Neretai ESD ir jos didėjimą specialistai vertina kaip ženklą, rodantį šalies ekonomikos silpnumą, ir atvirkščiai – ESD mažėjimą arba jo perteklių ir pastarojo didėjimą, kaip ekonomikos stiprėjimo požymį. Tačiau vienareikšmiškai teigti, jog ESD arba jos perteklius rodo, kad ekonomika yra silpna ar stipri, negalima.

Šalies gerovė esant einamosios sąskaitos disbalansui gali būti paveikta įvairiai. Remiantis Balčiūnu, Čepuliu, Jurgutyte, Mulevičiūte ir kt. galima išskirti 4 pavyzdžius ir įvertinti kiekvieną iš jų. Tarkime, lyginame bendrąjį vidaus produktą (BVP) su vidaus išlaidomis (DS) dviem laikotarpiais bei darome alternatyvias prielaidas apie šalies einamosios sąskaitos nesubalansuotumą ir ekonomikos augimo mastus. Darome prielaidą, jog visi einamosios sąskaitos disbalansai atitinka skolos įsipareigojimus, t.y. kaptitalo sąskaitos disbalansai bus interpretuojami ne kaip tiesioginių užsienio investicijų srautas ar nekilnojamojo turto pirkimai, bet kaip tarptautinis skolinimas ir skolinimasis.

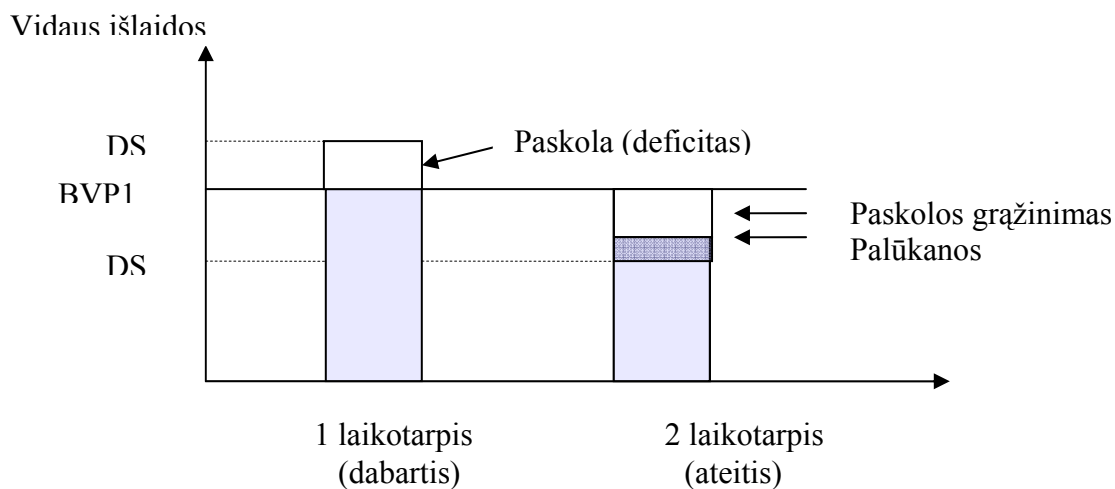
Ekonomikos stabilumas⁵⁶

Šaltinis: Balčiūnas, Čepulis, Jurgutytė, Mulevičiūtė ir kt. (2002). Mokėjimų balansas: teoriniai pagrindai ir einamosios sąskaitos deficitai, Vilnius

⁵⁶ 1 scenarijus: nėra einamosios sąskaitos disbalansų, ir nėra BVP augimo. Lyginant BVP su DS, kai nėra einamosios sąskaitos disbalansų ir tarptautinio skolinimo ar skolinimosi, galima teigti, jog tokiu atveju šalyje būtų autarkija ir ji neturėtų prekybinių ryšių su kitomis valstybėmis. Abiejuose laikotarpiuose matome, kad BVP yra vienodas. Kadangi vidaus išlaidos yra nacionalinės gerovės matas, galima teigti, jog abiejuose laikotarpiuose vidutiniai pragyvenimo standartai nepasikeitė.

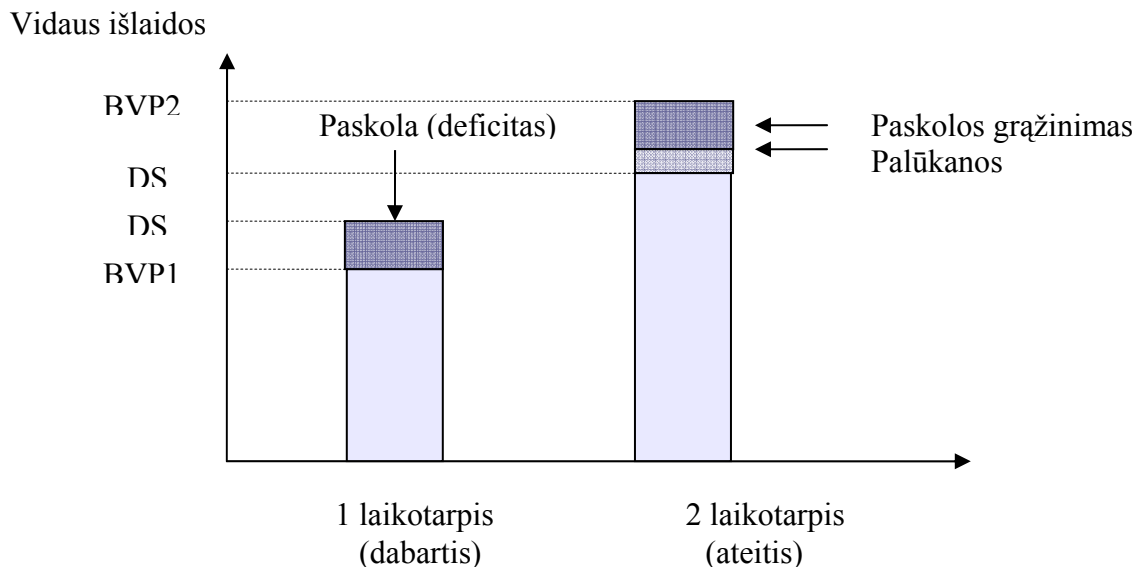
Gyvenimo standartų kaita esant einamosios sąskaitos deficitui pirmame laikotarpyje ir stabiliam BVP⁵⁷

Šaltinis: Balčiūnas, Čepulis, Jurgutytė, Mulevičiūtė ir kt. (2002). Mokėjimų balansas: teoriniai pagrindai ir einamosios sąskaitos deficitas, Vilnius

⁵⁷ 2 scenarijus: yra ESD pirmame laikotarpyje ir nėra BVP augimo. Šiuo atveju šalis turi ESD pirmuoju laikotarpiu, todėl kapitalo sąskaitos perteklius daugiau atitinka skolinimąsi iš likusių pasaulio valstybių – kitaip tariant, paskolos yra paaimamos šiame laikotarpyje. Šios skolos bus visiškai grąžinamos antrajame laikotarpyje. Pirmajame laikotarpyje vidaus išlaidos (DS1) viršija BVP1, todėl šalis turi ESD, o neapmokėta užsienio skola atitinka skirtumą tarp jų, t.y. tarp DS1 ir BVP1. Šalis skolinasi lėšų iš užsienio ir jas naudoja papildomo importo įsigijimui. Tokiu būdu valstybė gali naudotis papildomu vartojimu. Jei papildomai gautos lėšos nenukreipiamos į vidaus investicijas – gyvenimo standartai šalyje, nors ji ir turės ESD, tuo laikotarpiu tampa aukštesni. Skolintos lėšos kartu su palūkanomis turi būti grąžinamos antrajame laikotarpyje. Tai sumažina vidaus išlaidas žemiau BVP lygio paskolos bei palūkanų grąžinimo dydžiu. Vidutiniai pragyvenimo kaštai turės sumažėti paskolos grąžinimo metu, nes BVP tarp laikotarpių nepasikeitė ir DS2 yra žemiau BVP2. Tai reiškia, kad egzistuojantis didelis ESD gali iššaukti ženklų gyvenimo standartų kritimą paskolų grąžinimo laikotarpiu, jei jis finansuojamas užsienio paskolomis. Todėl deficitas, atsiradęs dėl tarptautinio skolinimosi, gali pareikalauti sumažinti šalies vidutinius gyvenimo standartus ateityje, kai reikės grąžinti paskolą ir tai kelia pagrįstą susirūpinimą šalims, kurios turi pastovų bei didelį ESD. Dėl šios priežasties, tokias valstybes valdantys organai turi priimti atitinkamus sprendimus paskolų bei palūkanų grąžinimo klausimais: jos gali stengtis sukurti palankesnę ekonominę klimata šalyje, tačiau tai yra pakankamai sudėtinga, todėl daugelis renkasi paprastesnę būdą, t.y. ESD kompensuoja papildomai skolinantis užsienio rinkose – svarbiausia, jog deficitas būtų tinkamai finansuojamas ir ilgu laikotarpiu netaptų per didelis.

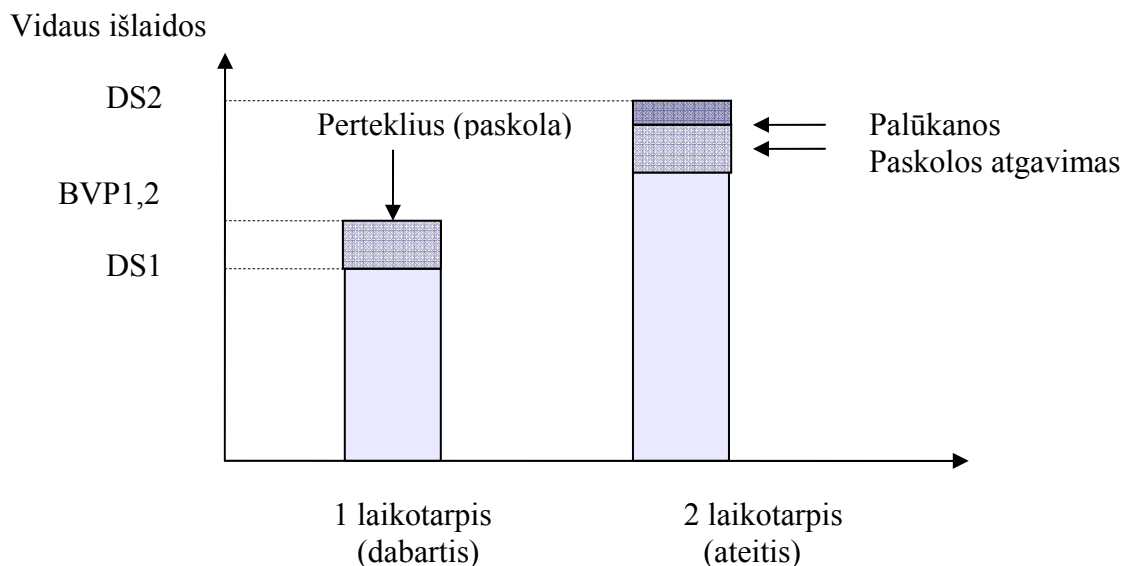
Gyvenimo standartų kaita esant einamosios sąskaitos deficitui pirmame laikotarpyje ir BVP augimui tarp laikotarpių⁵⁸

Šaltinis: Balčiūnas, Čepulis, Jurgutytė, Mulevičiūtė ir kt., 2002, Mokėjimų balansas: teoriniai pagrindai ir einamosios sąskaitos deficitas, Vilnius

⁵⁸ 3 scenarijus: yra ESD pirmame laikotarpyje ir yra BVP augimas. Šiame scenarijuje šalis turi ESD pirmuoju laikotarpiu ir deficitas atitinka skolinimąsi iš likusių pasaulio valstybių, o skola su palūkanomis grąžinama antrajame laikotarpyje. Grafike matome, kad ESD rodo, jog pirmajame laikotarpyje šalis skolinasi iš likusių pasaulio valstybių ir suvartoja daugiau, nei pagamina (vidaus išlaidos DS1 yra aukščiau BVP1), o antrajame bendras vidaus produktas išaugo nuo BVP1 iki BVP2. Dėl antrajame laikotarpyje išmokėtų skolų ir palūkanų iš pirmojo laikotarpio, vidaus išlaidos sumažėja iki DS2, kurios yra mažesnės už BVP2, kas rodo, jog šalis gali turėti einamosios sąskaitos perteklių – galima teigti, jog vartojimas ir vidutiniai gyvenimo standartai padidėjo iki lygio, kuris būtų esant einamosios sąskaitos balansui. Taigi, šalis turėdama ESD pirmajame laikotarpyje skolinasi ir skatina BVP augimą naudodama tas lėšas investicinių prekių įsigijimui, dėl ko BVP sparčiai auga ir tokiu būdu pasiekiamas didesnis nei pirmojo laikotarpio išlaidų lygis. Jei investicijos nukreipiamos į netinkamas šakas, arba dėl kokių nors išorinių priežasčių pelningos įmonės yra priverčiamos sustabdyti veiklą, arba vyriausybė skolintas iš užsienio lėšas išleikvoja netikslingai, ESD gali ir nepaskatinti ekonominio augimo.

Gyvenimo standartų kaita esant einamosios sąskaitos pertekliui pirmame laikotarpyje ir stabiliam BVP⁵⁹

Šaltinis: Balčiūnas, Čepulis, Jurgutytė, Mulevičiūtė ir kt., 2002, Mokėjimų balansas: teoriniai pagrindai ir einamosios sąskaitos deficitas, Vilnius

⁵⁹ 4 scenarijus: yra einamosios sąskaitos perteklius pirmame laikotarpyje ir nėra BVP augimo. Šiuo atveju nagrinėjama situacija, kai pirmajame laikotarpyje šalis turi einamosios sąskaitos perteklių, kas rodo kapitalo sąskaitos deficitą, ir nėra BVP augimo. Tarkime, kapitalo sąskaitos deficitas atitinka suteiktas likusioms pasaulio valstybėms paskolas ir kažkas atsisako einamojo vartojimo, kuris ateityje bus atlygintas palūkanomis. Darome prielaidą, jog antrajame laikotarpyje visos paskolos kartu su palūkanomis bus gražintos tai šaliai. Pirmajame laikotarpyje šalis nevartoja, o skolina, todėl vidaus išlaidos DS1 yra mažesnės už BVP1 (žr. į grafiką) ir susidaro einamosios sąskaitos perteklius, kuris sumažina potencialų vartojimą ir investavimą žemiau lygio, kuris būtų turint subalansuotą einamąją sąskaitą. Einamosios sąskaitos perteklius atsiradęs dėl vidaus vartojimo ir vyriausybės išlaidų sumažėjimo, pablogina šalies gyvenimo standartus, o atsiradęs dėl sumažėjusių vidaus investicijų – gyvenimo standartų nekeičia, tačiau gali sulėtinti ateities gyvenimo standartų augimą. Tokiu atveju einamosios sąskaitos perteklius gali būti ekonomikos silpnumo ženklas, ypač trumpuoju laikotarpiu, kai tarp laikotarpių egzistuoja einamosios sąskaitos perteklius. Einamosios sąskaitos perteklius gali būti ir ekonomikos augimo ženklas. Grafike matome, kad šalis antrajame laikotarpyje turės ESD ir vidaus išlaidos DS1 viršys BVP2, nes pastarajai iš užsienio atgavus skolintas lėšas kartu su palūkanomis, padidėja jos vartojimas ir paklausa importui. Jei ESD bus panaudotas vartojimo ir vyriausybės išlaidoms didinti, šalies gyvenimo standartai pakils aukščiau, nei jie būtų įmanomi esant subalansuotai einamajai sąskaitai, o jei investicijų didinimui – šalies potencialus BVP augimas bus pasiektas trečiajame laikotarpyje.

Pagrindinių prekių grupių eksporto bei importo pokyčiai ir juos nulėmę veiksniai

2003 metai, palyginus su 2002 metais, proc.

	<i>Eksportas</i>		<i>Importas</i>	
	<i>Pokytis</i>	<i>Veiksnių įtaka</i>	<i>Pokytis</i>	<i>Veiksnių įtaka</i>
Visos prekės	8,7	8,7	4,9	4,9
Investicinės prekės	23,3	2,5	14,0	2,6
Tarpinio vartojimo prekės	9,6	4,7	5,6	3,1
Vartojimo prekės	7,9	2,2	7,6	1,3
Benzinas	14,1	0,8	26,6	0,0
Lengvieji automobiliai	-19,6	-1,2	-13,5	-1,0
Kitos prekės	-72,1	-0,3	-60,8	-1,1

2004 metai, palyginus su 2003 metais, proc.

	<i>Eksportas</i>		<i>Importas</i>	
	<i>Pokytis</i>	<i>Veiksnių įtaka</i>	<i>Pokytis</i>	<i>Veiksnių įtaka</i>
Visos prekės	21,0	21,0	15,8	15,8
Investicinės prekės	-21,3	-2,7	3,4	0,7
Tarpinio vartojimo prekės	28,6	14,3	21,5	12,0
Vartojimo prekės	20,7	5,6	20,5	3,5
Benzinas	63,6	4,1	100,4	0,0
Lengvieji automobiliai	-7,0	-0,3	3,0	0,2
Kitos prekės	-0,3	0,0	-40,4	-0,6

2005 metai, palyginus su 2004 metais, proc.

	<i>Eksportas</i>		<i>Importas</i>	
	<i>Pokytis</i>	<i>Veiksnių įtaka</i>	<i>Pokytis</i>	<i>Veiksnių įtaka</i>
Visos prekės	27,1	27,1	25,0	25,0
Investicinės prekės	27,8	2,3	10,4	1,9
Tarpinio vartojimo prekės	27,9	14,8	30,9	18,0
Vartojimo prekės	20,8	5,6	20,2	3,6
Benzinas	41,3	3,6	6,7 k.	0,1
Lengvieji automobiliai	26,3	0,8	31,8	1,6
Kitos prekės	14,8	-0,0	-26,0	-0,2

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos banko duomenimis

Paslaugų struktūra ir kitimo tempai (apskaičiuoti grandininio būdu) 2003 – 2005 metais

	<i>2002 m., mln. Lt</i>	<i>2003 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis</i>	<i>2004 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis</i>	<i>2005 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis</i>
PASLAUGOS							
BALANSAS	1 987.75	1 887.91	-0.05	2262.89	0.20	2926.06	0.29
1. Transporto paslaugos							
Balansas	1 309.70	1 301.83	-0.01	1919.18	0.47	1916.37	-0.001
2. Kelionės							
Balansas	624.25	510.97	-0.18	393.82	-0.23	494.29	0.26
3. Ryšių paslaugos							
Balansas	-30.15	27.61	-1.92	20.01	-0.28	29.40	0.47
4. Statybos paslaugos							
Balansas	53.77	48.58	-0.10	62.58	0.29	56.82	-0.09
5. Draudimo paslaugos							
Balansas	-97.14	-38.18	-0.61	-57.60	0.51	-76.89	0.33
6. Finansinės paslaugos							
Balansas	-2.97	10.40	-4.50	16.88	0.62	29.61	0.75
7. Kompiuterinės ir informatikos paslaugos							
Balansas	27.21	38.74	0.42	29.80	-0.23	14.64	-0.51
8. Naudojimasis nuosavybės teisėmis							
Balansas	-41.24	-53.82	0.31	-47.79	-0.11	-52.06	0.09
9. Kitos verslo paslaugos							
Balansas	176.44	92.55	-0.48	16.46	-0.82	589.28	34.80
10. Asmeninės, kultūros ir poilsio paslaugos							
Balansas	57.03	53.08	-0.07	22.42	-0.58	22.19	-0.01
11. Vyriausybės paslaugos							
Balansas	-89.15	-103.85	0.16	-112.87	0.09	-97.59	-0.14

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos banko duomenimis

**Kapitalo ir finansinės sąskaitų balanso, jį sudarančių balansų pokyčiai ir šių sąskaitų pokytį
nulėmę veiksniai 2003 – 2005 metais**

	<i>2002 m., mln. Lt</i>	<i>2003 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis, proc.</i>	<i>Veiksniai, proc.</i>	<i>2004 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis, proc.</i>	<i>Veiksniai, proc.</i>	<i>2005 m., mln. Lt</i>	<i>Pokytis, proc.</i>	<i>Veiksniai, proc.</i>
Kapitalo ir finansinės sąskaitų⁶⁰ balansas	2670,59	3671,62	37,5	37,5	4441,54	15,2	15,2	4941,53	2,7	-6,0
Kapitalo sąskaitos balansas	203,79	204,97	0,6	0,0	786,97	283,9	15,1	989,32	25,7	4,2
Tiesioginės investicijos	2604,46	435,91	-83,3	-81,2	1420,70	225,9	25,6	1864,82	31,3	9,2
Investicijų portfelis	39,91	845,86	2019,4	30,2	587,52	-30,5	-6,7	-1062,78	-280,9	-34,3
Išvestinės finansinės priemonės	-10,03	-86,92	766,6	-2,9	6,91	-107,9	2,4	36,63	430,1	0,6
Kitos investicijos	-880,23	3239,26	268,0	88,3	800,25	-77,8	-73,0	4813,69	317,0	76,1
Oficialiosios tarptautinės atsargos	-1610,80	-1647,66	2,3	-1,4	342,55	-120,8	51,6	-1926,95	-661,9	-47,2
Klaidos ir praleidimai	563,03	680,2	20,8	4,4	496,64	1,2	0,2	226,80	-55,7	-5,9

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys

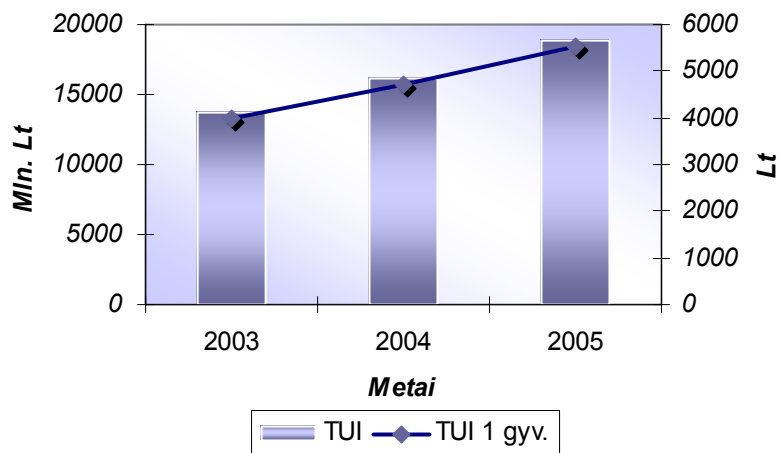
⁶⁰ Su klaidomis ir praleidimais

Sukauptosios tiesioginės Lietuvos investicijos užsienyje pagal ekonominės veiklos rūšis

<i>Ekonominės veiklos rūšys</i>	<i>Įmonių skaičius</i>			<i>Tiesioginės Lietuvos investicijos užsienyje, mln. Lt</i>		
	<i>2003 m.</i>	<i>2004 m.</i>	<i>2005 m.</i>	<i>2003 m.</i>	<i>2004 m.</i>	<i>2005 m.</i>
Iš viso	150	173	212	330,5	1071,7	2098,6
Apdirbamoji gamyba	47	52	54	159,7	265,7	357,0
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	2	3	3	2,5	2,9	21,9
Statyba	10	12	13	10,5	14,5	14,8
Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas, asmeninių ir namų ūkio reikmenų taisymas	54	63	85	57,8	570,9	764,8
Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	15	15	22	50,8	84,1	183,9
Finansinis tarpininkavimas	3	3	6	18,2	37,5	412,6
Nekilnojamas turtas, nuoma ir kita verslo veikla	18	23	27	16,3	78,8	297,0
Kitos veiklos	1	2	2	14,7	17,3	46,6

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys

Tiesioginių užsienio investicijų ir tiesioginių užsienio investicijų, tenkančių vienam gyventojui, kitimas 2003 – 2005 metais, mln. Lt

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Tiesioginių užsienio investicijų struktūra pagal ekonomines veiklas 2003 – 2005 metais (proc.)

<i>Metai</i>	<i>2003 m.</i>	<i>2004 m.</i>	<i>2005 m.</i>
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	0,8	0,8	0,9
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	0,8	0,9	0,8
Apdirbamoji gamyba	31,1	34,0	33,1
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	4,4	7,4	11,5
Statyba	1,2	1,2	1,3
Didmeninė ir mažmeninė prekyba	17,9	16,0	13,9
Viešbučiai ir restoranai	1,6	1,2	1,1
Finansinis tarpininkavimas	17,1	14,3	12,5
Nekilnojamas turtas, nuoma ir kita verslo veikla	15,7	14,4	15,7
Švietimas, sveikatos priežiūra	7,3	8,5	8,0
Kita komunalinė aptarnavimo veikla	2,1	1,3	1,2

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Pagrindinės šalys investuotojos (proc., mln. Lt)

<i>Iš viso</i>	<i>2003 metai</i>		<i>2004 metai</i>		<i>2005 metai</i>	
	<i>mln. Lt</i>	<i>%</i>	<i>mln. Lt</i>	<i>%</i>	<i>mln. Lt</i>	<i>%</i>
	<i>13699,4</i>	<i>100</i>	<i>16192,6</i>	<i>100</i>	<i>18802,4</i>	<i>100</i>
Danija	2374,4	17,3	2465,8	15,2	2860,5	15,2
Švedija	2009,8	14,7	2435,4	15,0	2554,3	13,6
Vokietija	1334,8	9,7	1839,2	11,4	2434,0	12,9
Rusija	796,2	5,8	1366,2	8,4	2174,6	11,6
Suomija	1172,7	8,6	1255,6	7,8	1541,1	8,2
Estija	1150,7	8,4	1238,7	7,6	1524,7	8,1
JAV	1162,1	8,5	1034,2	6,4	704,4	3,7
Nyderlandai	467,7	3,4	704,0	4,3	644,1	3,4
Jungtinė Karalystė	679,2	5,0	561,6	3,5	516,0	2,7
Austrija	49,4	0,4	506,4	3,1	488,1	2,6
Kitos šalys	2502,4	18,2	2785,5	17,3	3360,6	18,0

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

Klasterinė analizė

Cluster

Case Processing Summary

Cases

Valid		Missing		Total	
N	Percent	N	Percent	N	Percent
10	100,0	0	,0	10	100,0

a Squared Euclidean Distance used

b Average Linkage (Between Groups)

Average Linkage (Between Groups)

Agglomeration Schedule

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	3	7	182,440	0	0	2
2	3	6	2541,860	1	0	3
3	3	4	30861,250	2	0	6
4	2	8	35263,762	0	0	7
5	5	10	206786,641	0	0	8
6	3	9	320567,750	3	0	7
7	2	3	1589639,875	4	6	9
8	1	5	8987387,000	0	5	9
9	1	2	31017880,000	8	7	0

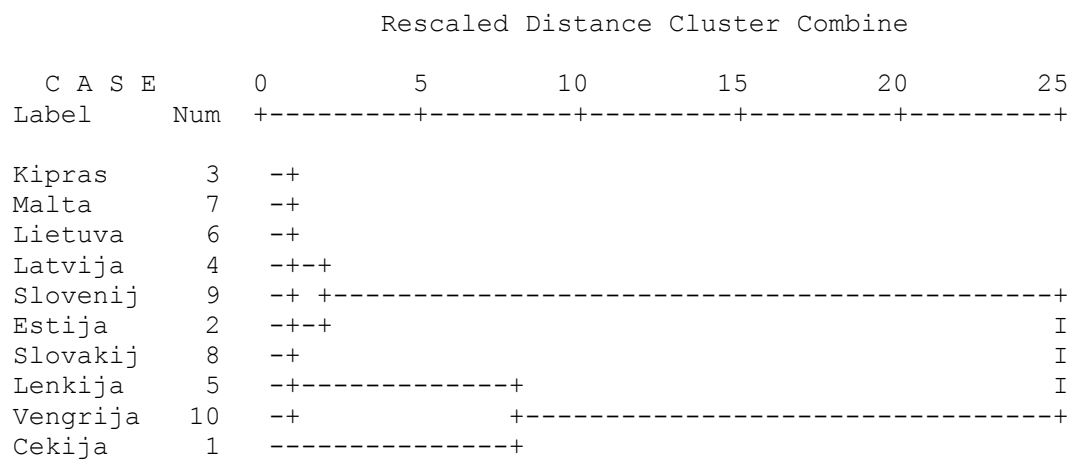
Horizontal Icicle

Case	Number of clusters								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
9:Slovenij	X	X	X	X	X	X	X	X	X
4:Latvija	X	X	X	X	X	X	X	X	X
6:Lietuva	X	X	X	X	X	X	X	X	X
7:Malta	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3:Kipras	X	X	X	X	X	X	X	X	X
8:Slovakij	X	X	X	X	X	X	X	X	X
2:Estija	X	X	X	X	X	X	X	X	X
10:Vengrij	X	X	X	X	X	X	X	X	X
a	X	X	X	X					
5:Lenkija	X	X	X	X	X	X	X	X	X
1:Cekija	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Dendrogram

* * * * * H I E R A R C H I C A L C L U S T E R A N A L Y S I S * * * * *

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)

Šaltinis: apskaičiuota autorių

**Bendrojo vidaus produkto pokyčiai pagal ekonomines veiklos rūšis 2002 – 2005 metais
(lyginant su praėjusiu laikotarpiu), proc.**

<i>Ekonominės veiklos rūšys</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
Žemės ūkis, medžioklė ir miškininkystė, žuvininkystė	8,2	7,7	-0,4	0,7
Kasyba ir karjerų eksploatavimas, apdirbamoji gamyba, elektros, dujų ir vandens tiekimas	4,6	16,1	10,5	7,0
Statyba	12,8	22,9	7,3	10,9
Didmeninė ir mažmeninė prekyba, viešbučiai ir restoranai, transportas, sandėliavimas ir ryšiai	9,4	9,2	8,2	10,9
Finansinis tarpininkavimas, nekilnojamas turtas, nuoma ir kita verslo veikla	6,6	8,9	8,3	6,2
Viešasis valdymas ir gynyba, švietimas, sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla, privačių namų ūkių veikla	3,8	2,4	3,2	3,9

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

**Bendrojo vidaus produkto išlaidų komponentų augimo tempai pagal 2002 – 2005 metais
(lyginant su praėjusiu laikotarpiu), proc.**

<i>1</i>	<i>Išlaidų elementai</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
2=3+4+7	<i>Galutinio vartojimo išlaidos</i>	5,0	8,7	11,2	8,8
3	Namų ūkių vartojimo išlaidos	5,8	10,3	12,2	9,9
4=5+6	<i>Valdžios sektoriaus vartojimo išlaidos</i>	1,6	3,8	7,7	4,9
5	Individualios	5,1	2,0	4,4	5,9
6	Kolektyvinės	-3,4	6,4	12,3	3,6
7	NPI, aptarnaujančios namų ūkius	66,3	2,7	14,9	-6,6
8=9+10+11	<i>Bendrojo kapitalo formavimas</i>	13,7	24,6	18,7	9,3
9	Bendrojo pagrindinio kapitalo formavimas	10,9	14,1	15,5	9,2
10	Atsargų pasikeitimai	151,4	142,0	50,8	11,9
11	Vertybių įsigijimas minus netekimas	-170,5	-418,6	36,7	4,5
12	<i>Prekių ir paslaugų eksportas</i>	19,4	6,9	4,4	14,5
13	<i>Prekių ir paslaugų importas (minus)</i>	17,7	10,4	14,9	16,0
14= 2+8+12-13	<i>Bendrasis vidaus produktas</i>	6,9	10,3	7,3	7,6

Šaltinis: Lietuvos Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės

**Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, kitimo tempai Lietuvoje
 2002 – 2005 metais, proc.**

<i>Metai</i>	<i>BVP, tenkantis 1 gyv.</i>	<i>Padidėjimo (sumažėjimo) tempas, proc.</i>	
		<i>Grandininio būdu</i>	<i>Bazinio būdu</i>
2002	14981	-	-
2003	16445	9,771	9,771
2004	18217	10,777	21,60
2005	20854	14,472	39,198

Šaltinis: sudaryta autorių

Baltijos šalių ekonominės plėtros rodiklių reikšmės

Eil. Nr.	Metodas		2002 metai						2003 metai					
			Estija		Latvija		Lietuva		Estija		Latvija		Lietuva	
			R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V
1.	Bendrojo metinio vidaus produkto pokytis, proc.	max	8,0	1	6,5	3	6,9	2	7,1	3	7,2	2	10,3	1
2.	Pramonės produkcijos metinis augimas, proc.	max	8,2	1	5,8	2	3,1	3	11,3	2	6,9	3	16,1	1
3.	Metinis infliacijos pokytis, proc.	min	3,6	3	2,0	2	0,3	1	1,4	2	2,9	3	-1,1	1
4.	Bendras valstybės biudžeto balansas, proc. BVP	max	1,0	1	-2,3	3	-1,5	2	2,4	1	-1,3	2-3	-1,3	2-3
5.	Vidutinis minimalus darbo užmokestis, EUR	max	118	2	105	3	123	1	138	3	112	1	125	2
6.	Nedarbas, proc.	min	10,3	1	12,2	2	13,5	3	10,0	1	10,5	2	12,4	3
7.	Eksporto/importo santykis, proc.	max	88,1	3	89,1	2	91,3	1	85,3	3	86,9	2	89,0	1
Eil. Nr.	Metodas		2004 metai						2005 metai					
			Estija		Latvija		Lietuva		Estija		Latvija		Lietuva	
			R	V	R	V	R	V	R	V	R	V	R	V
1.	Bendrojo metinio vidaus produkto pokytis, proc.	max	8,1	2	8,6	1	7,3	3	10,5	1	10,2	2	7,6	3
2.	Pramonės produkcijos metinis augimas, proc.	max	9,7	2	6,4	3	10,8	1	9,1	1	6,2	3	7,3	2
3.	Metinis infliacijos pokytis, proc.	min	3,0	2	6,2	3	1,2	1	4,1	2	6,9	3	2,7	1
4.	Bendras valstybės biudžeto balansas, proc. BVP	max	1,5	1	-1,0	2	-1,5	3	1,6	1	0,2	2	-0,5	3
5.	Vidutinis minimalus darbo užmokestis, EUR	max	159	3	122	1	135	2	172	3	115	1	152	2
6.	Nedarbas, proc.	min	9,7	1	10,4	2	11,4	3	7,9	1	8,9	3	8,3	2
7.	Eksporto/importo santykis, proc.	max	86,1	2	80,0	3	87,7	1	86,1	2	78,8	3	89,0	1

Šaltinis: sudaryta autorių